

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DEMOKRASİNİN SOSYAL TEMSİLLERİ

Canan ÇELİKADAM DUMAN

2502170708

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Sevim CESUR

İSTANBUL – 2024

ÖZ

DEMOKRASİNİN SOSYAL TEMSİLLERİ

CANAN ÇELİKADAM DUMAN

Bilimsel, politik ve ideolojik kavramlar sıradan insanlar tarafından uzmanların bilgisinden farklı olarak değerlendirilirler. Bu tür kavramlar günlük söylemlere yayıldığında sosyal temsillere dönüşür, onlara entegre olur veya onlarla bütünleşir. Bu çalışmada ise daha çok politika alanında anahtar bir terim olarak kullanılan demokrasi kavramının sosyal temsillerini incelemek amaçlanmıştır. Bu sebeple, Sosyal Temsiller kuramından yararlanılarak demokrasiye sosyal psikolojik bir perspektiften yaklaşmıştır.

Çalışma oldukça heterojen bir il olan İstanbul'dan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Alan yazına dayanarak hazırlanan ve pilot görüşmeler sonunda son halini alan demokrasiye ilişkin yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla, toplam 30 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Bu görüşmeler 15 kişiyle bireysel ve 3'er kişiden oluşan 5 grup olacak şekilde 15 kişiyle de odak grup görüşmeleri şeklinde yapılmıştır. Görüşmeler sonrasında elde edilen veriler, nitel bir analiz yöntemi olan tematik analiz yöntemiyle MAXQDA programında analiz edilmiştir. Analizler sonucunda 11 tema ve 33 alt tema elde edilmiştir. Bu tema ve alt temalara dayanarak 3 argüman belirlenmiş ve bu argümanlara dayalı demokrasinin 3 ayrı temsili çıkartılmıştır. Bu temsiller "liberalizme temelli bir sistem olarak demokrasi", "dezavantajlı bir sistem olarak demokrasi" ve "mümkün olmayan bir sistem olarak demokrasi" şeklindedir. Liberalizme temelli demokrasi temsiline göre, özgürlük, eşitlik, adalet ve bireysel haklar gibi liberal değerler temelinde bir politik bir işleyiş ve toplumsal yapı demokrasinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Demokrasi insanlara bu değerleri sağlayan ve garanti altına alan kurumlara, düzenlemelere sahip bir sistemi ifade eder. Dezavantajlı bir sistem olarak demokrasi temsili demokrasinin kötüye kullanıma açık bir sistem olduğu, dolayısıyla avantajdan çok dezavantaja sahip olduğu argümanına dayanmaktadır. Özellikle politik sistem içerisindeki aktörler tarafından kötüye kullanıma açık bir sistem olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Diğer bir demokrasi temsili olan mümkün olmayan bir sistem olarak demokrasi temsiliinde demokrasi yeryüzünde veya günümüz dünyasında gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Demokrasi insanın doğasından kaynaklı çeşitli özellikler ve eğilimler nedeniyle insanlığa uygun bir sistem değildir ve neredeyse bir ütopyayı ifade etmektedir.

Çalışmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de yaşayan bireylerin, uzmanlar ve araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınan demokrasi konusunda bazı temsilleri paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu temsiller uzmanların bilgisinden bağımsız olmamakla birlikte, bilimsel bilgiden farklı olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle temsiller kesin ve net tanımları içeren bilimsel bilgiden ziyade, pratik deneyimlere dayanan esnek yapıdaki gündelik bilgiden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, demokrasi bu çalışmada hem olumlu hem de olumsuz temsillere sahiptir ve bu temsiller söz birliği evreninde bir arada bulunarak, demokrasiye yönelik sosyal gerçekliği birlikte inşa etmektedir. Bu sonuçlar bu anlamda sosyal temsiller kuramının önermelerini doğrular niteliktedir ve yanı sıra, alan yazında demokrasinin sosyal temsillerini ve demokrasinin sıradan insanlar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını inceleyen diğer çalışmaların sonuçlarıyla da ortaklıklar taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, sosyal temsiller, sıradan insan, gündelik bilgi, nitel analiz

ABSTRACT

SOCIAL REPRESENTATIONS OF DEMOCRACY

CANAN ÇELİKADAM DUMAN

Scientific, political, and ideological concepts are evaluated by ordinary people differently from experts. When such concepts spread into everyday discourse, they turn into social representations or integrate with them. In this study, it is aimed to examine the social representations of the concept of democracy, which is used as a key term in the field of politics. Therefore, democracy has been approached from a social psychological perspective by utilizing the theory of Social Representations.

The study was conducted with participants from Istanbul, a highly heterogeneous city. In-depth interviews were carried out with a total of 30 participants using semi-structured interview questions, which were developed based on the literature and finalized after pilot interviews. These interviews were conducted individually with 15 people, and as focus group discussions with 15 people in groups of 3. The data obtained from these interviews were analyzed using thematic analysis, a qualitative method, with the MAXQDA software. As a result of the analyses, 11 themes and 33 sub-themes were identified. Based on these themes and sub-themes, 3 arguments were determined, and 3 separate representations of democracy were derived from these arguments. These representations are "democracy as a system based on liberalism," "democracy as a disadvantaged system," and "democracy as an impossible system." According to the representation based on liberalism, important components of democracy include a political functioning and social structure based on liberal values such as freedom, equality, justice, and individual rights. Democracy refers to a system that has institutions and regulations providing and guaranteeing these values to people. The representation of democracy as a disadvantaged system is based on the argument that democracy is prone to abuse, making it more disadvantageous than advantageous. It is particularly seen as a system open to misuse by actors within the political system. The third representation, democracy as an impossible system, contains the argument that democracy is considered a system that cannot be realized

either on Earth or in today's world. It suggests that due to various characteristics and tendencies stemming from human nature, democracy is not suitable for humanity and almost represents a utopia.

The results of the study show that individuals living in Turkey share some representations of democracy that are comprehensively addressed by experts and researchers. These representations, while not independent of expert knowledge, differ from scientific knowledge. In other words, the representations originate from flexible, everyday knowledge based on practical experiences rather than scientific knowledge containing precise and clear definitions. At the same time, democracy in this study has both positive and negative representations, and these representations coexist in the consensual universe, jointly constructing the social reality of democracy. In this sense, these results support the propositions of the theory of social representations and align with the findings of other studies in the literature that examine the social representations of democracy and how democracy is conceptualized by lay people.

Keywords: Democracy, social representations, lay people, everyday knowledge, qualitative analysis

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, sosyal psikolojik arka planının göz ardı edildiğini fakat buna rağmen tüm dünyada bireylerden, toplumlara, politikacılardan kuramcılara kadar her kesimin dilinden düşürmediği demokrasinin sosyal temsillerini açığa çıkarmaya çalıştım. Bu tezin hazırlanmasında doğrudan ya da dolaylı katkı sağlayan birçok kişiye minnettarım.

İlk olarak, yalnızca bu zorlu tez sürecinde değil, akademik hayatım boyunca yanımda olan, kendisinden her konuda çok şey öğrendiğim ve desteğini hissettiğim Prof. Dr. Sevim Cesur’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Sahip olduğu cesaretine, sabrına, birikimine ve içtenliğine her zaman hayranlık duyduğum hocamla birlikte çalışmayı ve bana kattıklarıyla yola devam edecek olmayı büyük bir şans olarak görüyorum.

Tezime ve akademik hayatıma olan büyük katkılarının yanında kişisel hayatıma kattıklarıyla da kendimi şanslı saydığım Doç. Dr. Göklem Tekdemir’e içten bir teşekkürü borç bilirim. Bu iki değerli hocamla hayatımın sonraki evrelerinde de bir arada olabilmeyi ve nice güzel çalışmalarda yer alabilmeyi gönülden dilerim. Tez komitemde ve akademik hayatımın belirli dönemeçlerinde de yer alarak çalışmalarına değerli katkılar sunan Prof. Dr. Ferzan Cürün’a teşekkürlerimi iletiyorum.

Veri toplama sürecinden itibaren katkılarını esirgemeyen, hep yanımda olan ve başarılı olabilmem için elinden gelen tüm desteği gösteren sevgili Eşim Tolga Duman’a; akademik ve kişisel hayatımda her anıma ortak olan ve sabırla dinleyen Jülide Ece Kosova’ya, bu tez ve yaşadığım her türlü süreci ellerinden geldiğince kolaylaştıran ve en ihtiyaç duyduğum anlarda güzel fikirleri ve duygularıyla beni kuş gibi hafifleten Furkan Erdoğan ve Betül Sağlam Topal’a yürekten teşekkür ederim. Aynı zamanda, çalışmama katılan ve bu tezin ortaya çıkmasına önemli bir katkı sunan katılımcılarıma bir kez daha teşekkür ederim.

Son olarak, hayatımın her anında koşulsuz destek sunan ve yalnız hissettirmeyen, bugünlere gelebilmemdeki en büyük destekçilerime, aileme sonsuz

teşekkürlerimi sunuyor, bu tezi 2024 yerel seçimlerinde büyük bir demokrasi mücadelesi örneği göstererek beni gururlandıran ve daha da cesaretlendiren annem Naile Çelikadam, babam Alper Çelikadam ve Boğazlıyan ilçesinin yurttaşlarına armağan ediyorum.

Canan Çelikadam Duman

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALAN YAZIN

1.1. Demokrasinin Tanımı	2
1.2. Tarihte Demokrasi.....	4
1.3. Kültür ve Demokrasi	6
1.3.1. Politik Kültür ve Demokrasi	8
1.4. Demokrasinin Gündelik Kavramsallaştırması	11
1.4.1. İdeal/Gerçek Ayrımı.....	14
1.5. Sosyal Temsiller Kuramı.....	15
1.5.1.Sosyal Temsiller Nasıl Oluşur?.....	16
1.6. Araştırmanın Amacı ve Katkısı.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar	20
2.2. Veri Toplama Araçları	22
2. 2. 1. Demografik Bilgi Formu.....	22
2. 2. 2. Demokrasi Temsillerine İlişkin Yarı Yapılandırılmış Sorular.....	22
2. 3. İşlem.....	22
2.4. Veri Analizi	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Mümkün Olmayan Demokrasi	26
3.1.1. Ütopik Bir Sistem Olan Demokrasi.....	26
3.1.2. İdeal Olmayan Günümüz Koşulları.....	27
3.1.3. İnsan Doğasından Kaynaklı Sebepler	28
3.2. Önkoşullara Bağlı Demokrasi.....	31
3.2.1. Eğitim Şart	32
3.2.2. Ekonomik Refah	37
3.2.3. Toplumsal Özellikler	40
3.3. Alternatiflerinden Daha İyi Bir Sistem Olan Demokrasi.....	47
3.3.1. Avantajları Sebebiyle	47
3.3.2. Sürdürülebilir Olması Sebebiyle	49
3.3.3. İyi Uygulanması Şartıyla	49
3.3.4. Dezavantajlarına Rağmen ..	50
3.4. Dezavantajlı Demokrasi	51
3.4.1. Çoğunluğun Temsilinin Dezavantajı	51
3.4.2. Düşük Eğitim Seviyesi	55
3.4.3. Kötüye Kullanılan Demokrasi	57
3.4.4. Pratik ve Teoride Farklı Olan Sistem.....	61
3.5. Liberal Değerlerle Tanımlanan Demokrasi.....	62
3.5.1. Eşitlik	63
3.5.2. Sivil Haklar	65
3.5.3. Kişisel Özgürlükler	68
3.5.4. Adalet	71
3.5.5. Bireycilik.....	72
3.6. Ekonomik ve Sosyal Faydalarla Tanımlanan Demokrasi	74
3.6.1. Eşit Refah Dağılımı	74
3.6.2. Toplumsallık/Bir aradalık	77
3.7. Kurumlar ve Prosedürlerle Tanımlanan Demokrasi	79

3.7.1. Halkın Kendi Kendini Yönetmesi	79
3.7.2. Çoğulculuk	82
3.7.3. İyi İşleyen Demokratik Kurumlar	85
3.8. Demokrasinin Sorumluluğu	87
3.8.1. Bireysel Düzeyde Sorumluluk	87
3.8.2. Toplumsal Düzeyde Sorumluluk	91
3.8.3. Kişilerarası Düzeyde Sorumluluk	96
3.8.4. Devletin Sorumluluğu	101
3.9. Sınırlanan Demokrasi.....	104
3.9.1. Sınırsız Demokrasinin Dezavantajı	104
3.9.2. Bazı Şartlara Bağlı Sınırlama	108
3.9.3. Bazı Özel Durumlara Bağlı Sınırlama	111
3.10. Taviz Verilmeyen Demokrasi	115
3.11. Evrensel/Kültürel Boyutta Değerlendirilen Demokrasi	116
3.11.1. Evrensel Demokrasi	117
3.11.2. Kültüre Özgü Demokrasi	119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. Araştırmadan Elde Edilen Sosyal Temsiller	123
4.2. Araştırma Sonuçlarının Kuramsal Açıdan Değerlendirilmesi	124
4.2.1. Temel Bir Düşünce Özelliği: İdeal-Gerçek Ayrımı	128
4.3. Alan yazındaki Demokrasi Kavramsallaştırmasına İlişkin Diğer Çalışmalar ve Yaklaşımlar	130
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	138
EKLER	144
ÖZGEÇMİŞ	150

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	20
Tablo 2: Demokrasinin Sosyal Temsilleri.....	24

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	: Aktaran
Ark.	: Arkadaşları
Bkz.	: Bakınız
G	: Görüşmeci
K	: Katılımcı
Örn.	: Örneğin
M.Ö.	: Milattan Önce

GİRİŞ

Bu çalışmada genellikle felsefe ve siyaset bilimi gibi alanlar bağlamında çalışılan demokrasi olgusunu sosyal temsiller kuramının yaklaşımlarıyla sosyal psikolojik bir bakış açısından incelemek amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle, demokrasinin sıradan insanlar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı yani demokrasinin sosyal temsilleri niteliksel bir yöntemle incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALAN YAZIN TARAMASI

1.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasi terimi ilk kez Yunanlılar hatta büyük ihtimalle Atinalılar tarafından “halkın yönetimi” anlamında kullanılmıştır (Harrison, 1993). Yunanca *demos* yani insanlar (halk) ve *kratos* yani yönetmek sözcükleri birleştirilmiş ve demokratia terimi ortaya çıkmıştır (Schmidt, 2002, s. 13). *Demos* sözcüğü Atina’da genellikle bütün Atinalılar, bazen de halk, hatta kimi zaman sadece fakir insanlar anlamına gelmekteydi. Ama her durumda *democratia* özellikle Atinalılar ve Yunanlılar tarafından Atina’nın ve Yunanistan’daki diğer şehir devletlerinin yönetimini açıklamak için kullanılıyordu (Dahl, 2001).

Fransız Devrimi’nden sonra ise, demokrasi halkın düşüncesinde daha çok özgürlük, insan hakları ve adalet gibi değerlerle bir arada olmuş ve politik terminolojide anahtar bir terim olarak çok yaygın biçimde kullanılmıştır (Moodie, 2005). Yani tarihten günümüze demokrasinin anlamı yönetim nasıl organize olmalı ve kim yönetmeli gibi sorulara cevap arayan felsefi ve kuramsal açıklamalara karşılık olarak evrilmiş; bu ilerlemelerle birlikte eşitlik, özgürlük, mücadele, hak ve adalet gibi fikirleri içeren çeşitli anlayışlarla ilişkililmesi ile sonuçlanmıştır (Canache, 2012b).

Demokrasinin bu köklü tarihine rağmen hala esas temelinin ne olduğuyla ilgili uzlaşmaya varılamamıştır. Son dönem alan yazını da demokrasinin tartışmalı bir kavram olduğunu kabul etmektedir (Canache ve ark., 2001; Cho 2015; Dalton ve ark., 2008; Gagnon 2018; Kaufman ve Stadelmaier, 2020; Schubert 2016; Welzel ve Inglehart, 2008). Bunun sebeplerinden biri belki de farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalardaki insanlar için demokrasinin farklı anlamlar ifade etmiş olmasıdır (Dahl, 2001). Bilimsel olarak en yaygın kullanılan tanımlar genellikle demokrasinin kurum ve prosedürlerine odaklanmaktadır. Örneğin çok sayıda atıf alan tanımlardan birinde demokrasi temsili hükümetin kurumları ve süreçleriyle eşit tutulmaktadır (Dahl, 1971). Fakat bazı araştırmacılara göre de demokrasinin temel karakteristikleri, özgür ve adil seçimler ya da belirli kurumlar gibi prosedürlerden ziyade devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerde yatmaktadır (örn., Moghaddam, 2018; Tilly, 2011). Tilly’e (2011, s.13-14)

göre demokratik bir rejim devlet ve vatandaşı arasında geniş, eşit, korunan ve karşılıklı bağlayıcı müzakereleri içeren ilişkilerden oluşur. Moghaddam da (2018) benzer şekilde vatandaşa aktif bir rol vererek demokrasiyi siyasi, ekonomik ve kültürel konularda karar almaya tam ve eşit bir katılım olarak tanımlamaktadır.

Demokrasinin kültürle iç içe oluşu ve yapısı gereği çok boyutlu bir olgu olması onun çok sayıda sosyal psikolojik değişkenle ilişkili olmasına yol açmaktadır. Örneğin Dewey (1916) demokrasinin siyaset ve yönetimle ilişkili süreç ve uygulamalardan çok daha fazlası olduğunu söyler. Ona göre demokrasinin aynı zamanda ahlaki bir içeriği vardır ve bireylerin beraber yaşadıkları insanları etkileyen konulara ilişkin nasıl düşünceleri gerektiği ile ilgili bilgi veren yaşamın etik bir formunu da içerir. Yani bireylerin toplumdaki diğerlerine karşı ahlaki bir yükümlülüğü vardır ve aldıkları kararlar ve yaptıkları eylemler, diğerlerinin yaşamını etkilemesi üzerinden anlaşılacak zorundadır. Yani Dewey için demokrasi tarafsız, baskısız ve ayrımcı olmayan kararlar almaya bağlı olan bireylerin ahlaki bilinçliliklerinin aracılık ettiği politik bir süreçtir (akt. Glina, 2009). Sartori de (1993) Dewey gibi bir yerden yaklaşıp fakat Weberian düşüncenin temelindeki sorumlu olma ahlakını temel alarak ahlaki prensiplerin deontolojik kabulleri ile demokrasinin temelindeki sorumluluk, rıza, onay gibi öğeleri birleştirmeye çalışır. Ona göre herhangi bir eylem veya ifade sorumlu olma ahlakı çerçevesinde değerlendirilmeli ve karşı tarafın da üzerinde söz söyleyebileceği bir koşula bağlanmalıdır. Bir taraftan politikanın kendisinin de zaten içinde bu ahlaki idealleri barındırması gerekmektedir. Fakat Sartori modern düşünce geleneğinde bunun tam tersi olduğunu yani politikanın ahlak ve dinden ayrılarak seküler bir formda yeniden kurulduğunu ve bu şekilde bağımsızlaştığını öne sürer. Politikanın bu şekilde bir gerçekçiliğe indirgenmesi onun ahlaki ilkeler ve ideallerden dışlanması sürecini başlatmaktadır. Politikanın temel konularından biri olan iktidar olgusu da bu düşünce ile birlikte tamamen ahlaki eksikliklerinden kurtularak amaçsal bir meşruiyet kazanmış olur. Dolayısıyla bir yönetim sistemi olarak kabul edilen demokrasi de bu algıya oturtulduğunda halkın yönetimi yerine iktidarın yönetimi doğar (Sartori, 1993). Bu da demokrasinin tam zıttı demektir.

Son zamanlarda yürütülen çok sayıda çalışma da özellikle yeni ve gelişmekte olan demokrasilerde, demokrasinin karmaşık ve bu çok yönlü yapısına dair kanıtlar sağlamıştır (Bratton ve Mattes, 2001b; Bratton, Mattes ve Gyimah-Boadi, 2005; Camp,

2001; Dalton ve ark., 2007; Schedler ve Sarsfield, 2007). Bu sebeple demokrasi araştırmaları çok çeşitli perspektiflerden ve bakış açılarından yrtlmeye ihtiyaç duymaktadır.

1.2. Tarihte Demokrasi

Alan yazında birçok araştırmacı demokrasi düşüncesinin iki milenyumdan daha fazla bir zaman önce Antik Yunanda ortaya çıktığını söylese de (rn., Jones, 1953; Sen, 1999), demokrasinin yalnızca bir Yunan kelimesi veya fikri olduğunu söylemek zordur. Ama en azından bazı eski Yunanlılar, en azından bazı zamanlarda demokrasi olarak tanımladıkları bir yönetim şekli yaşamışlardır. Fakat daha öncesine dair öncülleri olmadığı için demokrasiyi kendilerinin icat ettiği bir yönetim biçimi olarak görmüşlerdir (Harrison, 1993). Demokrasi düşüncesi Antik Yunanda şekillenmiş ve ciddi şekilde pratiğe geirilmiiştir denebilir. Fakat arkeologların keşfine göre meclise dayalı demokrasinin ilk modelleri bugün Suriye, İran ve Irak olarak bilinen topraklarda ortaya çıkmış; daha sonra doğuya, Hint Yarımadasına doğru yayılarak oradan da batıya, Fenike şehirlerine ve Atina'ya doğru ilerlemiştir (Keane, 2022).

Fakat bir taraftan da Antik dönemlerdeki bu demokrasinin gerçek anlamda, bugün bildiğimiz demokrasi olduğunu söylemek de zordur ve bugünkü demokrasinin ortaya çıkışı uzun bir zaman almıştır. Dahl'ın (2001) da dediği gibi “Modern anlamdaki demokrasi tam olarak geç olmayabilir, ama antik olduğunu söylemek de zordur” (s. 10). Bunun işleyen bir yönetim sistemi olarak aşamalı ve en sonunda başarılı şekilde ortaya çıkışı 1215'te Magna Carta'nın imzalanmasından, 18. yüzyıldaki Fransız ve Amerikan devrimlerine, 19. yüzyıldaki Avrupa ve Kuzey Amerika'daki genişleyen oy verme hakkına kadar birçok gelişmeyle desteklenmiştir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise demokrasi düşüncesi her ulusun hakkı olan normal bir yönetim şekli olarak yerleşmiştir (Sen, 1999). Charles Tilly (2011) de bu sebepten olacak ki “demokrasi modern bir fenomendir çünkü modernizmle doğmasa da gelişmiştir” der. Yine de Antik Yunandan günümüze yani icadından bu yana, sürekli yayılarak geliştiğini düşünmek yanıltıcı olabilir. Zira tarihe şöyle bir baktığımızda demokrasinin Yunan ve Roma'daki ilk yzyıllarından sonra düşüşe geçtiğini ve hatta yok olduğunu görebiliriz (Dahl, 2001).

Bazı yazarlar demokrasinin antik dönemlerde ortaya çıktığını ya da en azından izlerinin görüldüğünü söyleyebilmek için çeşitli nedenlerin olduğunu varsayar (Bkz.

Dahl, 2001; Tilly, 2011) Bunun için en önemli gelişmelerin yaşandığı Avrupa'daki gelişmelere bakmak yararlı olacaktır. Yanı sıra tarihte ve tarihçiler arasında pek bilinmese de eski Hindistan'ın cumhuriyet deneyimine göz atmak demokrasinin batıya özgü bir konsept olduğu düşüncesinin kırılmasına yardım edecek ve demokrasinin daha kapsamlı geçmişine ışık tutacaktır.

Antik Yunan şehir devletlerinden Atina iki yüzyıl halkçı bir yönetim sistemi benimsemiştir ve bu sistem sonraları katılımcı demokrasinin ilk örneği olarak gösterilmiştir (Ober, 2008). Atina'da ortaya çıktığı bu dönemlerde bu yönetim şekli Roma'da da kendini göstermiştir ama Romalılar kendi yönetimlerine cumhuriyet (republic) adını vermişlerdir. Roma cumhuriyeti Atina demokrasisinden ve herhangi bir modern demokrasinin şimdiye kadar sürdüğünden daha uzun ayakta kalabilmişken, M.Ö. 130 yıllarında savaşlar, yozlaşma ve var olan güçlü vatandaşlık duygusundaki azalma gibi çeşitli nedenlerle zayıflamış ve Sezar'ın ölümünden sonra ortadan kalkmıştır (Dahl, 2001, s. 21-23). Sonraları İtalyan şehir devletlerinde halk tekrar yönetime katılmaya başlamış ve kendilerine özgü yurttaşlık modelleri kurarak demokrasi için mücadele etmişlerdir (Tilly, 2011). Bu rejimleri modern demokrasinin ataları arasına yerleştirebilecek ortak özelliklerine bakarsak bunların daha önce hiç görülmemiş bir yurttaşlık modeli oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yanı sıra yurttaş olarak sayılabilen herkesin (özgür erkekler) mecliste söz hakkı ve devletle neredeyse eşit ilişkileri vardı. Aynı zamanda aralarında da eşit hak ve yükümlülükler ilkesi geçerliydi ve yurttaşlık sorumlulukları genelde dönüşümlü olarak yerine getirilirdi (Dahl, 2001; Tilly, 2011).

Avrupa'nın bu kendine özgü yapısına gerçekten demokrasi denebilir miydi? İlk olarak mecliste hak sahibi olan vatandaş tanımına baktığımızda bunun yalnızca özgür erkekler için geçerli olduğunu, kölelerin, kadınların ve çocukların oy kullanma ve söz söyleme hakkının olmadığını görebiliriz (Tilly, 2011). Yani halkın temsilcisi olarak seçilen kişiler aslında halkın tamamını temsil etmiyordu. İkincisi meclis ve parlamentolar olsa bile hala kralların sözü hepsinin üstündeydi ve halkın seçtiği temsilcilerin söz hakları azdı. Ve diğer bir noktaysa aslında demokratik fikirlerin de henüz daha paylaşılmaya başlamadığıdır. Halk daha tam olarak demokrasinin ne olduğunu bilmiyordu, ifade özgürlüğü diye bir şey yoktu ve kralı eleştirmek mümkün değildi (Dahl, 2001).

Hindistan örneğine geldiğimizde ise günümüz bilim insanlarının çalışmaları Hindistan'ın eski siyasi yaşamı ile ilgili bize çoğu zaman monarşinin varlığının hüküm sürdüğü bilgisini verirken başka bir noktayı çoğu zaman göz ardı etmiştir. Eski Hindistan'da monarşi düşüncesi başka bir vizyonla bir loncanın, bir köyün veya geniş bir akraba grubunun üyelerinin, başka bir deyişle ortak çıkarları olan herhangi bir eşitler grubunun üyeleri tarafından kendi kendini yönetme vizyonu ile mücadele ediyordu (Muhlberger, 1998). Ortak çıkarları olan insan topluluklarının münazara, istişare ve oylama yoluyla hayatlarını etkileyen kararları birlikte aldığı bu yönetim tarihi cumhuriyetçiliği ve hatta klasik Yunan demokrasisiyle karşılaştırılabilir demokrasiyi üretmiştir (Muhlberger, 1998). Üstelik Stuart Mill'in (1958, s. 230) çok ırklı toplumlarda ve dilsel olarak bölünmüş ülkelerde demokrasinin imkânsız olduğu savına karşın (akt. Lijphart, 2007), 1947'deki bağımsızlığından sonra Hindistan'ın demokratik yönetimi sürdürmedeki başarısı bugün devam etmekte (Lijphart, 2007) ve bu da Hindistan demokrasisi için "dünyanın açık ara en kalabalık ve en heterojen demokratik rejimi" dememize yol açmaktadır (Tilly, 2011, s. 92).

Muhlberger (1998) batılı ve batılı olmayan kültürler arasında demokrasi açısından fark olduğunu düşünmenin tarafsız bir yargılamadan ziyade ideolojik bir şey olduğunu söyler. İnsanlık tarihini bir bütün olarak düşündüğümüzde demokrasi her yerde eşit derecede yeni veya eşit derecede eskidir aslında. Ona göre adil ve etkili seçimler yetişkin direnişi altında ve fikirlerin özgürce tartışılabilmesine izin veren koşullarda bu yüzyılın bir fenomenidir ve dolayısıyla demokrasi tarihi yeni başlamaktadır.

1.3. Kültür ve Demokrasi

Demokrasi batının kültürel bir normu mudur yoksa evrensel bir görünümü var mıdır? Bu konuda demokrasiyi batının diğer kültürlerle dayatma girişimi olarak görüp entnomerkezci bir yaklaşım olarak değerlendirenler ile demokrasinin evrensel bir görünüme sahip olduğunu iddia eden kuramcılar arasındaki tartışmalar süregelse de (Tan, 2008), kültürün demokraside önemli bir yeri olduğu birçok araştırma tarafından ortaya konmuştur (Inglehart, 1990, 1997, 2000; Putnam, 1993). Bazı araştırmacılar (örn., Dallmayr, 1997) demokrasi kavramını açıklarken kültürel çeşitlilikleri hesaba katmak gerektiğini vurgulamaktadırlar. Özellikle evrenselcilik ve eşitlikçilik gibi daha

liberal terimlerin bu kültürel farklılıklara ve çeşitliliğe göre yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi gereklidir. Çünkü demokrasi sosyal bir yapıdır ve farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda farklı formlar ve anlamlar taşıyabilir. Batı temelli demokratik formlar bazı özel koşullar altında sakıncalı olabilmektedir. Örneğin bireysel haklar söylemi güçlü bir Konfüçyüsçü geleneğe sahip Çinliler arasında zorunluluklar ve geleneklerin yanında ikincil bir konumdadır. Böyle bir bağlamda büyükler tarafından alınan kararlar politik meşruiyete sahip olabilir (Montiel ve Wessells, 2001).

Kültürel farklılıklar toplumların ne ölçüde demokratik kurumlara sahip olduğu ve halkın ne ölçüde demokratik kurumları istediği ve desteklediği ile de ilgilidir (Inglehart, 2000). Fakat bunu sağlayan kültürel değişimlerin ekonomik gelişmeler vasıtasıyla yaratıldığını gösteren çok sayıda bulguya rağmen, Inglehart (2000) ekonomi değişkeni kontrol edildiğinde dahi kültürler arasındaki farklılıkların kalıcı olarak varlıklarını sürdürdüklerini ileri sürmektedir. Dünya Değerler Anketi'nin verilerini kullanarak yürüttüğü çalışmada buna kanıt sağlamış ve kültürler arası farklılığın neredeyse yarısını açıklayan iki temel boyut olduğunu öne sürmüştür. Otoriteye yönelik geleneksel yönelime karşı seküler-rasyonel yönelim ve hayati değerlere karşı kendini ifade etme değerleridir. Bunlar evrensel kültürel bir haritada her bir toplumun konumunu belirleyebilmektedir. Geleneksel/seküler-rasyonel boyut dinin çok önemli olduğu ve dinin önemli olmadığı toplumlar arasındaki zıtlığı ortaya koymaktadır. Yanı sıra politik çatışmadan kaçınmaya ve yüzleşme üzerinden mutabakata vurguyla beraber, aileye bağlılığın önemine ve otoriteye itaate (askeri kuralların görece kabulünü içeren) vurgu da önemli temalardır. Geleneksel kutuptaki toplumlar dini, katı standartları ve geleneksel aile değerlerini vurgularken; geniş aileleri destekleme, boşanmayı reddetme ve kürtaj, ötenazi ve intihar gibi konularda karşıt bir duruş sergileme gibi özellikler gösterirler. Bireysel başarıdansa sosyal uyumu vurgularlar; açık bir politik çatışmadansa uzlaşma taraftarı olurlar; otoriteye itaati desteklerler ve yüksek seviyede ulusal onur ve ulusal bakış açısına sahiptirler. Seküler- rasyonel değerlere sahip toplumlarsa tüm bu konularda tersi tercihlere sahiptirler (Inglehart, 2000, s. 83).

Hayati değerler/kendini ifade etme boyutları ise sanayi sonrası toplumları niteleyen temaları içerir. Bu değerlerin ekonomik ve fiziksel güvenlik vurgusundan daha çok kendini ifade etme, öznel iyi oluş ve hayat kalitesi vurgusuna doğru bir değişimi içerdiğini gösteren kanıtlar vardır. Bu değerler çevrenin korunması, kadın hareketleri ve

ekonomik ve politik yaşamda karar almada artan katılım talebine büyüyen vurgunun ortaya çıkışıyla ilişkilidir. Hayati değerleri vurgulayan toplumlar görece düşük seviyede öznel iyi oluş gösterirler. Nispeten zayıf sağlık durumu rapor ederler, kişiler arası güvenleri düşüktür, dış gruplara karşı görece daha az toleranslıdır, cinsiyet eşitliğine daha az destek gösterirler, materyalist değerleri vurgularlar, bilim ve teknolojiye daha yüksek oranda inanç duyarlar, daha düşük çevresel aktivizm gösterirler ve otoriter hükümetlere daha yakındırlar. Kendini ifade etme değerlerini vurgulayan toplumlar tüm bu konularda karşıt tercihlere sahip olma eğilimi gösterirler. Ve bir toplumun hayati değerleri veya kendi ifade etme değerlerini vurgulayıp vurgulamadığının önemli nesnel sonuçları vardır. Kendini ifade etme değerlerini vurgulayan toplumların hayati değerleri vurgulayanlara göre dengeli demokrasilere çok daha fazla sahip olduklarını görebiliriz (Inglehart, 2000, s.84). Buradan hareketle, kültürel farklılıkların demokrasi deneyimini ve toplumların ve bireylerin demokrasiye ve diğer politik konulara yönelik bakış açılarını etkileyebildiği söylenebilecektir.

1.3.1. Politik Kültür ve Demokrasi

Vatandaşların demokrasiyi nasıl algıladıkları ve demokrasiyi ne ölçüde vazgeçilemez bir kurum olarak gördükleri demokrasinin işleyişini ve kurumsallaşmasını etkileyecek politik kültürün önemli öğeleridir (Kemahloğlu ve Keyman, 2011). Kendini ifade etmeyi, toleransı, güveni, hayat tatminini ve katılımcı yönelimlerini vurgulayan politik kültür ise etkili bir demokraside önemli bir rol oynar. Bu bağ oldukça güçlüdür ve ekonomik gelişme seviyelerini ve bir toplumun ne kadar süredir demokratik kurumları deneyimlediğini kontrol ettiğimizde bile devam eder. Komünizmin çöküşünden beri demokrasinin neredeyse her yerde pozitif bir imajı olmuştur fakat bu olumlu düşünceler sıklıkla yüzeyseldir ve onlara köklü bir tolerans, güven ve katılımcı bakış yönelimleri eşlik etmedikçe etkili demokrasinin toplumsal seviyede var olma şansı zayıftır (Inglehart ve Welzel, 2003).

Demokrasiye geçiş veya demokratik ilerleme için de politik, ekonomik ve kurumsal değişimler gibi makro seviyedeki değişikliklerin yanında, sosyal ve psikolojik seviyedeki mikro değişikliklere ihtiyaç vardır. Bu seviyedeki değişikliklerden kasıt değerler, tutumlar, motivasyonlar ve ihtiyaçların yanı sıra; insanlar arasındaki ilişkiler, onların problemleri nasıl çözdükleri ve günlük seviyede nasıl etkileşime girdikleri,

kendilerinden daha düşük statüde olanların yanı sıra otorite figürlerine yönelik nasıl düşündükleri ve davrandıklarıdır (Moghaddam, 2018). Örneğin Kuçuradi demokrasinin yalnızca bunun bilincinde olan insanların yaşadığı yerde mümkün olacağını söyleyerek aslında bahsedilen bu sosyal ve psikolojik değişkenlere gönderme yapmaktadır. Ona göre demokrasi “kamunun yönetimine ilişkin kararların, bütün yurttaşların, ama devletin bütün yurttaşların temel haklarını eşitlikle korumak için var olduğu bilincinde olan yurttaşların, katılımıyla alındığı yönetim şeklidir” (Kuçuradi, 1998, s. 25). Bu değişikliklerin gerçekleşmesi ise makro seviyedeki değişikliklerden daha zor olmaktadır. Bir anda rejim, yönetim, ekonomik sistem ve yöneticiler değişebilirken, insanların düşünme ve davranma şekillerini değiştirmek zaman alacaktır. Demokratik vatandaş olabilmek için gerekli olan sosyal ve psikolojik beceriler zamanla kazanılır (Moghaddam, 2018).

Örneğin Tessler ve Altınoğlu’nun (2004) Türkiye’de yürüttükleri bir çalışmada görece sınırlı sayıda Türk kadın ve erkeğin demokrasiye ve demokratikleşmeye olanak sağlayan tutumlara sahip olduğu ve Türkiye’de demokratik güçlendirme için gerekli olan ölçüde uygun bir politik kültürün henüz oluşmadığı gösterilmiştir. Türk vatandaşların büyük bir çoğunluğu politik bir sistem olarak demokrasiye destek vermiş ama en azından bu bireylerin bazıları demokrasiye gerçek bir bağlılıktan saade statükodan memnuniyet ifadesi göstermiştir. Belki daha da önemlisi bu çalışmada politik özgürlüğe verilen sınırlı önemin ve politik özgürlüğe bağlılığın öneminin demokrasiyi desteklemekle ilişkili olmayışı gerçeği, Türkiye’nin şu anda demokratik bir kültüre sahip olmadığına işaret etmektedir. Başka bir çalışmada (Kemahlıoğlu ve Keyman, 2011) “Sizce demokrasi ne anlama gelmektedir?” sorusuna çoğu katılımcının özgürlüğe vurgu yapan cevaplar vermesine rağmen bu vurgunun demokrasiye ilişkin diğer sorulara yansımadağı görülmüştür. Örneğin “Siyasi partilerin kapatılmasını doğru buluyor musunuz?” sorusuna katılımcıların yaklaşık %41’i doğru bulmadığı, “Kürt etnik kimlik temelinde siyaset yapan bir partinin bulunmasını normal karşılar mısınız?” sorusuna ise katılımcıların %43’ü normal karşılarım cevabını vermiştir. Fakat aynı soru “dine dayalı bir düzen kurmak isteyen bir siyasi parti” şeklinde sorulduğunda normal karşılarım cevabını verenler %35’e düşmektedir. Farklı yaşam tarzlarına sahip olanların birbirlerine gösterdikleri toleransı anlamak için sorulan “Kürtlerle bir arada yaşamaktan rahatsızlık duyar mısınız?” sorusuna rahatsızlık duyarım diyen kişiler görüşülenlerin

%17'sini oluşturmaktayken, aynı soru gayrimüslimler, eşcinseller, Aleviler ve Romanlar hakkında sorulduğunda rahatsızlık duyacağını söyleyenler sırasıyla %15, %50.2, %11.5 ve %18.5'ini oluşturmaktadır. Vatandaşların ordunun siyasetteki rolü hakkındaki düşüncelerini anlamak için sorulan “Ordunun sivil denetim/hükümetin denetimi altında olması gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusuna %41 gibi bir oranda düşünmüyorum yanıtı gelmişken, “Bazı durumlarda ordunun yönetimi ele almasını onaylar mısınız?” sorusuna %39 oranında onayların cevabı gelmiştir. Bu bulgulardan da anlaşılacağı gibi çalışmanın katılımcılarının demokrasiyi algılaması özellikle haklar ve özgürlükler alanında sınırlı ve kusurlu bir yapıya sahiptir ve bu da demokrasinin yerleşmesi için etkili olabilecek demokratik politik kültürün Türkiye’de hala gelişmediğine dair ipucu verecektir.

Başka ülkelerde yapılmış çalışmalarda da benzer bir tablo ortaya çıkmış ve bireylerin, demokrasi kavramsallaştırmalarında demokrasinin hak ve özgürlükler boyutuna öncelik verdikleri durumlarda bile, kültürel sebeplerle bazı kavramları dışlayabildikleri görülmüştür. Örneğin Ottemoeller’in (1998) Ugandalılarla yürüttüğü çalışmada bireylerin demokrasiyi halk iradesi ve ifade özgürlüğü gibi kavramlarla tanımlamalarına rağmen örgütlenme özgürlüğünü demokrasinin önemli bir özelliği olarak görmedikleri ve dolayısıyla yürüyüş ve gösterileri yasaklayan otoriter hükümetleri daha kabul edilebilir buldukları görülmüştür. Tunuslularla yapılmış başka bir çalışmada katılımcıların yarısından fazlası ifade ve din özgürlüğünün demokraside önemli olduğunu düşünürken, çok daha küçük bir kısmı kadınların parlamentoda var olmasının demokrasi açısından önemli olduğunu düşünmektedir (Brym ve Anderson, 2016).

Demokrasinin yeterli değil ama gerekli bir önkoşulunun ve dolayısıyla önemli bir göstergesinin kamusal ve siyasal yaşamda usullere uyma alışkanlığı olduğu sık sık vurgulanır ki bu da yine politik kültürle ilişkili bir başka bir değişkendir (Gülalp, 2017, s. 125). Kamusal alanda bir diğerine saygının olmadığı yerde demokratik toplum kültürünü aramak da boşunadır. Gülalp (2017) kamusal kurallara uyma alışkanlığı ile demokratik kültür arasındaki ilişkiyi Türkiye’deki trafik alışkanlığı gibi çok basit bir örnek üzerinden açıklar. Polis olmadığı noktalarda kırmızı ışıktaki geçmek, hız sınırı kurallarına uymamak ve diğer sürücülere karşı saygılı davranmamak ve benzeri birçok örnekte fark ederiz ki aslında insanlar kuralları bilmektedirler; bunu bir diğerini korna

çalarak, uyararak kuralları hatırlatmasından anlamak mümkündür, fakat önemi anlaşılıp benimsenmediği için bunları uygulamak istememektedirler. Gülalp bu noktada demokratik yetersizlikle suçladığımız siyasi kadroların bizim aramızdan çıktığını anımsatır ve demokratik kültürün haklar kadar sorumlulukların da benimsenmesini içerdiğini vurgular (s. 126).

Demokrasiye yönelik tutumların belirleyicileri ile ilgili bulgular yalnızca çeşitliliği açıklamaya yardım etmez aynı zamanda gelecekte demokratik bir politik kültürün oluşması ve yaygınlaşması için beklentileri de ortaya çıkarır. Bu anlamda bu çalışma demokrasiye yönelik bireysel seviyedeki tutum ve algıları inceleyerek politik kültürümüze dair bir anlayışı da ortaya koyacak ve bu sayede demokrasimizin etkililiği ve başarısı için ihtiyacımız olan kültürel değişimleri görmemizi sağlayacaktır.

1.4. Demokrasinin Gündelik Kavramsallaştırması

Demokrasinin sıradan insanlar için nasıl kavramsallaştırıldığını araştıran giderek artan sayıdaki çalışma demokrasinin oldukça kapsamlı terimlerle açıklandığını göstermektedir. İnsanlar demokrasiyi yalnızca kurumsal yapılar ve yönetim süreçleri gibi politik terimlerle değil aynı zamanda sosyo-ekonomik özellikleri ve hak ve özgürlükler gibi liberal demokratik terimleri de içeren çok çeşitli boyutlar üzerinden tanımlanmaktadırlar. Yani demokrasi bireyler için yalnızca siyasi partiler, oy kullanma ve sivil haklar anlamına gelmemekte, aynı zamanda daha az fakirliğin ve suçun olduğu bir hayat, sağlık ve eğitime eşit erişim gibi konular üzerinden de düşünülmektedir (Baviskar ve Malone, 2004). Örneğin Canache ve arkadaşlarının (2001, s. 518) Romanyalılarla yürüttükleri çalışmada katılımcılardan demokrasi yönetimi altında memnun oldukları veya olmadıkları bir şey söylemeleri istenmiş ve katılımcılar ekonomik konular (düşük ücretler), politik kurumsal konular (adalet sisteminin yetersizliği), demokratik özgürlükler (konuşma özgürlüğü) ve sosyal konular (toplumsal refahı koruma) ile ilgili bir dizi cevap vermiştir. Yine Canache'nin (2012b) Latin Amerika'da yürüttüğü başka bir çalışmada hem liberal demokrasi anlayışıyla ilişkili tanımlamalar hem de hukukun üstünlüğü ve ekonomik ve sosyal sonuçlara dayalı görüşleri içeren demokrasi tanımları ortaya çıkmıştır.

Dünyanın farklı bölgelerinde yürütülen çalışmalarda demokrasiye yönelik çeşitli tanımlar elde edilmiş fakat birçok çalışmada hak ve özgürlüklerin ön plana çıktığı

görülmüştür (örn., Baviskar ve Malone, 2004; Bratton ve Mattes, 2001b; Dalton ve ark., 2007; Kemahlıoğlu ve Keyman, 2011; Schedler ve Sarsfield, 2007). Örneğin Türkiye’de yürütülen bir çalışmada katılımcılara demokrasinin ne anlama geldiği sorulmuş ve elde edilen açık uçlu yanıtlara göre katılımcıların %33’ü özgürlük ya da özgür düşünce olarak cevap verirken; yaklaşık %9’u hür/özgür yaşam olarak cevap vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların neredeyse yarıya yakını demokrasiyi hak ve özgürlükler üzerinden düşünmektedir (Kemahlıoğlu ve Keyman, 2011). Türkiye’de üniversite öğrencileriyle yürütülen başka bir çalışmada demokrasinin özgürlük, eşitlik, adalet ve insan hakları gibi kavramlarla tanımlandığı görülmüştür (Alacapınar, 2020). Moodie’nin (2005) doktora kapsamında yürüttüğü tez çalışmasında Slovak ve İskoç örneklemelerinde demokrasinin öncelikli olarak özgürlük, eşitlik, haklar gibi değerlerle ilişkilendirildiği görülmüştür. Avrupa ülkeleriyle yürütülen başka bir karşılaştırmalı çalışmada vatandaşların neredeyse yarısı kadarının ilk verdiği cevabın özgürlük ve temel haklar olduğu ortaya konmuştur (Fuchs ve Roller, 2006). Arjantin, Şili, Brezilya ve Guatemala gibi Orta ve Güney Amerika ülkelerinden katılımcılarla yürütülen çalışmada katılımcıların çok büyük bir yüzdesinin demokrasi kavramsallaştırmasının politik haklar ve sivil özgürlükler üzerinden yapıldığı görülmüştür (Baviskar ve Malone, 2004). İnsanlar özgürlük, eşitlik ve adil bir hayat istedikleri ve demokrasiyi de bunu sağlayacak bir araç olarak gördükleri için demokrasinin tam olarak içeriğini ve kurumsal prosedürlerini bilmeseler bile onu sonuçları olarak değerlendiren hak ve özgürlükler açısından düşünebilmektedirler (Dalton ve ark., 2007).

Liberal tanımların ön plana çıktığı birçok çalışmanın yanında farklı tanımların da ortaya çıktığı ve demokrasinin oldukça kapsamlı terimlerle açıklandığı başka çalışmalar da ortaya konmuştur. Örneğin 60 ülkeyi kapsayan Dünya Değerler Anketi’nin verileri kullanılarak yürütülen bir çalışmada daha zengin ülkelerdeki vatandaşların demokrasiyi prosedürel özellikleri üzerinden değerlendirdiği, fakir ülkelerdeki vatandaşların ise demokrasinin ekonomik özelliklerini ve getirilerini temel bir nitelik olarak gördüğü bulgulanmıştır (Şahin, 2016). Güney Afrikalı katılımcılarla yürütülen başka bir çalışmada katılımcıların %91’i demokrasiyi iş, gelir, barınma gibi temel insani ihtiyaçlara eşit erişim olarak tanımlamıştır (Bratton ve Mattes, 2001a). Latin Amerikalı katılımcılarla yürütülen bir çalışmada liberal tanımların yanında

hukukun üstünlüğü ve sosyal-ekonomik sonuçlara dayalı görüşleri içeren tanımların da yaygın olduğu görülmüştür (Canache, 2012b).

İnsanların demokrasi kavramsallaştırmalarındaki çeşitliliği açıklayan çeşitli faktörler vardır. Bireylerin cinsiyet, etnik ve dini kimlikleri yani azınlık ya da baskın grubun üyesi olmaları ve devletle olan ilişkileri bu faktörlerden bazılarıdır. Örneğin Akboğa ve Şahin'in (2018) Türkiye'de yürüttükleri çalışmada bireylerin cinsiyetlerinin, etnik ve dini kimliklerinin onların demokrasi tanımlarında belirleyici bir etkisi olduğu görülmüştür. Sünni Türk erkekleri gibi avantajlı ve kabul görmüş grup kimliğine sahip katılımcıların demokrasi tanımlarında ekonomik refah vurgusu ön plandayken; Kürt, Alevi ya da kadın olma gibi dezavantajlı kimliklere sahip grupların tanımlarında hak ve özgürlüklerin öne çıktığı görülmüştür. Yani tarihsel ve siyasal bağlam, bireylerin cinsiyet, dini ve etnik kimlik ve ait olunan grup (azınlık/baskın) gibi çeşitli özellikleriyle etkileşim halindedir. Dolayısıyla demokrasi kavramsallaştırmasındaki çeşitliliğin nedenleri incelenirken bireylerin bu özelliklerinin de dikkate alınması oldukça önemlidir.

Bireylerin kişisel deneyimleri de onların demokrasi tanımlarında öncelik verdiği konuları etkilemektedir. Örneğin bazı Afrika ülkelerinde insanlar demokrasiyi tanımlarken liberal değerler yerine, iş, eğitim ve gelir açısından eşitlik gibi farklı ekonomik ve sosyal bileşenlerden bahsetmektedirler (Bratton ve Mattes, 2001a). Bir başka örnekte ise kötü ekonomik performansa ve yozlaşmış bir politik sisteme öfke duyan ve vatandaşlarını önemseyen bir hükümet talebiyle protestolar gerçekleştiren Cezayir ve Lübnan gibi Arap ülkelerindeki vatandaşların çoğu, demokrasinin adil seçimler ya da ifade özgürlüğü gibi siyasi boyutlardansa ekonomik eşitlik ve temel ihtiyaçların giderilmesi gibi boyutlarını daha önemli bulmaktadır. Ekonomik boyutun siyasi boyuttan daha önemli olduğunu düşünen vatandaş sayısı kötü ekonomik koşullara sahip Filistin ve Ürdün'de sırasıyla yüzde 58 ve yüzde 62'dir (Tessler ve ark., 2012).

Alan yazında yürütülen çalışmaların genel sonuçlarına bakıldığında demokrasiyi tanımlamada birincil anlamlı seçimlerin şu üç boyut üzerinden yapıldığı görülmektedir: Kurumlar ve prosedürler, özgürlük ve haklar, ekonomik ve sosyal faydalar (Dalton ve ark., 2007). Fakat hangi kavramsallaştırmaların ön planda olduğu uluslar ve vatandaşlar

arasında farklılaşmakta; bu farklılıkların incelenip, değerlendirilmesi demokrasinin daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

1.4.1. İdeal/Gerçek Ayrımı

Demokrasi kelimesini kullanırken ve demokrasiyi konuşurken aslında ideali mi yoksa gerçeği mi konuştuğumuz arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Çünkü demokrasiler yaşadığımız yüzyılda genellikle ideallerin ürünü olmuştur ve hep gerçekliğe karşı bir mücadelenin sonunda ortaya çıkmıştır (Sartori, 1993). Dolayısıyla aslında demokrasinin hem bir ideali hem de gerçeği anlattığını söyleyebiliriz. Örneğin demokrasi mümkün olan en iyi yönetim şeklidir derken demokrasiden bir ideal olarak bahsederiz, fakat var olan demokratik sisteme gönderme yaparak bunun demokrasi olduğuna inanmıyorum derken ise gerçekten bahsederiz. Burada önemli olan belki de kelimenin hangi anlamda kullanıldığını açıklığa kavuşturmadır (Dahl, 2001, s. 35). Dolayısıyla bu ayrımı insanların demokrasi kavramsallaştırmasında da görebiliriz. İnsanlara demokrasinin ne anlama geldiği ve nasıl bir yönetim şekli olduğu sorulduğunda daha çok ideal üzerinden konuşma eğiliminde olacakları, demokrasi için hangi politik kurumlar gerektiği ya da demokrasinin işleyişi için nelerin gerekli olduğu sorulduğunda ise daha çok mevcut olanı yani gerçeği konuşma eğiliminde olacakları beklenebilir. Örneğin Magioglou'nun (2000) Yunanistan'da yürüttüğü çalışmasında katılımcıların çoğunluğu ideal demokrasinin hiç var olmadığını ve var olmayacağını ve günümüz demokrasilerinin karşıtı olduğunu ifade edilmiştir. Fakat yine bu çalışmada görülmüştür ki ideal demokrasi hayali bir alana yerleştirilse de sembolik olarak mevcuttur ve gerçeği ya da mevcudu yargılamaya devam etmektedir.

Sartori ise ideal ve gerçekliği diyalektik bir yöntemle ele almaktansa demokrasinin idealleri ile toplumsal gerçekler arasında bir bağ kurmaya, onları bütüncül bir perspektifle ele alarak her ikisini içinde barındıran bir demokrasi teorisi inşa etmeye çalışmıştır. Bunun için de demokrasi sürecini ve demokratik tüm kurumları ahlak alanından ayrı tutmamak gerektiğini, aksi halde ideal ve gerçeklik arasında kopukluk yaşanabileceğini söylemektedir (Sartori, 1993). Bazı araştırmacılar için gerçek dünyada bu idealler başarılamayacak ve kusursuz demokrasiye ulaşamayacak olsa da bu idealler veya kriterler bize bir standart sağlar ve eylemlerimizi ideale göre düzenleyerek bizi ideal demokrasiye yaklaştıracak çözümlere yönlendirir (Aktaş, 2015; Dahl, 2001).

Dahl (2001), var olan demokrasi ile ideali arasındaki boşluğun neredeyse tüm demokrasilerde ortaya çıktığını ve aslında bu boşluğun kendisinin bizleri demokratik ülkeleri daha demokratik hale getirmenin bir yolunu bulabilir miyiz sorusuna yönlendirdiğini öne sürer. Öte yandan, idealleri gerçekleştirmek de zaten demokrasinin erdemlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sartori, 1993).

Yukarıda demokrasiye yönelik genel bir çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonraki kısımda ise, demokrasiye yönelik temsiller Moscovici'nin (1961) Sosyal Temsiller Kuramı temelinde çalışılacağı için Sosyal Temsiller Kuramı'ndan bahsedilecektir.

1.5. Sosyal Temsiller Kuramı

Bu kuram, sosyolog Serge Moscovici'nin 1961 yılındaki çalışmasına dayanmaktadır. Moscovici bu çalışmasında ilk kez sosyal temsiller kavramını kullanmış ve psikanalizin sosyal temsillerini incelemiştir. Moscovici (1981, s.181), sosyal temsilleri, "kişilerarası iletişim yoluyla gündelik hayatın akışında ortaya çıkan birtakım kavramlar, ifadeler ve açıklamalar" şeklinde tanımlamaktadır. Ve Moscovici'ye göre sosyal temsiller "sağduyunun çağdaş versiyonudur". Diğer bir deyişle sosyal temsiller, bireyin dünyayı anlama ihtiyacını karşılamak için, gündelik tartışmalar ve iletişim içerisinde ortaya çıkan ve çoğunluk tarafından paylaşılan düşüncelerdir. Toplum içindeki bireylerin aşına olmadıkları yeni fenomenleri sağduyu ile anlama, açıklama ve tanıdık hale getirme çabaları sonucunda gelişir. Politik, bilimsel, profesyonel ve ideolojik kavramlar günlük söylemlere yayıldığında, sosyal temsillere dönüşür veya onlara entegre olur (Moscovici, 1984).

Moscovici'ye (1981; 1984; 1988) göre sosyal temsillerin iki işlevi vardır: İlki, temsiller kendini empoze ederek, kişilerin kendi sosyal dünyalarına hâkim olmalarını sağlar ve bu şekilde bir uyum ortaya çıkarır. İkincisi ise, karşılaşılan obje, kişi ve olaylar önceden var olan kategoriler ve bilgiler doğrultusunda algılanarak ortak kodlar ve söylemlere dönüşür. Böylece insanlar arasındaki iletişimi ve uzlaşımı kolaylaştırır.

Temsiller izole bireyler tarafından yaratılmaz. Sembolik fenomenler ve sosyal pratikler herkes tarafından paylaşıldıkça mecburi bir gerçeklik duygusu taşır ve bu sayede bireyler üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Onların birey üzerindeki etkisi kişiler

onların farkında olmadıkça daha da büyüktür (Moscovici, 1984). Mesela 1789'daki Fransız Devriminden sonra doğan Avrupalı vatandaşlar, demokrasiyi örtük bir biçimde özgürlük, eşitlik ve kardeşlikle ilişkilendiren paylaşılan imajlardan benimsemektedirler (Moodie, 1995).

Bazı sembolik fenomenler kültürde örtük bir şekilde var olurken, diğerleri belirgin yönlendirme ve ikna ile insan yaşamı boyunca kazanılır. İdeolojik doktrinler sıklıkla politik rejimler tarafından vatandaşlarının beynini yıkayarak zorla yayılmaya çalışılır. Doktrinler öğüt vererek, kitle iletişimle, öğretimle, kurumlarla yayılır. Örneğin çoğu Avrupalı kendilerini demokratik olarak tanımlayan hayli çeşitli politik rejimlerle yaşamıştır (Moodie, 1995). Dolayısıyla sosyal temsiller bu tür ideolojik doktrinlerden de beslenmektedir.

1.5.1. Sosyal Temsiller Nasıl Oluşur?

Sosyal temsillerin altta yatan işlevi tanıdık olmayana tanıdık bir içerik vermektir ve bu demirleme (anchoring) ve nesneleştirme (objectifying) denen iki süreç aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu iki süreç aracılığıyla sosyal temsiller oluşturulur ve genişletilir. Demirleme yabancı olan fikirleri çeşitli sınıflara ve imajlara indirgeme ve onlara tanıdık bir bağlam kazandırır. Nesneleştirme ise soyut olanı somut hale getirmektir; böylece şeyler fiziksel dünyanın bir parçası haline gelir (Moscovici, 1984). Demirleme süreci olmaksızın bu yeni olay bilinmeyen ve tanıdık olmayan alanda kalacaktır ve sağduyunun veya bilinen gerçeğin bir parçası olmayacak, temsil edilen olmayacaktır. Demirleme temel olarak sosyal temsillerde sabitleyen bir etkiye sahiptir; geçmişten ve/veya kültürel olarak aşina olunan ortak bilgidен yararlanır. Nesneleştirme ise bu yeni olayı veya fenomeni daha gerçek yapan, aslında sosyal bir temsile dönüştüren bir süreçtir (Moodie, 2005).

Demirleme süreci de yeni karşılaşmaların, fikirlerin, şeylerin ve kişilerin sınıflama (classifying) ve isimlendirmesinden (naming) oluşmaktadır. Sınıflandırma yeni olan şeyin belirli kurallar setine oturmasını ve ne olup ne olmadığının belirlenmesiye, isimlendirme isimlendirilen olgunun belirli kelimeleri içerisine yani kültürün belirlediği kimlik matrisine dahil olmasıdır. İsimlendirme mantıkla tutarlı bir işlem değil, daha çok sağduyu tarafından dikte ettirilen gözlemler aracılığıyla oluşan bir

süreçtir (Paker, 2000). Moscovici'ye (1984) göre isimlendirmenin üç sonucu vardır: a) İsimlendirilen nesne belirli karakteristikler ve eğilimler kazanır. b) Böylece isimlendirilen diğer şeylerden bu özellikler boyunca ayrılır. c) Aynı geleneği paylaşanlar arasında bir uygunluk nesnesi haline gelir.

Demokrasinin gündelik temsillerine bakıldığında ise hem örtük hem açık süreçler tarafından oluşturuluyor, sürdürülüyor ve değişiyor görünmektedir. Temsillerin bazı özellikleri derine gömülü ve nesiller ve kültürler boyunca taşınmaktadır yani görece değişime daha dirençli olabilir. Diğerleri zaten var olan düşünce şemaları tarafından şekillenir ve daha güncel sosyal pratikleri yansıtır (Moodie, 2005).

Bir temsilin çeşitli elementleri bireyler tarafından beraber inşa edilir ve bu durum anlam ve şu anki politik ve sosyal pratikler arasındaki karşılıklı bağlılığı ortaya koyar. Sosyal Temsiller Kuramı'nın yapısal özellikleri demokrasi temsillerinin farklı içeriklerinin çok daha belirgin olabileceğine ve çeşitli ekonomik ve politik gerçeklikleri gösteren farklı biçimlerde ifade edilebileceğine işaret eder (Moodie, 2005). Dolayısıyla demokrasi temsillerinin oluştuğu kültürel ve politik bağlam bu temsilleri anlamaya çalışırken değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur.

1.6. Araştırmanın Amacı ve Katkısı

Bu çalışmanın temel amacı demokrasinin sıradan insanlar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını yani demokrasinin sosyal temsillerini incelemektir. Bazı araştırmacıların (örn., Sartori, 1993) öne sürdüğü gibi tek bir şekilde tanımlanan demokrasi fikri günümüzde geçerliliğini pek koruyamamıştır ve bu durum Avrupa merkezli modernitenin fazlaca vurgulanması şeklinde yorumlanmaktadır. Çok sayıda farklı kuramcı tarafından demokrasi farklı şekillerde tanımlanmakta ve üzerinde uzlaşılan bir tanım ortaya konulamamaktadır (örn., Dahl, 1971; Moghaddam, 2018; Tilly, 2011).

Sıradan insan nezdinde de durum böyle görünmektedir. İnsanların demokrasiden ne anladıkları ilgili çalışmaların bulguları onların demokrasiyi farklı algıladıklarını ve gerçekte demokrasinin ne olduğuyla ilgili kafaların karışık olduğunu göstermektedir (örn., Diaomond ve Plattner, 2008; Kaufman ve Stadelmaier, 2020). Yerleşik Batı demokrasilerinde bile vatandaşların %20'si ile %25'nin demokrasinin ne anlama

geldiğini ifade edemedikleri görülmektedir (Dalton ve ark., 2007). Bir yandan alan yazında sıradan insanın demokrasiden tam olarak ne anladığını inceleyen dikkate değer bazı araştırmalar (örn., Arensmeier, 2010; Bratton ve Mattes, 2001; Shin ve Cho, 2010) dışında çok az çalışma yürütülmüştür. Demokrasi konusundaki çalışmaların çoğu demokrasi desteği (örn., Mattes ve Bratton, 2007), demokrasiye ilişkin tutumlar (örn., Pietsch ve Clark, 2015), demokrasi memnuniyeti (örn., Daoust ve ark., 2021) gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat bu konularda yapılan çalışmaların bulguları da bahsedilen bu sebepler nedeniyle tartışmalıdır. Çalışmalarda kullanılan ölçümler cevaplayanların demokrasiyi çok farklı kriterlere göre değerlendirmesine yol açmaktadır ve bu sebeple mesele muğlak kalmaktadır (Baviskar ve Malone, 2004; Canache, 2012b; Norris, 1999). Örneğin farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip vatandaşların bazıları demokrasi memnuniyetini hak ve özgürlükler üzerinden değerlendirirken, bazıları da kanun ve düzenin sağlıklı şekilde sürdürülmesi, ekonomik gelişmişlik gibi konular üzerinden değerlendirebilir (Baviskar ve Malone, 2004). Dünyanın çoğu yerinde yaşayan vatandaşlar demokrasiyi talep etmektedir fakat hangi demokrasiyi? Dolayısıyla bu konulardan daha önce vatandaşların demokrasiyi nasıl tanımladığını ve bu tanımlardaki benzerlik ve farklılıkları değerlendirmek demokrasinin daha iyi anlaşılmasını ve bu konuda yürütülen çalışmaların sağlamlığı açısından oldukça önemli olacaktır.

Bir yandan vatandaşların demokrasiden ne anladıkları ve nasıl tanımladıkları onların demokrasiye yönelik tutumlarını da şekillendirebilmektedir. Örneğin yürütülen bir çalışmaya göre Afrikalıların demokrasiyi tanımlama becerilerinin onların demokrasiye yönelik talep ve desteklerinde önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Yani Afrikalıların demokrasiden ne anladıklarının bazılarının demokrasiyi talep ederken, diğerlerinin neden etmediklerini açıklamada oldukça önemli olduğu aşikardır (Bratton ve Mattes, 2001b). Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de yaşayan insanların demokrasiyi nasıl kavramsallaştırdıklarını anlamak demokrasiye yönelik taleplerini de anlamamızı sağlayacak; demokrasi serüvenimizin geldiği noktayı ve ilerdeki gelişim sürecini görebilmemiz açısından ışık tutacaktır.

Sonuç itibarıyla, bu çalışma katılımcıların demokrasiye yönelik temsillerini ve bu temsillerin Türkiye’nin kendine özgü yapısında nasıl oluştuğunu, şekillendiğini ve

farklılaştığını incelemeyi ve bu açıdan dünyanın farklı bölgelerinde yürütülen diğer kültürel çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Bu çalışmada bireylerin demokrasiye yönelik sosyal temsilleri yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmelerle elde edilmiştir. Bu görüşmeler için demografik özellikler açısından mümkün olan çeşitlilikteki katılımcılar seçilmeye özen gösterilmiştir. Bu nedenle katılımcılara amaçlı örnekleme yöntemiyle en kalabalık ve heterojen il olan ve farklı coğrafi bölgelerden yoğun göç alan İstanbul ilinden ulaşılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, maksimum çeşitliliği sağlamak adına farklı katılımcıların çalışmaya katılmasını mümkün kılan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşmeler 3'er kişiden oluşan 5 odak grup ve 15 kişiyle bire bir görüşmeleri içermekte olup, toplamda 30 kişiyle yürütülmüştür. Görüşmelerin hem bireysel hem odak grup şeklinde yapılmasının sebebi odak grup görüşmelerinden elde edilen verilerin bire bir görüşmeler için sağlam bir temel oluşturması ve yeni, farklı fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamasıdır (Kitzinger, 1995). Aynı zamanda çok kaynaklı veriler kullanmak çalışılan konunun daha iyi anlaşılmasını da sağlamaktadır (Bogdan ve Biklen, 1998). Odak grup görüşmelerinde 3'er kişiden oluşan küçük grupların tercih edilme sebebi yüksek katılımcılı odak grup görüşmelerinin çatışmanın artma ihtimali ve baskın grup oluşumu gibi dezavantajlarını en aza indirmektir (Çokluk, Yılmaz ve Oğuz, 2011). Hali hazırda alan yazında odak grupların kaç kişi olması gerektiğiyle ilgili kesin bir kural bulunmamakta ve bu karar genellikle çalışmanın özelliklerine göre araştırmacının kendisi tarafından verilmektedir (Çokluk ve ark., 2011). Çalışmanın katılımcıları yaşları 18-48 ($Ort.= 30.27$, $SS= 6.59$) arasında değişen 20 erkek ve 10 kadından oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumları şu şekildedir: %46.7'si lisans mezunu, %26.7'si lisansüstü mezunu, %16.7'si lisans ve lisansüstü öğrencisi, %10'u lise, ön lisans ve yüksekokul mezunudur. Katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı No	YAŞ	CINSİYET	ÖĞRENİM DURUMU	MESLEK	SİYASİ GÖRÜŞ	DİNİ GÖRÜŞ	ETNİK KÖKEN
1	27	Erkek	Lisans	Endüstri Mühendisi	Kemalist	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	Türk
2	20	Kadın	Lise	Öğrenci	Liberal	Agnostığım	Türk
3	31	Kadın	Yüksek lisans	Ar. Gör.	Sosyalist	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	Arap-Türk
4	30	Erkek	Yüksek lisans	IT	Sosyal Demokrat	Agnostik	Türk
5	31	Kadın	Lisans	Öğretmen	Apolitik	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	Türk
6	32	Erkek	Lise	Serbest	Sosyal Demokrat	Müslümanım	Roman
7	34	Kadın	Lisans	Müzişyen	Sosyalist	Ateistim	Melez-Çerkes
8	31	Erkek	Yüksek Lisans	Akademisyen	Apolitik	Müslümanım	Türk
9	26	Kadın	Lisans	Kimya mühendisi	Sosyalist	Tanrı'ya inanmam (ateistim)	Türk
10	29	Kadın	Yüksek Lisans	Araştırma Görevlisi	Sosyalist	Müslümanım	Türk
11	29	Erkek	Lisans	Satış	Sosyal Demokrat	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	Türk
12	27	Erkek	Yüksek lisans	Öğretim görevlisi	Liberal	Tanrıya inanmam (ateistim)	Türk
13	40	Erkek	Lisans	Spor eğitmeni	Sosyal Demokrat	Müslümanım	Melez (Roman Azeri)
14	32	Erkek	Lisans	Antrenör	Milliyetçi	Müslümanım	Türk
15	39	Erkek	Lisans	Öğretmen	Sosyalist	Tanrı'ya inanmam (ateistim)	Türk
16	25	Kadın	Lisans	Öğrenci	Sosyalist	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	Çerkes
17	35	Erkek	Yüksek lisans	Gayrimenkul yatırım	Kemalist	Tanrı'ya inanmam (ateistim)	Tatar
18	24	Erkek	Lisans	Psikolog	Apolitik	Müslümanım	Türk
19	18	Kadın	Lisans	Öğrenci	Liberal	Müslümanım	Türk
20	48	Erkek	Ön lisans	Antrenör	Kemalist	Müslümanım	Türk
21	31	Erkek	Yüksek lisans	Gemi 3. Kaptanı	Apolitik	Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum	Roman
22	29	Erkek	Yüksek okul	Memur	Sosyal demokrat	Tanrıya inanmam (ateistim)	Türk
23	28	Kadın	Lisans	Metalürji malzeme mühendisi	Kemalist	Ortalama Müslüman	Türk
24	40	Erkek	Lisans	Yönetmen	Komünist	Tanrı'ya inanmam (ateistim)	Türk
25	19	Erkek	Lise	Öğrenci	Muhafazakâr demokrat	Müslümanım	Kürt
26	36	Erkek	Lisans	İnşaat mühendisi	Liberal	Müslümanım	Türk
27	30	Erkek	Yüksek lisans	İnşaat mühendisi	Liberal	Müslümanım	Türk
28	34	Erkek	Lisans	Lojistik sorumlusu	Sosyal Demokrat	Diğer	Türk

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Bu formda katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve meslek gibi çeşitli demografik özelliklerini belirtmeleri istenmiştir (Bkz. Ek 1).

2.2.2. Demokrasi Temsillerine İlişkin Yarı Yapılandırılmış Sorular

Alan yazın taraması sonucu oluşturulan 15 adet yarı yapılandırılmış soru, araştırmacı ve tez danışmanı tarafından gözden geçirilmiş ilk halini almıştır (bkz. Ek-2). Oluşturulan soruların işlerliğini değerlendirmek ve gerekiyorsa bu sonuçlara göre yeniden gözden geçirmek amacıyla dört katılımcıyla pilot görüşmeler yürütülmüştür. Buna göre yönlendirici olduğu görülen veya tam olarak anlaşılamayan bazı soruların soruluş biçimleri değiştirilmiştir. Bazı sorular ise araştırma sorusunun dışında kalan konuları içerdikleri anlaşıldığı için soru setinden çıkarılmıştır. Son aşamada sorular demokrasi konusunda önemli ve gerekli boyutları içerecek şekilde daha anlaşılır bir biçimde düzenlenmiş, son haline getirilmiştir.

Veri toplama aracı, yapılan pilot görüşmelerin sonuçlarına ve psikoloji alanındaki iki ayrı uzmandan gelen geribildirimlere göre düzenlenip son haline getirilmiştir (bkz. Ek-3). Bu haliyle demokrasiyle ilişkili 13 sorudan oluşmakta ve “Sizce demokrasi nasıl bir yönetim şeklidir?”, “Demokratik bir toplumda yaşayan vatandaşların kişilik özellikleri nasıldır?”, “Demokrasinin işleyişi için neler yapılabilir, neler yapılmalıdır?”, “Farklı demokrasi türleri var mıdır?” gibi soruları içermektedir. Bu soruların demokrasiyle ilişkili mümkün olduğunca çeşitlilikte konuyu ve boyutu içermesi sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3. İşlem

Bu çalışmaya İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı’ndan (Sayı: 215257; Tarih: 15.12.2020) gerekli izinler alınarak başlanmıştır. Görüşmeler, COVID19 pandemisi nedeniyle yüz yüze gerçekleştirilememiş ve çeşitli uygulamalar aracılığıyla çevrimiçi olarak gönüllülük esasına göre yürütülmüştür. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara çalışmayla ilgili kısa ve anlaşılır tanıtıcı bilgiler verilmiş; her bir katılımcıdan demografik bilgi formu ve bilgilendirilmiş onam formunu (Bkz. Ek-4) doldurmaları istenmiştir.

Katılımcıların izinleri alınarak görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Bu uygulama bireysel görüşmeler için ortalama olarak 35dk ve odak grup görüşmeleri için ortalama 1 saat 50dk sürmüştür.

2.4. Veri Analizi

Çalışmadan elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle MAXQDA 2020 programında analiz edilmiştir. Tematik analiz bağımsız bir nitel tanımlayıcı yaklaşım olup, “veri içindeki temaları belirleyen, analiz eden ve raporlayan bir yöntem” olarak tanımlanabilir (Braun ve Clarke, 2006, s. 79). Transkripsiyonu yapılmış veriler aşına olmak amacıyla ilk olarak araştırmacı tarafından iki kez ayrıntılı ve dikkatli şekilde okunmuştur. Ardından MAXQDA 2020 programında veriler satır satır okunarak açık kodlama yapılmış ve anlamlı kodlar elde edilmeye çalışılmıştır. Kodlar oluşturulurken tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmacının ilgisini çeken değil, basitçe metin parçasının içerdiği anlam yakalanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bu kodlardan ortaklaşan kodlar bir araya getirilerek farklı kategoriler altında toplanmıştır. Ardından birbiriyle ilişkili olan bu kategoriler bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Örneğin ‘dezavantajlı grupların da yönetime katılması’ şeklindeki bir kod ‘kurumlar ve prosedürlerle tanımlanan demokrasi’ kategorisinin altındaki ‘çoğulculuk’ temasının içinde yer almıştır. Temalar oluşturulduktan sonra onların altında yer alan kodlara ve o kodları oluşturan alıntılara dönülerek o temayı temsil edip, etmediği kontrol edilmiş yani çift yönlü kontrol yapılmıştır. Bu işlem sonrasında önemi olmadığı anlaşılan ya da o temayı temsil etmediği görülen kodlar çıkarılmış ve analiz son haline getirilmiştir. Bir sonraki bölüm olan bulgular kısmında elde edilen tema ve alt temalar alıntılardan örneklerle birlikte ayrıntılı şekilde açıklanacaktır. Alıntı örnekleri verilirken katılımcı bilgisi parantez içinde sırasıyla katılımcı numarası, cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi ve etnik kökeni şeklinde verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Görüşme verilerine genel olarak bakıldığında birtakım betimleyici bulgular elde edilmiştir. İlk olarak konuşmayı organize eden belirgin bir model ortaya çıkmıştır. Katılımcılar demokrasiyle ilişkili sorulara cevap üretmekle ilgili bir sorun yaşamamışlardır. Öte yandan katılımcılar ifadeleriyle ilgili bazı çelişkiler yaşamışlardır. Demokrasiye ve demokrasiyle ilişkili konulara cevaplar üretmeye çalışılırken, sıklıkla “ama”, “buna rağmen” gibi bağlaçlar kullanılmıştır. Örneğin “ama gerçek demokraside...”, “buna rağmen ideal demokrasi...”, “ama gerçekte olması gereken...” gibi ifadeler konuşmayı sıklıkla organize etmiştir. Deneyimlenen mevcut demokrasiye karşıt olarak ideal demokrasinin nasıl görüldüğüne dair spontane açıklamalar ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle demokrasi idealdeki ve mevcuttaki hali arasındaki karşıtlıklar üzerinden açıklanmaktadır. İdeal demokrasinin ütöpik görüldüğü durumlarda bile, sembolik olarak mevcut olduğu ve gerçeğin yani deneyimlenen demokratik sistemlerin yargılanmaya devam ettiği görülmektedir.

Demokrasi katılımcıların zihninde fazlasıyla idealize edilmiş bir sistem gibi görünmektedir. Bazı durumlarda bu idealize etme hali demokrasiyi ütöpik kılacak kadar mükemmelleştirmeyi içermektedir. İdeal demokrasinin uygulanabilmesi o kadar zor ve çetrefilli bir süreçtir ki buna en uygun olduğu düşünülen toplumlarda ve devletlerde bile bu ideal gerçekleştirilemeyebilir ve ütöpik bir sisteme dönüşebilir. Mümkün olabilme ihtimalindeyse bu ideal ancak birtakım önkoşullara bağlı olarak gerçekleşebilir ve sürdürülebilmesi için birtakım sorumlulukları gerektirir. Gerektiği gibi uygulanamadığı durumda ise dezavantajlı bir sisteme dönüşebilmektedir. Öte yandan dezavantajları olsa bile, demokrasi alternatiflerinin içerisinde en ideal ve halkın faydasına olan bir sistemdir. Bu sebeple taviz verilmemesi gereken bir sistemken; bazı istisnai durumlarda ve koşullarda belirli şartlara göre sınırlanması gerekmektedir.

Yukarıda genel hatlarıyla açıklanan demokrasiye ilişkin temsiller, bu kısımda detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Tablo 2’de bu bağlamda elde edilen tema ve alt temaların başlıklarına yer verilmiştir.

Tablo 2.

Mümkün Olmayan Demokrasi	Ekonomik ve Sosyal Faydalarla Tanımlanan Demokrasi
Ütopik Bir Sistem Olan Demokrasi	Eşitlikçi Refah Dağılımı
İdeal Olmayan Günümüz Koşulları	Toplumsallık/Biraradalık
İnsan Doğasından Kaynaklı Sebepler	Kurumlar ve Prosedürlerle Tanımlanan Demokrasi
Önkoşullara Bağlı Demokrasi	Halkın Kendi Kendisini Yönetmesi
Eğitim Şart	Çoğulculuk
Ekonomik Refah	İyi İşleyen Demokratik Kurumlar
Toplumsal Özellikler	Demokrasinin Sorumluluğu
Alternatiflerinden Daha İyi Bir Sistem Olan Demokrasi	Bireysel
Avantajları Sebebiyle	Toplumsal
Sürdürülebilir Olması Sebebiyle	Kişilerarası
İyi Uygulanması Şartıyla	Devlet
Dezavantajlarına rağmen	Sınırlanan Demokrasi
Dezavantajlı Demokrasi	Sınırsız Demokrasinin Dezavantajı
Çoğunluğun Temsilinin Dezavantajı	Bazı Şartlara Bağlı Sınırlama
Düşük Eğitim Seviyesi	Özel Durumlar
Kötüye Kullanılan Demokrasi	Evrensel/Kültürel Boyutta Değerlendirilen Demokrasi
Pratik ve Teoride Farklı Olan Sistem	Evrensel Demokrasi
Liberal Değerlerle Tanımlanan Demokrasi	Kültüre Özgü Demokrasi
Eşitlik	Taviz Verilmeyen Demokrasi
Sivil Haklar	
Kişisel Özgürlükler	
Adalet	
Bireycilik	

3.1. Mümkin Olmayan Demokrasi

Bu tema demokrasinin yeryüzüne, günümüz dünyasına veya insanlara özgü bir sistem olmadığını ifade etmektedir. Fakat bir yandan da bu durum onu ideal bir sistem olmaktan da çıkarmaz. Sadece gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Bunun bazen birtakım gerekçeleri varken, bazen de yoktur. Çünkü zaten demokrasi kendi başına ütöpik bir olguyu ifade etmektedir. Fakat böyle bakıldığında bu kavramın nasıl var edildiği ya da ortaya çıktığı ise pek konuşulmamakta belki de bunun üzerine düşünülmemektedir. Birtakım gerekçelerle mümkün olmayan bir şey haline gelen demokrasi, bu gerekçelerin çözümsüzlüğü nedeniyle ümitsiz bir biçimde var edilemeyecektir.

3.1.1. Ütöpik Bir Sistem Olan Demokrasi

Bu alt tema içerisinde demokrasi ya da ideal demokrasi dünyada tam olarak var edilemeyen ütöpik bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle yeryüzüne ait olmayan ve dolayısıyla dünyanın hiçbir yerinde uygulanamayacak olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna örnek olabilecek bir ifade aşağıda şu şekilde dile getirilmiştir:

Demokrasi deyince aslında bana ütöpik bir sistem gibi geliyor. Demokrasiyi hiçbir zaman yani eğer Dünya genelinde düşünecek olursak tam olarak var edilemez, herkes için geçerli olamaz gibi geliyor (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

Demokrasi bazı katılımcılar için bir neden içermeksizin yalnızca ütöpik bir sistemi ifade ederken, bazı katılımcılar için bu ütöpiklik bazı gerekçeleri barındırmaktadır. Örneğin demokrasinin gerçekliği bireylerin birbiriyle eşit olmayışı gerçekliği üzerinden değerlendirilmekte ve bu eşitsizliğin kendisi demokrasiyi en baştan mümkün olmayacak bir olgu haline getirmektedir. Yani aslında bu eşitlik idealinin de demokrasi gibi hiç var olmadığı ya da olmayacağı varsayılmaktadır. Dolayısıyla burada eşitlik demokrasi için bir önkoşul, onun gerçek olmayışı ya da var olmayışı ise demokrasinin mümkün olmayışı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum K3 tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

Benim aklıma direk, neydi o yıllar önce mankenin adı Aysun Kayacı geldi sonra dönüp dolaşıp herkesin ona hak... Aslında benim aklıma o arada kalmışlık, bir yandan gerçekten herkesin seçim hakkı olsun tabii ki de herkesin fikri olsun, düşünce özgürlüğü olsun, kendini ifade edebilsin. Ama bir yandan da aslında normalde o zeminde hepimiz eşit olmadığımız için aslında o eşitliğin de bir illüzyondan ibaret oluşu yani, demokrasinin kendisi bana bir illüzyon gibi geliyor artık. Gündelik hayatta ne kadar eşitiz ki seçimde hep birlikte o sandığa gidip oy verince eşitleniyoruz. Evet tamam Aysun Kayacı'nın söylediği şey üzerinden gitmiyorum bu arada yanlış anlaşılmasın. Tabii ki de dağdaki çoban da oy verecek, ama evet aynı şekilde mi eğitim durumu, hangi koşullardan geçiyoruz, bide herkes oy verebiliyor mu gerçekten, herkes oy vermeye gidebiliyor mu? Bu bile, ben şimdi günümüz koşullarında artık 2021 Türkiye'sinde çok sorun yokmuş gibi görünüyor ama, geçenlerde bir belgesel izlemiştim Romanya da mesela, gerçekten de o nerdeyse her ne kadar Avrupa ülkesi de olsa bizden bazı konularda daha geriler, köyleri, ulaşımaları falan ulaşım sorunları var yani hala köylerinde... Şimdi demokrasi deyince o da demokrasi mesela. Böyle olunca da bana şey geliyor mesela sadece belirli bir grubun seçkin grubun aslında kendi çalıp kendi oynadığı ama bir şeyleri de siz seçtiniz bizi demek için küçük bir oyunmuş gibi (Katılımcı3, Kadın, 31, Yüksek Lisans, Sosyalist, Arap-Türk).

Bazen de demokrasiyi ütöpik kılan şey dünyanın hiçbir yerinde, hatta demokrasiye daha uygun olduğu düşünülen toplumlarda bile ideal şekilde uygulanamamasıdır. Bununla birlikte neden uygulanamadığına dair sebeplerden bahsedilmemektedir. Örneğin bir katılımcı bunu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

Ben şu an yeryüzünde ideal demokrasi diye bir şey görmüyorum, yani ideal demokrasi Amerika da var diyorlar mesela orada bile demokrasinin zencilerle şey arasında olmadığını biliyorsun yani ne kadar da modern olsalar sonuçta zenci beyaz çatışması olabiliyor değil mi? Demek ki en idealist toplumlarda bile demokrasi yenilebilir olabiliyor, yetersiz kalabiliyor (Katılımcı20, Erkek, 48, Ön Lisans, Kemalist, Türk).

3.1.2. İdeal Olmayan Günümüz Koşulları

Bu alt tema içerisinde, demokrasinin uygulanabilmesi için gerekli olan ideal koşulların günümüzde var olmaması sebebiyle demokrasi mümkün olmamaktadır. Buna rağmen demokrasinin ütöpik bir sistem olduğu yukarıdaki alt temanın aksine; burada onu ütöpik olmaktan çıkaran tarihin bir döneminde var olmuş ve deneyimlenmiş olmasıdır. Şu anda demokrasiyi mümkün kılmayan şey ise günümüz dünyasının sahip olduğu birtakım koşullardır. Bu koşullar düzeltilerek veya değiştirilerek demokrasi için uygun hale getirilecek koşullar olmadığı için demokrasi hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Aşağıda ideal demokrasiyi tanımlayan bir katılımcının bunu örnekleyen ifadesi yer almaktadır:

G: Peki ideal de konuşursak, ideal demokraside ne vardır?

K26: Her şeyin görüşebilme, konuşabilmesi, ortaya çıkması gerektiği fikrine katılırim idealde. Ama ideal koşullar olmadığı için günümüz şartlarında da hani ideali mümkün olmuyor (Katılımcı26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

İdeal demokrasi belirli ölçüt ve kriterleri içinde barındıran, tek tip bir sistem olarak karşımıza çıkmakta; günümüz koşulları ise bu ideal için gerekli olan şartları yerine getirememektedir. Örneğin ideal olanın antik Yunan medeniyetinde doğrudan demokrasi olarak tarif edilen sistem olduğu fakat nüfus fazlalığı ve coğrafi sebepler gibi birtakım sebeplerle günümüzün bu koşullara sahip olmadığı; bu sebeple de demokrasinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Aşağıda bunu örnekleyen bir alıntı yer almaktadır:

Yani ideal deyince benim aklıma Antik Yunan medeniyeti geliyor hatta bütün meselelerin meydana görüşülüp halk tarafından oylamaya sunulduğu bir ortam ama günümüz mevcudiyetinde böyle bir lojistik el vermediğinden dolayı günümüzdeki sistemler geçerlilikte (Katılımcı4, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

3.1.3. İnsan Doğasından Kaynaklı Sebepler

İnsana ait olan değiştirilemez ve ona içkin bazı özellikler demokrasiyi mümkün olmayan bir sistem kılmaktadır. Katılımcılar tarafından çoğu zaman insan doğası olarak ifade edilen bu durum, demokrasiyi yine ütöpik bir sisteme dönüştürmektedir. Aslında insan için ve insana dair olan demokrasi tam da insanın kendisi sebebiyle var

edilemeyecek bir sistem olmaktadır. Bu, bazı katılımcılar için açıklama gerektirmeyecek kadar net bir durumdur. Örneğin bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir:

İnsanın olduğu yerde ideal demokrasi olabileceğini düşünmüyorum (Katılımcı29, Erkek, 21, Lise, Siyasi görüş belirtmemiş, Türk).

İnsanın her zaman rasyonel kararlar alamama ve kolay manipüle olabilme eğilimi demokrasiyi ideal ve mümkün bir sistem olmaktan çıkaran insan doğasına dair başka bir sebep olarak görülmektedir. Demokrasi burada bizim için doğru kararların ne olduğunu bilen, bu kararları bizim adımıza alabilecek bir otorite, yönetici veya temsilci seçme süreci olarak görülmektedir. Buna rağmen insanın bu doğru kişiyi belirleyebilme kapasitesine güven duyulmamaktadır. “Bizim için, bizimle ilgili kararları hangi insan vermeli” veya “doğru insanı seçebildik mi” gibi sorular doğamız gereği her daim kuşku duyulabilecek sorulardır. Öte yandan seçtiğimiz kişiler tarafından manipüle olmaya yine doğamız gereği çok yatkın olduğumuz düşünüldüğünden, böyle bir sistem çok idealize edilememektedir. Aşağıdaki örnek alıntıda bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

G: Güzel, güzel peki bir yönetim şekli olarak düşündüğünde demokrasiyi, sence nasıl bir yönetim şeklidir?

K18: Ya çok farklı uygulamaları var, bu sadece insanların kendilerini temsil edecek şekil, temsil edecek kişileri seçtiği demokrasi var veya her bütün verilecek kararları kendisi de kendisine farklı bir temsilci seçmeden doğrudan kendisinin katılımcı olduğu demokrasi var. Aslında birazda bilemiyorum yani çok idealize de edemiyorum kendi içimde çünkü yani biz bazen bizim için neyin olduğunu seçemiyor da olabiliyoruz ve çok manipüle edilmeye de kolay teşin olabiliyoruz biraz böyle daha siyasiler bizi manipüle edebiliyor mesela kolayca yani bizden kişiler tüm halkta, halk tutülerini manipüle edebiliyor daha doğrusu.

G: Bu bir dezavantaj diyebilir miyiz?

K18: Evet, diyebilirsin çünkü ondan sonra artık doğrular değil de bizim onu nasıl algıladığımız değer kazanmaya başlıyor. Yanlış şeyleri doğruymuş gibi savunabilme durumumuz olabiliyor manipüle edilerek, korkutularak belki. O yüzden yani bir yandan diyorum ki evet, insan onuruna yakışan şey budur.

İnsanın kendisi hakkındaki kararları sonuçta kendisinin karar vermesidir. Beni ilgilendiren şeyler olarak dışarıdan bir şey beklemeden, ama öte yandan da bakıyorum hangi insan karar vericek ve neyin iyi olduğuna ve diğer insanları da etkiliyor bizim verdiğimiz kararlar. Neyin iyi olduğuna karar vericek şekilde bir otorite olabiliyor. Orada bir arada kalıyorum arada eğitim önemli diyorum sonra yani o yüzden yönetim şekli olarak çok idealize edemiyorum demokrasiyi ama başka da şeyim yok, daha iyi bir fikrimde yok açıkçası (Katılımcı 18, Erkek, 24, Lisans, Apolitik, Türk).

Yukarıda alıntıda da görüldüğü üzere aslında seçtiğimiz kişilerin de yine insan doğası nedeniyle kitleleri manipüle edebilme eğiliminden bahsedilmekte ve bu eğilim ile insana dair kötücül özellikler sebebiyle bu görevi kötüye kullanacağı varsayılmaktadır. Bu durumu örnekleyen alıntı aşağıda yer almaktadır:

Ya demokrasiyi suiistimale açık olabileceğini diye düşündüğüm için aslında. İnsanlar kitleler halinde toplum psikolojileri vardır hani bilirsiniz, kitleleri... Yani şey demek istiyorum hani toplumda psikoloji çok rahat yönlendirebildikleri için hani en basit örneği Adolf Hitlerdir. Baktığınız zaman çok fazla ırkçı tarafı vardır ama, en azından o kitleyi peşine aldığı zaman koskoca bir ülkenin koskoca bir dünyanın kaderini değiştirebiliyor. Baktığınız zaman demokrasiyle geldi seçimle geldi yani o nedenle demokrasinin çok fazla insan, aslında işin içine insan girdiği zaman, kendi egosu, kendi kibri olan bir canlı girdiği zaman en ideal sistem bile tamamı ile bir canavara dönüşebiliyor (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek lisans, Liberal, Türk).

Aynı zamanda bahsedilen insana dair bu kötücül özellikler sadece yöneticiler üzerinden değil toplumsal seviyedeki etkileriyle de demokrasiyi zorlaştırmaktadır. İnsanın hata yapma eğilimi, demokrasinin yalnızca bir seçim ve yönetim boyutu üzerinden değerlendirilmediği; örgütlenme ve demokratik kültür gibi kamusal ve toplumsal seviyedeki boyutlarının da hesaba katıldığı bir düzlemde demokrasiyi insanlık için mümkün ve ideal bir form olmaktan çıkarmaktadır.

Evet maalesef, bu kişilere indirgendiğinde bu sadece hükümet siyaset devlet olarak düşünmemek lazım. En basiti, bu dernek faaliyetlerinden tutun da x faaliyetine kadar, en basitinden söyledim ya hastaneye gittiğinizde röntgen

sırasında bile bir akraba varsa bir öne geçirme bir adamsendecilik var ya bu da şey bizim maalesef işte en başta söylediğim fitrattan kaynaklı hata yapmaya meyilliliğimizden kaynaklı. İnşallah hani diyorum ben burada ama çok ütöpik kalıyor burada yüzde yüzde ideal demokrasi konusu. Bakın hani en öz eleştiriyi ben kendime yapıyorum en ufak bir şey olsa bile tanıdığımı yardım ediyorum bu diğer insanların hakkını gasp aslında. Bunu inançlı biri olursa, inançsız biri dersiniz de etik değerlere uygun mu dersiniz her türlü yanlış ama insanoğlu yapıyor yapıyoruz (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

İdeal demokrasinin mükemmel bir sistem olarak değerlendirilip, neredeyse ütöpik olarak temsil edildiği durumun bir diğer gerekçesi demokrasinin insanlar için sağlıklı olmayacağı varsayımıdır. Her şeyin mükemmel şekilde işlediği bu sistem sıkıcı bulunmakta ve aslında gerçekçi de gelmemektedir. Aynı zamanda insanın psikolojisine de uygun görülmeyen bu ideal sistemi çok fazla deneyimlememek gerekir. Aşağıdaki ifade bu durumun örneği olarak gösterilebilir:

G: Peki dediğiniz gibi o sistemi yaşıyor olsaydık, tam olarak nasıl tasvir ederdingiz o sistemi? Neler olurdu mesela, nasıl bir sistem olurdu?

K27: Ya, biraz da ütopya tarzında olurdu. Hani dediğim gibi her şey olması gerektiği gibi ilerleyen, kimsenin şikayetçi olmadığı, hani şey var ülkenin mevcut durumu insanların psikolojisini etkilediğini düşünüyorum. Ondan kaynaklı bizim haberlerde sürekli bir aksiyon oluyor, sürekli farklı bir gündem değişiyor, bir gün başka bir olay oluyor, onu konuşmaktan başka bir oluyor oluyor tamam onu unutuyoruz, hani ondan kaynaklı ülkede şu an bir kargaşa var. Hani her şey şu an tıkrında ilerlerse zaten bir ütopya oluşur, ütopyalar da zaten hep şeyde geçer nasıl olur bilmiyorum ama bir süre sonra insanların sıkılacağından bahsedilir genelde. Belki de mevcut sistemde bu tarz ideal olmamasının yararı var insan psikolojisinde. Baktığımızda o tarz bir küçük kısmı da var, hani tamam ideal olmasını isterim ama bir yandan da biraz da tam ideale yaklaşmamamızın iyi olduğunu düşünüyorum (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek lisans, Liberal, Türk).

3.2. Önkoşullara Bağlı Demokrasi

Demokrasinin uygulanabilmesi veya geliştirilebilmesi için çeşitli koşulların oluşması gerekmektedir. Örneğin ekonominin demokrasinin bir koşulu olarak değerlendirildiği durumda bazı katılımcılar için iyi bir ekonomi bazı katılımcılar içinse kötü bir ekonomi demokrasinin ortaya çıkışına zemin oluşturur. Başka bir örnekte demokrasi bazı katılımcılar için kolektivist özelliklere sahip olmayan bir toplum gerektirirken, bazı katılımcılar için ancak hiyerarşik yapıdaki bir toplumda var olabilir. Nihayetinde var olabilmesi ise bahsedilen bu özellikleri içeren belirli toplumsal kriterlere bağlıdır.

Bu koşullar oldukça elzemdir ve sağlanamamaları durumunda demokrasiyi uygulayabilmek de geliştirebilmek de mümkün olmayacaktır.

3.2.1. Eğitim Şart

Demokrasiyi sağlıklı şekilde uygulayabilmek için eğitim önemli ve gerekli bir koşul olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda bunu örnekleyen alıntıda mevcut sistemdeki bazı kaynaklara referans verilerek bu durum şöyle açıklanmaktadır:

Bence bunun yoluna sokmak çok uzun bir süreç. Çünkü her şey öncelikle bir eğitim gerektiriyor. Ya uzun zaman önce Aysun Kayacı'nın bir lafı vardı ya çok dalga geçtik ama yani bir yerden sonra kadını çok iyi anladık. Hani özet şuydu eğitim çok önemli idi haklıymış (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Başka bir katılımcı ise tarihsel figürlerin düşüncelerine dayanarak bunu şu ifadeyle açıklamaktadır:

G: Yönetim şekli olarak düşünürseniz nasıl bir yönetim şeklidir? Avantajları dezavantajları neler olabilir?

K22: Burada benim aklıma Platon ve Aristoteles'in düşünceleri geliyor onlar demokrasiye karşı bir duruş sergiliyorlar, çünkü güçlü bir orta sınıf olmayınca eğitilmiş bir halk olmayınca demokrasi rejimi uygulanmıyor. İşte ona farklı bir isim veriyorlar hatırladığım kadarıyla (Katılımcı22, Erkek, 29, Yüksekokul, Sosyal Demokrat, Türk).

Demokrasinin gerçekleşebilmesi için başka bir takım ön koşulların gerektiği düşünülmektedir. Öte yandan demokrasiyi ve bileşenlerini iyi tanımak ve bunların farkında olmak gibi gereklilikler tek bir önkoşula bağlı olarak ortaya çıkmaktadır:

Eğitim. Aşağıdaki örnek ifadede de görülebileceği gibi eğitim zincirin ilk halkası gibidir.

Daha önce söylediklerimin yine tekrarı olacak aslında ama en temelinde doğru bir eğitim sistemi, doğru sistemle halkı doğru bir yere getirdiğin zaman demokrasi mutlaka işleyecektir. Bunun alt başlıklarını şey yapabilirsin ama bunların hepsi tepede eğitime bağlanacaktır. Eğitim şart (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Aşağıdaki örnek alıntıda ise demokrasinin getirdiği hakların farkında olmaya dair bilincin gerekliliğine, bu bilince de ancak belirli bir eğitim seviyesine ulaşarak sahip olunabileceğine vurgu yapılmaktadır:

K23: Demokrasinin işleyişi için bir kere geçmişten duruma başlamış olsaydık bir kere eğitim diyeceğim, doğru seçim diyeceğim en önemlisi bir kere eğitim. Ya senin böyle bir hakkın var bak böyle bir şeyi kullanabilirsin, bunun ağırla sızlaya izahını yapmaya gerek duymadan bir kere bu eğitim seviyesi tamamlanırsa belli bir optimum seviyeye getirilirse istediğimiz durumu elde etmiş olacağız.

G: Aslında haklarına dair onu eğitmek gibi mi?

K23: Evet zaten o temelinde o var (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasi yalnızca bir yönetim biçimi veya siyaset konusu değil, aynı zamanda toplumsal seviyede de birtakım koşullara ihtiyaç duyan ve etkiler ortaya çıkaran bir sistemdir. Aşağıdaki örnek ifadede belirtildiği gibi içselleştirilmesi ve bireylerin yaşamına adapte edilmesi gerekir. Bireysel ve toplumsal seviyedeki bu gerekliliğin sağlanabilmesi ise ancak eğitimli bir toplumla gerçekleşebilecektir.

Bu biz bu işe sadece bir yönetim biçimi ve siyasi bir konu olarak baktığımız sürece hiç demokratik bir toplum olmayacağız... O yüzden toplumun yeniden inşasında bence buna şey vermemiz gerekiyor çünkü kişinin içine sindiremediği, yaşamına adapte edemediği bir bakış açısı, yaşam tarzı haline gelmemiş bir düşünce devletin yönetim biçimi olamaz... Biz ne zaman ki bunları kendi yaşamımıza adapte edicez, toplumda kadın erkek eşit hale gelecek gerçek bir

eşitlikten bahsedicek, kadınlar erkeklere erkekler kadınlara başka bir gözle bakmayacak, yönelimlere saygı göstermeyi öğreneceğiz, etnik kimliklere saygı öğreneceğiz, dilimizden Ermeni'yi, Yahudi'yi, Alevi'yi çıkartıcaz. Bunların hepsini temizlersek işte o zaman ideal bir demokrasiye doğru gidebiliriz. İşte bunlar için toplumun yeniden inşa olması gerekiyor bence en başından eğitim en temelden aileden başlayan bir eğitimden başlamamız lazım bu işte (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Demokratik sistemin birtakım bileşenlerinin anlamı ve öneminin, bireyler tarafından iyi anlaşılması ideal demokrasinin varlığı için oldukça gerekli bir faktördür. Eğitim ise bunu gerçekleştirebilmenin önkoşuludur. Ancak eğitilmiş bir toplum bu farkındalığa sahip olabilir ve gerekli koşulları yerine getirmek için çaba gösterebilir. Aşağıda bunu örnekleyen bir alıntı yer almaktadır:

Demokrasinin, ideal demokrasinin özelliklerini saydığımız zaman işte güçler ayrılığı önemli bir faktör, hukukun üstünlüğü ya bunların önemini biliyor ve bunları kendi içinde benimsemiş ve bunları her şeyden önde tutan bir kitle bence demokrasiye dahil olan kitle. Burada aslında bunların da en temelinde eğitim geliyor, yani doğru bir eğitimden geçmiş, doğru bir eğitim almış ya da kendi kendini eğitebilmiş geliştirebilmiş bir kitle varsa, burada zaten hukukun üstünlüğünü her şeyin üstünde tutuyor, güçler ayrılığını üstün tutuyor, bir fanatizme girmiyor siyaset noktasına geldiğinde. Bu da aslında bana kalırsa ideal demokrasinin ideal kitlesi (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Aşağıdaki alıntıda da yukarıdaki alıntıyla benzer bir durum ifade edilmektedir. Demokrasinin en önemli bileşenleri olarak kabul edilen sistemlerin tümünde insan faktörü belirleyicidir. Doğru işleyen bir sistem için, buna uygun bireyler gereklidir; uygun bir birey olabilmek ise yeterli bir eğitime sahip olmakla başlar.

Ya 3 ayaktan oluşuyor zaten yasama, yürütme, yargı, yönetim sistemi, biz demokrasiyi nerede görüyoruz? Yasamada, yürütmede görüyoruz. Yasama da yürütmeden sonra atılıyor. Yani her şeyin temelinde insan var. Demokrasinin doğru ilerlemesi için insanların doğru olması gerekiyor. O anlamda eğitim sistemine herhalde atıfta buluncaz direk. Doğru insanların yetiştirilebilmesi için

de eğitim sisteminden gerekiyor. Ya platonun devlet kitabında şeyden başlıyorlar, doğru bir devlet nasıl ütöpik bir dünya yaratıyorlar, çok ilginç başladıkları yer. Masallarımızdan başlayacağız diyorlar çocuklara ne anlatıyoruz? Masal anlatıyoruz... Yani doğru bir demokrasi için de eğitimli insanlar gerekiyor, ahlaklı, erdemli insanlar gerekiyor. Eğitimden kasıt sadece öğretim değil, eğitim ve öğretim. Ahlakı ve işte pozitif bilimlerin aynı anda verilmesi gerekiyor. Ve biz, bizim sistemimizde işte şey yok öğretim var, eğitim yok (Katılımcı25, Erkek, 19, Lise, Muhafazakâr Demokrat, Kürt).

Yukarıdaki alıntıda aynı zamanda eğitimin çocukluktan itibaren başlaması gerektiği de vurgulanmaktadır. Hatta bu eğitimden kastedilen yalnızca formel eğitim değil, aynı zamanda sosyal hayatımıza dair meseleleri de içeren eğitimidir. Eğitimin çocukluktan itibaren başlaması gerektiği düşüncesini içeren bir başka örnek aşağıda yer almaktadır:

Yani evet bence aileden başlamak üzere hatta daha yeni doğan bir çocuğa daha demokratik bir şey aşılanmalı. Bu yüzden eğitim dediğimiz şey sadece zorunlu eğitimse eğer bu biraz çocuk yetiştirmeye kadar gidebiliriz, demokrasinin işleyişi için çok daha gerilere gidilmesi gerekiyormuş gibi geliyor (Katılımcı11, Erkek, 29, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Eğitimin çocukluktan başlamasının yanı sıra, bu eğitimin aynı zamanda herhangi bir ideolojiye veya bakış açısına bağlı olmayan objektif bir içeriğe de sahip olması gerektiği düşünülmektedir. K2 bunu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Ben açıkçası ideal demokrasiyle alakalı mı bilmiyorum ama soruyu sorduğunuzda aklıma ilk olarak eğitimin özgürleşmesi geldi çünkü kitaplardan tutun her şey aslında belli bir kesimin isteğine göre yönlendiriliyor. Üniversitelere karışılması aynı şekilde... Bu yüzden eğitim yoluyla insanları eğitmemiz gerekiyor önce... Daha çocuktan öğretmemiz gerekiyor bence. Bu yüzden de eğitimden başlanması gerekiyor ideal demokrasiyi kurabilmemiz için diye düşünüyorum (Katılımcı2, Kadın, 20, Lise, Liberal, Türk).

Eğitimin içeriğinin nasıl olması gerektiğine dair bir başka görüş demokrasinin içeriğiyle ilgili olan meseleleri de içermesi gerektiğini öne sürmektedir. Buna aşağıdaki gibi bir alıntı örnek gösterilebilir:

Bende bireysel özgürlüklerle ilgili özellikle bir eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum kişilere. Yani genel eğitim bir de bireysel özgürlükler ile ilgili eğitim demokrasinin işleyişi için önemli olacaktır ikisi de (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

Bireyin demokrasideki yerini ve etkisini bilmek demokratik sistem için oldukça önemli görülmektedir. Öte yandan böyle bir bilinç yüksek bir eğitim seviyesiyle açıklanmaktadır. Örneğin bir katılımcı bunu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

G: Peki sence demokratik bir toplumda yaşayan vatandaşların ne tür kişilik özellikleri olabilir? Bu vatandaşlar idealde nasıl düşünür, nasıl hareket eder, ne tür özelliklere sahiptir?

K30: Yani bir kere bence eğitim seviyesi çok yüksek olmalı demokratik bir ülkede, çünkü dediğim gibi ucu çok açık şeylere yani atıyorum monarşik bir yönetimde zaten astım astım kestim kestim senin fikrinin hiçbir önemi yok. Ama senin fikrinin önemli olduğu bu tarz yönetim sistemlerinde senin o fikri niye biliyor olman lazım. Savunduğun herhangi bir şeyi görüşünün arkasında duruyor olman lazım ki, sen genel bir kalabalık olarak doğru karara var. O yüzden bence ilk şartı gerçekten eğitim seviyesinin yüksek olduğu, okuma oranının yüksek olduğu, bilinç düzeyinin yüksek olduğu, siyasi görüş ya da adamcılıktan ziyade biraz o toplumda ne işe yaradığın, o toplumun neresinde olduğunu iyi kavlıyor olman lazım (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Eğitim, ideal demokrasi için mevcut demokratik sisteme referans verilerek bir önkoşul olarak değerlendirilmektedir. Eğitim koşulu ilk sağlanması gereken ve oldukça çaba gerektiren bir koşul olarak değerlendirilmektedir ve mevcut sistemde bunun gerçekleşmesi için artık geç kalındığı düşünülmektedir. Bir taraftan eğitimin en önemli koşul olduğuna dair çıkarım mevcut sistemdeki eğitimsizliğin sonuçları üzerinden yapılmaktadır. Yani daha önce de bahsedildiği gibi ideal demokrasi, mevcut sistem üzerinden değerlendirilmektedir. Aşağıdaki alıntı buna örnek olarak gösterilebilir:

G: Demokrasinin işleyişi için neler yapılabilir, neler yapılmalıdır?

K7: Bence kesinlikle ben, eğitimden başlanması gerektiğini düşünüyorum. Yani normal şartlarda evet ama ben şu an kendi adıma artık hiçbir şey yapılmaması gerektiğine inanıyorum. Tamamen bir yeniden yapılanma gerçekleşmesinin mümkün olmadığına zaten inanıyorum. O yüzden çok da müdahale etmemek gerekiyor diye düşünüyorum. Ama velev ki öyle bir şey oldu o yapının değişmez yani hani tartışmaya açık bile tutmuyorum bunu kesinlikle eğitim ve nasıl eğitilmesi gerektiğini. Çocukların yani kesinlikle ilk önce çocukları baz almak gerektiğine inanıyorum. Nitekim sonuçlarını şu an görüyoruz, eğitimi baz aldıkları için (Katılımcı7, Kadın, 34, Lisans, Sosyalist, Melez- Çerkes).

3.2.2. Ekonomik Refah

Bir toplumda demokrasinin gelişimi, o toplumdaki ekonomik refahın derecesine bağlı olarak artmaktadır. Hatta aşağıdaki örnek ifade de görülebileceği gibi ekonomik refahın, demokrasi üzerine düşünmeye ve onu geliştirmeye dair motivasyonu bile etkilediği düşünülmektedir.

K16: Evet yani her şey aslında refahla alakalı, ülke ne kadar refah seviyesi yüksekse, ekonomik olarak iyi bir noktadaysa demokrasiyi geliştirme hatta demokrasi üzerine düşünme imkânı ihtimali de o kadar artıyor ya, refahı da sağlamak için bir başkasına ihtiyaç duyuyorsunuz tarihte herhalde böyle oldu çoğunlukla (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

Demokrasinin ideal şekilde uygulanabilmesi için iyi işleyen belirli alt sistemlere ve koşullara ihtiyaç vardır. İyi bir denetleme sistemi, düzgün işleyen bir yargı kurumu veya özgür bir basın gibi sistemler ise ekonomik refaha bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Ekonomik refaha sahip olmayan bir toplumda, bu durum kötüye kullanılarak bu sistemlerin sağlıklı işleyişinin önüne geçilmekte ve demokrasiden uzaklaşmaktadır. Aşağıdaki alıntı buna örnek olarak gösterilebilir:

G: Doğru demokrasi diyorsun ya orada kastettiğin şey ideal demokrasi mi? çünkü bir sonraki sorum da ideal demokraside ne vardır, nasıl bir sistem olur?

K13: Ama yani hepimizin dediği gibi azınlıkların kendi çok rahat ifade edebildiği, yani artık o teknokratlar aracılığıyla mı olur, başka bir konsül, kurul aracılığıyla mı olur bilmiyorum ama sürekli bir denetlemenin olduğu sistem

olması lazım. Çünkü çoğunluk dediğin şeyin hangi kararı alacağını denetleyemeyebiliriz. Mevcut çoğunluğu eline geçirebilen biri istediği kararı çıkarabilir arkasından da çok rahatlıkla şunu diyebiliyorsun mesela, halk bizi seçti, halk bize bu yetkiyi verdi ve çoğunlukta biziz. Bunu engelleyecek anayasa mahkemesi, iyi bir basın yayın organı çok böyle girift bunların hepsinin olabilmesi için çok refah bir toplumun olması gerekiyor. İlk önce ekonomik refahın olmadığı toplumda falan bunların hiçbirisi olmaz. Gazetecilerin satın alınabildiği ahlaklı ve ekonomik olarak rahat olmayan toplumda, bunu çok kendi lehimize çevirebilirsiniz. O yüzden böyle olmayan bir toplumda ekonomik refah da olmuyor birisi olmadan diğer olmuyor, diğeri olmadan diğeri olmuyor. O yüzden böyle bir sorun var (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Aşağıdaki katılımcının örneğinde de ekonomi eğitim sistemindeki belirleyici etkisi üzerinden demokrasinin gelişimini etkilemektedir. Aynı zamanda bu katılımcı mevcut sistemi, demokratik bir sistem olarak değerlendirmemekte ve demokrasiden oldukça uzak olarak tarif ettiği bu sistemin ekonomiyi kötüleştirdiğini düşünmektedir. Buradan hareketle sağlıklı işleyen bir demokrasi gelişmiş bir ekonomi için önkoşul olarak değerlendirilmektedir.

G: Genel olarak bu konuştuğumuz meseleler ile ilgili genel olarak düşündüğünde, Türkiye'deki demokratik sistemi nasıl değerlendirirsin?

K17: ...Ama bakıldığında sistem bir tek şey de değil tamamen demokrasiden uzaklaşmış, otokrasiye dönmüş bir sistem var. Yani merkeziyetçi bir sistem, yani bir kişinin üstünde aldığı karar yüzünden hiçbir kişinin kendi kararını almadığı bir yönetim şekli var. Ve biz bu yönetim şekli geldiğinden beri benim özellikle incelediğim, ekonomik olarak hızlı bir şekilde dibe gidiyoruz. Ekonominin dibe gitmesi eğitimi inanılmaz derecede etkiliyor, neden? Çünkü eğitim ne kadar da olsa para gerektiren bir şey, neden para gerektiren bir şey, iyi öğretmenleri iyi bir şekilde destekleyemezsen, hayat kalitesini yükseltemezsen o çocuklara karşı verimli olamıyor. Diyorum ya her şeyimiz bir zincire bağlı temel şeyde gördüğüm ekonomi, her şeyin temel zincirin başı ekonomi değilse her şeyin zincirleme çok iyi bir şekilde ilerliyor. Demokrasinde her şeyinde. Ama

ekonomik kötüyse hemen sistem çeteciliğe, mafyacılığa, tek adamcılığa bunlara dönüyor. Biz buna döndük (Katılımcı17, Erkek, 35, Yüksek lisans, Kemalist, Tatar).

Aynı katılımcı aşağıdaki ifadesinde demokrasiyi ön koşullu bir sistem olarak değerlendirmedini belirtse de sonraki ifadelerinde tekrar ilk açıklamalarına dönerek ekonomik olarak gelişmemiş ülkelerde demokrasinin mümkün olmayacağına inandığını çok net ifadelerle belirtmiştir. Batılı ülkeler için ekonomiyi demokrasinin önkoşulu olarak görmemesi ise belki de kendi ülkesine göre daha iyi bir ekonomiye sahip olduğunu düşündüğü batının mevcut demokrasisinin, artık oturmuş bir sistem olduğunu ve oradaki ekonomik değişmelerin çok belirgin etkiler yaratmayacağını düşünüyor olmasıdır. Fakat bu çıkarım kesinlik içermemektedir.

G: Demokrasinin ön koşulu gibi bir şey mi ekonomi?

K17: Yani maalesef bizim gibi. Şimdi ön koşulu diyemeyiz neden diyemeyiz? Orta doğu kökeninde yaşayan bir toplumla batıda yaşayan bir toplumun kökeni. Batıda bana bu soruyu sorsan ekonomi demem tabi ki. Ama bizde maalesef böyle yani ekonomi birçok şeyi iyileştiren bir şeyi, bilim teknolojiyi, yani diyorum ya senin hayat tarzın ne kadar iyi olursa sen o kadar verimli olabiliyorsun. İnsanlar sonuçta hani bir gücümüz var bir verimli olmamız için bizi besleyen bir şeyler olmalı.

G: Mesela fakir ülkelerde demokrasi mümkün olmaz mı?

K17: Valla bir tane fakir ülkede demokrasi örneği verebilir misin? Ben görmedim benim bildiğim yok ben bunu araştırdım, fakir ülkelerdeki yönetim şekilleriyle ilgili, demokrasi göremedim. Adı demokrasi olan vardır ama o şekilde yönetildiğini görmedim. Ben fakir bir ülkede demokrasi olabileceğine inanmam (Katılımcı17, Erkek, 35, Yüksek lisans, Kemalist, Tatar).

Ekonomik refahı düşük olan toplumlar hem sosyal hayatlarında hem de sistemin onlara sağladığı koşullar açısından yeterince tatmine sahip olamayacaklardır. Aşağıdaki örnek ifadelerde görüldüğü gibi ekonomik refah çok fazla değişken için önkoşul olarak değerlendirilmektedir. Örneğin ekonomik refaha sahip olmadıkça iyi bir eğitim alabilmek ya da sağlıklı ve doğru seçimler yapabilmek mümkün görünmemektedir.

Aynı zamanda bireylerin hayatlarındaki sosyal koşulları da etkileyerek yaşadıkları tatmini de belirleyebilmektedir. Tüm bu olumsuz sonuçlar ise demokrasiyi ideal halinden uzaklaştıracaktır.

G: Demokratik bir sistemle yönetilen bir toplumda vatandaşlar ne tür kişilik özelliklerine sahiptir, nasıl düşünür nasıl hareket ederler?

K14: İdeali yakalamış toplumlarda zaten belli bir refah seviyesi yakalandığı için, buna bağlı olarak insanlar daha mutlu yaşadığı için, tabii ki de toplumun tamamını etkiliyor. İnsan ne kadar mutluyorsa, hobileriyle ne kadar ilgilenabiliyorsa, refah seviyesi ne kadar yüksekse o zaman daha kalkınmış bir toplum meydana geliyor. Asıl problem zaten ideali yakalayamamış yerlerde.

G: İdealde nasıl oluyor peki, insanların mutlu olması onların nasıl düşünmesine davranmasına yol açabiliyor olabilir?

K14: Çok basit hocam mutlu olan insan özgürce düşünebilir, ya da bir şeye endeksli olmadan düşünebilir. Bugün ekonomiyi düşünmeden rahatça hareket edebiliyor muyuz ya da seçim yapabiliyor muyuz? Buradan bile yola çıkabilirsiniz, mutlu olmadan ben nasıl tercih yapabilirim, ya da refah seviyem yükselmeden doğru tercih yapabilirim. Direkt doğrudan etkiliyor bu sonucumu. Yani geldiğimiz toplumda artık öyle bir noktaya geldik ki tamamen belki de ekonomik birtakım kriterler üzerinden çıkış aramaya çalışıyoruz. Bu seçim bizi çok yüksek oranda etkiliyor. Kesinlikle refah seviyesi yükselmeden ekonomi yükselmeden nasıl mutlu olabilirim? Hobilerimi yerine getirebilirim? Nasıl yaşantımı düzeltebilirim?

G: Fakir ülkelerde demokrasi yürümez mi demek istiyorsun?

K14: Tabii ki net bir kriter olarak söyleyemem ama yüksek bir oranda buna bağlı olduğunu düşünüyorum. Yani zaten ekonomik seviyesi düşük olan toplum ne kadar sağlıklı eğitim alabilir ya da ne kadar sağlıklı karar verebilir ne kadar mutlu olabilir ne kadar doğru şeyler toplumda yaşayabilir? Büyük oranda etkili (Katılımcı14, Erkek, 32, Lisans, Milliyetçi, Türk).

3.2.3. Toplumsal Özellikler

Demokrasi bazı toplumlar için uygun bir sistem olarak değerlendirilirken, bazı toplumlar için de uygun bulunmamaktadır. Bunun sebebi toplumların sahip olduğu özellikler ve koşullardır. Örneğin temel ihtiyaçları giderilmemiş toplumlarda demokrasinin ilk öncelik olmadığı düşünülmektedir. Aşağıda bir odak grup görüşmesinden alıntılan ifadeler bunu örnekler niteliktedir. Sömürge olarak yaşayan Afrikalı insanlar için özgürlüğün daha önemli bir kavram olacağı; demokrasinin onlar için bir öncelik olmayacağı hatta belki de demokrasine kavramına dair bilgiye bile sahip olmadıkları düşünülmektedir. Bir başka deyişle demokrasinin gerçekleştirilmesi ve hatta konuşulabilmesi için dahi önce toplumların özgür olması gerekmektedir. Özgürlük burada yaygın bir kavram olan demokrasinin sonucu olarak değerlendirilmemekte; tam aksine bir önkoşul olarak değerlendirilmektedir. Demokrasi özgürlüğü getirmeyecektir, özgürlük demokrasiyi getirebilecektir.

K3: Tuna bence önemli bir şey hatırlattı ona da cevap vermek biraz zor. İdelinde tek bir şeymiş gibi sunuyoruz ama Afrika'daki bilmem ne topluluğu da bana katılıyor mu mesela?

K1: Ama şu an onunla aynı sosyokültürel seviyede miyiz o da tartışılır doğrusu.

K3: Ya işte tam ondan bahsediyorum değiliz muhtemelen.

K1: Çünkü Fransız sömürgesinde geliştirilmiş bir, etnik kökenden bahsediyoruz çok da adamlar özgürlüğünü yaşayamıyor zaten. Onlar için demokrasini çok da nasıl bir kavram olduğu merak ediyorum açıkçası öyle bir kavrama sahipler midir bilmiyorum (Katılımcı1, Erkek, 27, Lisans, Kemalist, Türk).

K3: Ben de merak ediyorum belki vardır alternatif çalışmalar da. Ama şunu tahmin edebiliyorum evet öncelik demokrasi değildir ona gelene kadar. İnsanın hayatında ne eksikse mesela biz özgürlük diyoruz hayatımızdaki açık yaralar olduğu için onları ele alıyoruz (Katılımcı3, Kadın, 31, Yüksek Lisans, Sosyalist, Arap-Türk).

Aşağıda bir odak grup görüşmesinde alınan örnek ifadeler de görüldüğü gibi yeme içme gibi en temel ihtiyaçlarını gidermekte sorun yaşayan Orta Doğu ülkelerinde demokrasi için elverişli bir ortam olmadığı; demokrasiyi konuşabilmek ve gerçekleştirebilmek için ilk önce bu ihtiyaçların giderilmesinin gerektiği

düşünülmektedir. Buradan hareketle bu ihtiyaçları insanlara sağlayan şeyin demokrasi olduğuna dair çıkarımlar geçerli olmayacaktır.

G: Peki tek bir demokrasi mi vardır, yoksa farklı demokrasi türleri de var mıdır sizin için? Varsa onlar nasıl demokrasilerdir, ya da tek bir demokrasi mi vardır herkes için aynı olması gereken?

K6: Benim fikrim herkes için demokrasi sloganıyla yola çıkıyoruz zaten. Demokrasi her yerde herkese eşit olmalı. Ben bunu savunuyorum. Her şeyiyle aynı olmalı bence. Sonrasında gruplara, ırklara, kişilere ayrı demokrasi öğretildikçe eşit yurttaşlık hakkı kalkıyor yani hepimiz insanız yani sonuçta hepimizin aynı hakları var.

K4: Bende böyle olması gerektiğini düşünüyorum, lakin dünyada işte coğrafyaların kendine özgü karakteristikleri oluyor bu bağlamda hani belki değişik yaklaşımlar geliştirilmesi elzem olabilir. Mesela yani bir İskandinav ülkesinde doğup büyümek var ir de atıyorum çok gelişmemiş Orta Afrika ülkeleri veya petrol kaynağı olmayan Orta Doğu ülkeleri Afganistan Yemen gibi ülkelerde büyüüp o bölgede iki bölgede de yetişen insanların ihtiyaçları farklı. Birinin hani insanlıkları taviz verilemez bir durumdayken biri ekmek su önceliği yani. O bakımdan demokrasiye gelene kadar daha görülecek birtakım ihtiyaçları var ki demokrasi hakkında kafa yorulabilsin bölgenin mensupları için (Katılımcı4, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Bir başka katılımcı ifadesi demokrasi için gerekli olan toplumsal özelliğin güçlü bir orta sınıfa sahip olmak olduğu şeklindeki bir açıklamayı içermektedir. Bu katılımcı tarafından ancak emir alıp verebilmek gibi özelliklere sahip hiyerarşik toplumlarda ve orta sınıf olarak tabir edilen eğitilmiş, bilinçli insanlar arasında demokrasinin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

G: Demokrasi deyince aklınıza ne geliyor, size göre ne anlama geliyor demokrasi?

K22: Hani demokrasiyle ilgili olarak bunlar geliyor aklıma ve şunu söylemek istiyorum biz şeyin Platon'un bir sözü vardır, demokrasinin olması için güçlü bir orta sınıf olması lazım sanırım Platon'un sözüydü ya da Aristoteles. Bizde

güçlü bir orta sınıf olmadığı için demokrasinin yerleşemediğini düşünüyorum. Belki sadece bu da değildir, bizim doğu toplumu olmamızla doğucu kolektivist yapımızla ilgili de olabilir ama, sonuçta bizde güçlü bir orta sınıf yok bu yüzden bizde demokrasinin oturmadığı düşüncesi var bende bu görüşe katılıyorum. Güçlü bir orta sınıfta nasıl olur, eğitilmiş insanlarla bilinçli görgülü kültürlü insanlarla olur. Görgüyü çok genel anlamda kullanıyorum burada. Yeri gelince emir almasını bilen ama yeri geldiğinde emir verebilen insanlarla olur (Katılımcı22, Erkek, 29, Yüksekokul, Sosyal Demokrat, Türk).

Bazı toplumlar sahip oldukları birtakım özellikler sebebiyle demokratik bir sistemden ziyade güçlü ve baskın bir liderin ön plana çıktığı bir sisteme ihtiyaç duymaktadır. Tek adamcılık olarak da tabir edilen bu sistem, gücün tek bir kişide toplandığı dolayısıyla demokrasinin doğasına da aykırı olduğu düşünülen bir sistemi ifade etmektedir. Aşağıdaki katılımcı mevcut sistemlere referans vererek bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Farklı demokrasi türleri var mıdır? Mesela sizin dediğinizden de biraz öyle anladım biz böyle yaşıyoruz demokrasiyi ama başkaları bakalım nasıl yaşıyor vs. diye. Var mıdır gerçekten, yoksa tek tip bir demokrasi midir, varsa eğer farklı türleri nasıl demokrasilerdir?

K16: Evet, yani ben yine kendi cümlelerimle devam edicem, yani bence tek tip bir demokrasi yok hatta toplantıya başlamadan önce bende kendi kendime düşünüyordum, bu aralar da böyle şeyler üzerine düşünüyorum... Bunun üzerinden şunu düşünmeye başladım, yani Türkiye gibi toplumlar ne kadar demokrasiyle yönetiliyoruz dese de demokrasi istiyoruz dese de aslında iyi bir lidere ihtiyaç duyarlar. Yani Türkiye gibi derken neyi demek istiyorum yani karmaşık toplumsal yapıya, kültürel yapıya, coğrafi konuma sahip olmak, Almanya da aynı şekilde ve kendi liderleriyle ön plana çıkarlar. Mesela ve şöyle ne kadar demokrasi de istese sol kesimde mesela iyi bir liderle bu demokrasiyi sürdürebileceğini düşünüyor mesela (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

Başka bir katılımcı tek adamcılığı mevcut sistem üzerinden değerlendirerek bunun demokrasiye engel teşkil ettiğini, demokrasiyi gerçekleştirebilmek için ilk olarak bu anlayıştan kurtulmak gerektiğini ifade etmektedir.

Şimdi bir kere şöyle bir gerçek var biz sonuçta baktığınız da bir ayağımız Avrupa da bir ayağımız doğu da ve orta doğu toplumu olarak kabul edebiliriz. Şöyle bir gerçek var evet biz tek adamcıyız ve bunu yıkmak çok zor. Önce bundan kurtulmamız lazım ki hakikaten doğru şeyler inşa edebilelim... O yüzden demokrasiden bile anladığımız şu anda ne yazık ki tek adama doğru gidiyor (Katılımcı14, Erkek, 32, Lisans, Milliyetçi, Türk).

Vatandaşın siyasi temsilde ve karar almada daha fazla payının olduğu katılımcı demokrasilerde toplumun sahip olduğu özellikler oldukça önem arz etmektedir. Katılımcı demokrasi ideal olan demokrasi biçimidir ve ideal şekilde işleyebilmesi ancak ideal özelliklere sahip toplumlarda mümkün olacaktır. Bu ideal tasarımı, mevcut sistem üzerinden değerlendiren K18, kendi kararlarını verecek yetkinliğe sahip olmak gibi ideal özelliklere sahip olmayan toplumların demokrasiyle yönetilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Aksi halde demokrasi böyle toplumlarda dezavantajlı bir sisteme dönüşecektir. O kadar ki, K18 tarafından demokratik bir sistemdense, yönetimin belirli bir elit gruba bırakılmasını içeren sistemler bu toplumlar için daha uygun bulunmaktadır.

K18: Yani, sanırım idealize ettiğim daha çok katılımcı olan ama bu sefer de orda ki insanların, insanlar çok önem arz ediyor yani. Biz nasıl şey getirsek bugün, bütün kararları vatandaş kendi verecek şeklinde bir şey getirsek bu muhtemelen bize çok işleyemeyebilir. Öyle bir durum olabilir. Yani mesela şey çıkabilir. Örnek vermem gerekirse işte bazı suçlar için idam olsun mu? Dediğimiz zaman %50'den fazla da evet çıkabilir. Bu da aslında demokrasiyle çelişen bir şey yani kendi kendini baltalayan bir şey olabilir. O yüzden tam ideal demokrasi sanırım olmuyor, ama ideal şartlar altında ideal demokrasi olabilir herhalde. Ya belki şey bile değil belki bazı şartların demokrasiyi hiç idealin çok uzandığı bir şey bile olabilir bilemiyorum da yani.

G: Ama bir taraftan sanki şartlara göre de. Dimi? Doğru mu anladım?

K18: Demokrasiyi de ortadan kaldırıp mesela bir grup elitin ülkeyi yönetmesi. Halk gerçekten hiç kendi kararını kendi veremeyecek durumdaysa orada şeye dönemiyorsunuz. O bir grup elitin bunu yönetmesi daha şey olabiliyor olumlu olabiliyor herhalde ama bu seferde o bir grup elit niye halkın kendisinin daha

yüksek bir konuma gelmesini sağlamıyor diye sorup eleştirisel bir açıdan yaklaşır (Katılımcı18, Erkek, 24, Lisans, Apolitik, Türk).

İdeal demokrasi bunu içselleştirmiş, benimsemiş bir toplumda var olabilir. Demokrasinin ne olduğunu ve neden olması gerektiğini bilen ve buna inanan vatandaşlarla ancak demokrasi ideal şekilde uygulanabilecektir. Buna örnek gösterilebilecek bir ifade K23 tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

G: Sence ideal bir demokrasi de neler vardır? Nasıl bir sistem bu sistem? Neleri içerir?

K23: İdeal demokrasi evet bir kere bunun bir içselleştirilmiş olması yani ben zorunlu olduğum için mi belirli kurallara uyuyorum ya da seçim hakkımı kullanıyorum, bu bir zorunluluk mu yoksa bir seçim hakkım var ben bu hakkı kullanmak istiyorum mu? Yani bireylerin bu rejim biçimini yaşayanların bunu içselleştirmesi gerekiyor (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasiyi içselleştirmiş ve benimsemiş toplumlar idealdeki demokratik sisteme ulaşırken, bunu gerçekleştirememiş toplumlar mevcut sistemin demokrasi olduğunu iddia etseler bile demokrasiye benzemeyen bir sistemi deneyimlemektedir. Bu özelliğe sahip olmayan toplumlar aynı zamanda demokrasi üzerinden suiistimale açık hale gelebilmektedir. Aşağıdaki örnek alıntıda bu durum aşağıdaki ifadelerle açıklanmaktadır:

G: Nasıl bir yönetim şeklidir sence? Avantajları dezavantajları varsa ne olabilir bunlar?

K24: Yani demokrasiyi benimseme gibi klişe bir deyim vardır, siz daha iyi bilirsiniz. Kimi devletler kimi coğrafyalar kimi toplumlar demokrasiyi daha erken benimsemiş, içselleştirmişler. Dolayısıyla orada çoğulcu gibi bir demokrasi varken, bizim gibi toplumlarda çoğunlukçu, yanlış anlaşılmaya müsait, yanlış anlaşılmış biçimde, kullanılıyor diyebilirim. Dolayısıyla benim yapacağım demokrasi nasıl bir yönetim biçimi, nasıl anlatabilirim bilmiyorum ama bu topraklarda olmayan bir demokrasi biçimi. Burada çoğunluk kimse demokrasi adı altında yönetim bizindir deniyor. Dolayısıyla esasen ben Türkiye'nin bu coğrafyanın, ne yazık ki demokrasiyi benimsemediğini, içselleştiremediğini düşünüyorum. Ani bir geçiş sonrası kendi sanayileşmesini

henüz tamamlayamamış Atatürk liderliğinde o dönemin şartları altında diktatörlüğünde, hemen ardından çok partili siyasi hayata... Ya aslında kültürü geçmişi olan toplumlar için demokrasi zaten sadece kâğıt üstünde. Ve istismar edilmeye çok müsait, demokrasi var adı altında çoğunluğun azınlığa tahakkümü, çok enteresan esasen böyle değil (Katılımcı24, Erkek, 40, Lisans, Komünist, Türk).

Yukarıda bahsi geçen ve demokratik kültürün bir unsuru olarak değerlendirilebilecek demokrasinin içselleştirilmesi meselesinin yanında, toplumsal seviyedeki başka birtakım unsurlar da demokrasi için belirleyici olabilmektedir. Kişiler ve gruplar arası ilişkilerde karşılıklı saygı, tolerans ve uyumu gerektiren bir demokratik kültür olmazsa olmaz bir koşul olarak değerlendirilmektedir. Aşağıdaki örnek ifadede görülebileceği gibi bu koşul sağlanamadığı sürece demokrasinin gelişebilmesi mümkün görünmemektedir.

G: Peki genel olarak bu konuştuğumuz meseleler ile ilgili Türkiye'deki demokratik sistemi değerlendirseydiniz neler söylediniz?

K26: Demokrasimiz maalesef yani ezelden beri sorunlu bir yapıya sahip. İdeal seviyeye hiçbir zaman ulaşamadı. Daha iyi seviyeye gelebilir mi? Bu toplumsal ayrışma, kutuplaşma bu haldeyken yani daha ileri seviyelere gelebileceğine karşı inancım da yok çok açıkçası maalesef. Çünkü, yani, işte senin sahip olduğun hak karşı tarafı olumsuz etkiliyor mu? Etkilemiyor mu? Bunların çok önemsendiğini düşünmüyorum yani ülkede kutuplaşma hat safhada dediğim gibi o yüzden hani demokrasimizin daha iyi seviyeleri görebileceğini düşünmüyorum maalesef (Katılımcı26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

Başka bir katılımcı da demokratik kültüre vurgu yaparak, yaşamımıza entegre edemediğimiz bir demokrasinin siyasal olarak da varlığını sürdürebilmesinin mümkün olmadığını aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır:

G: Demokrasinin işleyişi için neler yapılabilir? Neler yapılmalıdır?

K13: Yani çok idealize şey yapıyoruz ama bir eğitimci olarak şunu söyleyebilirim. Bu biz bu işe sadece bir yönetim biçimi ve siyasi bir konu olarak baktığımız sürece hiç demokratik bir toplum olmayacağız. Çünkü demokrasi bir yaşam biçimi, bir bakış açısı... biz okulda ya bizim okulda müdür kendini Allah

zannediyor sonra demokrasi falan demeye çalışıyor. Sanki eğitim kurumunda oturtamadığımız... ya bizde seçimler olur okulda çocuklara demokrasi ruhu olsun diye sınıfta bir aday çıksın okulda bir tane öğrenci başkan olacak. Çocuk aday olmak istedi öğretmen derki yok yok sen değil öbürü olsun ya da birer aday çıksın sınıf başkanları olsun öğretmen karar veriyor. Ha sen yani okulda dahi işletemedik biz bu demokrasiyi ki bunların içinde siyasi olarak aynı baktığımız arkadaşlar var. O yüzden bu çok bakış meselesi bir yaşam tarzı o yüzden yaşam tarzımızdan başlaycaz demokrasi değişimi için (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

3.3. Alternatiflerinden Daha İyi Bir Sistem Olan Demokrasi

Demokrasi diğer yönetim biçimleriyle kıyaslanabilen ve alternatifleri içerisinde en ideal olduğu düşünülen bir yönetim biçimidir. Dezavantajları olsa dahi, en ideal sistemin yine demokrasi olduğu düşünülmektedir. Öte yandan demokrasiyi diğer sistemlere göre ideal yapan çeşitli sebep ve koşullar vardır.

3.3.1. Avantajları Sebebiyle

Demokrasiyle yönetilmek bireylere birtakım avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlar sebebiyle diğer sistemlerle kıyaslandığında en ideal ve tercih edilir sistem olduğu görülecektir. Demokrasi bireylere kendi kaderini tayin etmelerini sağlayacak seçimle yöneticileri belirleme, denetleme ve yeri geldiğinde değiştirebilme hakkı vererek onları hür ve kendi hayatları üzerinde söz sahibi yapmaktadır. Örneğin K27 bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

Onun dışında artı olarak sonuçta tarihten beri baktığımızda krallıklar olmuş, farklı yönetim sistemleri olmuş, en azından burada hani, kendi seçtiğimiz bir insanı bizi yönetebilecek bir şekilde, hani bi de süreli bu yani belli başlı bir süresi var hani bu sürede onu denetlemiş oluyor bizde. Beğenmediğimiz zaman görevden başka birini atamasıyla aslında, dolayısıyla böyle artıları var (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek lisans, Liberal, Türk).

Demokrasi halk için vardır ve halka fayda sağlamak üzerine kurulu bir sistemdir. Demokrasiyle yönetilen bir ülkede yaşayan her bir birey diğerleriyle eşit haklara ve avantajlara sahiptir. Demokrasinin bu özelliği ise onu diğer sistemlere göre en avantajlı sistem haline getirmektedir. Aşağıdaki alıntı buna örnek olarak gösterilebilir:

Mesela demokrasi dediğim zaman sosyal devlette sosyal devleti de önceleyen yönetim anlayışı benim aklıma geliyor. Bu anlamda halkın içerisinde bulunduğu sorunlara ve olumsuzluklara tepki olarak bir siyaset geliştirmek üzere kurulu bir yönetim sistemi anlamına geliyor. Ve aksi olarak da demokratik olmayan bir toplumda ne vardır, farklı olan ne vardır diye de baktığımda, tek bir kitleye tek bir zümreye, faaliyet göstermeyen tek bir zümrenin çıkarları için çalışmayan toplum anlamına geliyor. Yani bununla yönetilmek tabi ki başka bir anlayışla başka bir yönetimle yönetilmekten daha iyidir fayda olarak (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

Demokrasi toplumsal ilişkiler açısından da fayda sağlayan bir sistemdir. Örneğin K9 için birbirine zarar vermeden, uyum içinde bir arada yaşayabilmenin en ideal yolu demokratik bir sistemle yönetilmektir. Başka yönetim sistemleri olsa bile şu an bildiğimiz ve bize bu faydayı sağlama potansiyeli taşıyan en uygun sistem demokrasidir.

K9: Bununla alakalı da kırk tane kavram üretebiliriz ama temelde böyle biraradalık bir arada yaşamanın sağlıklı bir şekilde bir arada yaşamanın, ötekine zarar vermeden birlikte yaşamanın bir formu bir biçimi şu an denemediğimiz ııınamadığımız başka başka formları da vardır ya da hiç karşılaşmadığımız. Ama şu an elimizde olan en ideal işte form gibi canlanıyor.

K7: Ben ideal form olup olmadığından şüpheliyim ya.

K9: Ya şu an elimizde olan diyeyim ideal demeyeyim de. Ne diyim (Katılımcı9, Kadın, 26, Lisans, Sosyalist, Türk).

Aşağıda bir başka katılımcıya ait olan alıntıda da benzer bir biçimde siyasi faydaların yanı sıra, bireylerin yaşamları üzerindeki avantajlarıyla da demokrasinin elimizdeki en ideal form olduğu görölmektedir:

Bu biz bu işe sadece bir yönetim biçimi ve siyasi bir konu olarak baktığımız sürece hiç demokratik bir toplum olmayacağız. Çünkü demokrasi bir yaşam biçimi, bir bakış açısı tabi ki şu an elimizdeki en iyi şey bu. Belki daha sonra bundan daha iyi bir yönetim şekli olacak ama farklılıkları kendine rahat ve özgür hissettiği bir yönetim biçimi olarak bakıyorsak eğer buna, bu aileden başlayıp en küçük okuldan mahalleden evden başlayıp, ilgili insan ilişkilerinden başlayıp

yayılacak bir süreç (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

3.3.2. Sürdürülebilir Olması Sebebiyle

Diğer sistemlerle kıyaslandığında, demokrasi pratikte en uygulanabilir ve sürdürülebilir sistemdir. Örneğin K30 için herkesin eşit şartlarda yaşamasını sağlayan en iyi sistem sosyalizmdir ve katılımcı bunu şöyle açıklamaktadır:

Ve dediğim gibi yani şeyi isterdim daha herkesin eşit şartlarda yaşadığı maddi olarak da. Daha sosyalist bir düzen evet keşke olsa ama işte sürdürülebilir olmadığı için aslında en kullanılabilir olan demokrasi geliyor (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Bu katılımcı için yukarıdaki gerekçe sebebiyle sosyalizm gibi sistemler teoride daha iyi olsa da tarihteki tecrübelerle göre en uygulanabilir ve avantajlı sistem yine demokrasidir. Bu düşünce, bir taraftan demokrasiyle ilgili olumsuz fikirleri ve memnuniyetsizliği de içermektedir. Bu olumsuz fikirler ya da demokrasinin sahip olduğu düşünülen birtakım dezavantajlar onu en ideal sistem olmaktan çıkarmakta, ancak diğerlerine göre sürdürülebilir bir sistem haline getirmektedir.

Şöyle geliyor bana kâğıt üstünde daha iyi yönetim sistemleri olduğunu biliyoruz, hani daha mutlu hayatların sürebileceği ama sürdürülebilir olan en maksimum düzeydeki yönetim şeklinin demokrasi olduğunu düşünüyorum. Yani bu idea dünyaları var ya hani aslında şöyle toplumlar yaratılabilir falan aslında çok güzel ama yaratılamıyor. Çok denenmiş ama hani bir türlü olması gereken düzen olmamış, iş çok başka yerlere gitmeye müsait oluyor. O yüzden hani optimum faydalı yönetim şeklinin demokrasi olduğunu düşünüyorum (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

3.3.3. İyi Uygulanması Şartıyla

Demokrasi iyi uygulanabildiğinde en güzel yönetim şekliyen, uygulanamadığında dezavantajlı bir sisteme dönüşmektedir. Bir başka ifadeyle demokrasiyi diğer sistemlerden daha iyi bir sistem olarak değerlendirebilmek iyi uygulanma koşuluna bağlıdır. Örneğin aşağıdaki alıntıda K15 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Demokrasi genel olarak insanların aklına ilk gelen şeyler özgürlük, eşitlik, adalet bu tarz kavram geliyor. Olması gereken kavram aslında, kullanılabildiği zaman en güzel yönetim şekillerinden bir tanesi. Ama işte uygulanamadığı yerler de de kötü bir yönetim şekli oluyor (Katılımcı15, Erkek, 39, Lisans, Sosyalist, Türk).

Demokrasiyi, iyi uygulanma koşuluyla avantajlı bir sistem olarak değerlendiren başka bir katılımcı için aslında en ideal sistem demokrasi değildir. Bu katılımcıya göre insanların onları yöneten kişilere ihtiyaç duymadığı bir sistem en ideal sistemdir. Fakat teoride ideal olan bu sistem, mevcut durumda uygulanabilir bir sistem olmadığı için iyi uygulanma koşuluyla demokrasi bu sisteme alternatiftir.

Çok paralel evrende bambaşka bir dünyada benim gönlümden geçen isterim ki herhangi bir yönetim biçimi olmasın, insanlar o kadar bilinçli o kadar kendi kendini yetiştirmiş o kadar kitaba kurala bağlı kalmadan temelinde oturtalım ki, bizim işte ne bileyim seçim yine de bir yönetim kuruluna ihtiyacımız kalmaya görsün. Ama mevcut durumda bu mümkün değil ve demokrasi doğru yaşanırsa burada bir dezavantaj olduğunu düşünmüyorum (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

3.3.4. Dezavantajlarına Rağmen

Demokrasi dezavantajları sebebiyle mükemmel bir sistem olmasa da hala diğer sistemlere göre daha tercih edilir bir sistem olarak görülmektedir. Örneğin aşağıda ifadesi yer alan K12 tarafından kendi içinde oturmamış bir sistem olarak değerlendirilmekte ve tek adam yönetimi ile kıyaslanmaktadır. Katılımcı, bu olumsuz özelliğin içeriğine dair ayrıntılı ve net açıklamalar yapmasa da en azından tek adam yönetimine göre daha tercih edilebilir bir sistem olduğu konusunda net bir ifadeye sahiptir.

Çoğulculuk benim de aklıma gelen ilk şey aslında. Ama biraz daha net tanımlamak için bu bilimsel bir şey değil de tek adam yönetiminin bir anti tezi gibi hissediyorum çoğu zaman. Biraz kendi içinde dinamiklerinin çok oturmadığını düşünüyorum çoğu zaman ama yine de tek adam yönetimi tarzında çok gördüğümüz için ya da bildiğimiz için daha tercih edilebilir bir şey gibi geliyor hepimize (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Demokrasiyi mevcut sistemdeki deneyimleri ve tarihteki örnekleri üzerinden dezavantajlı bulan başka bir katılımcı, demokrasiyi diğer sistemler içerisinde yine en iyi sistem olarak değerlendirmektedir. Öte yandan bu katılımcı için demokrasiyi mükemmel bir sistem olmaktan çıkaran şeyin ne olduğu net olmamakla birlikte, yeterince iyi işleyen ve dezavantajlardan azade bir sistem olmadığı; bunun da manipülasyonlarla halktan gizlenmeye çalışıldığı düşüncesine sahip olduğu görülmektedir. Tarihte Adolf Hitlerin başında olduğu demokrasi adı altında yürütülen sisteme referans vererek bu durumu aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

G: Peki sizce nasıl bir yönetim şeklidir? Hani avantajları, dezavantajları neler olabilir demokrasinin?

K25: Şöyle, Churchill şöyle diyor; demokrasi elimizdeki alternatifler içindeki en iyi yönetim şekli, yani demokrasinin aslında mükemmel bir yönetim, tabii ki değil. Nitekim biz hakikati, tabii ki aşına olamıyoruz. Şöyle, haberleri medyadan alıyoruz, doğruları yanlışları insanların ağızlarından alıyoruz. Yani bu tarihi ikinci el kaynaklardan okumaya benziyor, birinci ele ulaşamıyoruz. Çünkü yukarıda ne olup bittiğini bilmiyoruz. Bazı şeyler halkla paylaşılması yanlış olabiliyor, devlet büyüklerinin bildiği, söylenmemesi gereken şeyler olabiliyor. Yani medyaya baktığımızda, Hitler zamanını ele aldığımızda propaganda bakanlığı vardı. Bu adam medyada ne olup bittiğini, söylenmesi gerektiğini söylüyordu, halk o ne derse onu biliyordu. Yani hakikate erişemiyordu. Halk da duyduklarıyla karar veriyordu. Hele ki bizim Türk milleti gibi duygusal bir millet olduğunuz zaman, biraz aslında yönlendirilmeye açık oluyor. O anlamda demokrasi mükemmel bir yönetim şekli mi? Değil, ama daha iyi bir alternatifin var mı? Yok (Katılımcı25, Erkek, 19, Lise, Muhafazakâr Demokrat, Kürt).

3.4. Dezavantajlı Demokrasi

Demokrasi ideal bir sistem olarak görülse ve desteklense de birtakım dezavantajlara sahip olduğu düşünülmektedir. Bu dezavantajlar zaman zaman sistemin kendi içindeki bileşenleri ve işleyiş süreçleri nedeniyle ortaya çıkmaktayken, bazen de sistemin içinde rolü olan birtakım aktörler ya da uygulamadaki sorunlar nedeniyle ortaya çıkabilmektedir.

3.4.1. Çoğunluğun Temsilinin Dezavantajı

Demokrasilerde seçim yöntemlerinden biri olan çoğunluk sistemi, bazı gerekçelerle demokrasiyi dezavantajlı bir sisteme dönüştürmektedir. Vatandaşların oy kullanarak yöneticileri belirleyebildiği veya ülkeyle ilgili bazı meselelere dair fikirlerini belirtebildikleri çoğunluk seçim sistemi, çoğunluğun fikrini geçerli kılarken, azınlıkta kalan kesimlerin fikirlerini dışarda bırakmaktadır. Aşağıda bir odak grup görüşmesinden elde edilmiş örnek alıntılarda çoğunluk sistemi sebebiyle demokrasi dezavantajlı bir yönetimi çağrıştırmakta ve adaletsiz bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Çünkü çoğunluk sisteminin, çoğunluğun fikirlerini değerli kılarken azınlık hale gelen topluluğun fikirlerini geçersiz hale getirerek demokrasiyi herkesi ortak paydada buluşturan bir sistem olmaktan uzaklaştırdığı düşünülmektedir.

G: O zaman o ideal ve soyut olandan konuşursak o zaman neler söyleyebiliriz? Türkiye'deki belli ki sistem farklı idealde farklı anladığım kadarıyla, peki idealden konuştuğumuzda demokrasi sizde neyi çağrıştırıyor? Ya da nasıl bir yönetim şekli?

K8: Bence demokrasi eşitlikçi ama adaletçi bir sistem değil. Demokraside çünkü çoğulcu demokrasiyi tartışıyorum ben şu an ama. 10 kişiye 9'unun kaldırdığı yerde dokuzunun sözünün hâkim olduğu bir sistem bu bana kalırsa çok adaletli değil, bir kişinin de sözünün değerli olduğunu düşünüyorum çünkü ben. Ama hani çünkü çoğunluk ağzımızı da yakabilir o yüzden demokratik sistemi çoğulcu demokrasiyi özellikle soğuk baktığım bir şey adaletli olduğunu düşünmediğim için. Ama özellikle herkesin fikrini yine söyleyebildiği bir ortam diye düşünüyorum ben. Fikirlerin söylenmesi açısından değerli ancak, herkesin ortak bir paydada buluşmasını hedefleyen bir sistem olduğunu düşünmüyorum. Genel memnuniyeti sağlamak daha prensip (Katılımcı8, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Türk).

K7: Ben demokrasinin aynı zamanda şuna sebebiyet de verdiğini düşünüyorum o çoğulcu olan yaklaşımın bir kişinin fikrinin geçersiz kılındığını, o dokuz kişiyle aynı fikirde olmayıp bambaşka bir yere gitmek isteyen bir kişinin bazen ki bazen değil çoğunlukla doğru şeyleri söylediğine inanıyorum. Ki kaldı ki ben sanatçı olduğum için o sanatın bir demokrasi ürünü olduğunu da düşünüyorum çünkü o kadar fazla o çoğunluğun dediği sürekli dinlenir hale geliyor ki belli bir yerden

sonra benim söylediğim bir şeyin, aykırı söylediğim bir şeyin esamesi kalmıyor. O demokrasi dediğimiz kavramın ki zaten bu sadece sanatta değil iş yerinde, okulda, öğretmenlerin arasında herkesin arasında bence çok da adaletli bir sistem değil (Katılımcı7, Kadın, 34, Lisans, Sosyalist, Melez- Çerkes).

Çoğunluğun temsilini içeren bu sistem yalnızca çoğunluğun fikrinin geçerli kılınmasıyla ilgili olmayıp, aynı zamanda ihtiyaçların giderilmesi açısından da azınlıkta kalan kesimlerin dezavantajına olan bir sistem olarak görülmektedir. Aşağıda K14'ün örnek ifadesinde görüldüğü gibi böyle bir sistemde azınlıkların ihtiyaçları görmezden gelinebilir. Bu katılımcı için çoğunluk sistemi demokrasiyi dezavantajlı hale getirirken, bu sistemin çoğunluk açısından bir sorun yaratmayacağı da düşünülmektedir. Bir başka deyişle çoğunluk sistemini uygulayan demokratik bir sistem yalnızca azınlıkta kalanlar için dezavantajlıdır.

Yani evet sizlerin söylemlerine ek olarak benim de aklıma gelen şey oldu. Tabi Ali hocam biraz değindi ama sanki çoğunluğun değil de azınlıkların problemi olabilir yani demokrasi sadece. Çünkü çoğunluklar için bir problem oluşturmaz eğer doğru bir demokrasiden bahsediyorsak yani birçok etkene bağlı tabi ki ama. Burada benim gördüğüm dezavantaj azınlıkların ihtiyaçları karşılanmayabilir bu problem olabilir onun dışında başka da bir şey gelmiyor aklıma genel olarak söylediklerinize hemfikirim (Katılımcı14, Erkek, 32, Lisans, Milliyetçi, Türk).

Demokrasiyi dezavantajlı bir sistem haline getiren çoğunluk sistemiyle ilgili bir diğer eleştiri, çoğunluğun fikrine ya da kararına her zaman güven duyulamayacağı fikrini içermektedir. Aşağıda odak grup görüşmesinden elde edilen alıntıda K12'nin doğru çoğunluk olarak ifade ettiği, K11'in ise herkesin oylarının eşit olup olmadığı şeklindeki sorgusu çoğunluğun kararına duyulan kuşkunun bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

G: Çünkü bir diğer sorum bunun bir yönetim şekli olarak düşünürsek dezavantajları ve avantajları var mıdır?

K12: Aslında orda bir dezavantajı daha var benim kafamda. Buna bir nebze elitizm de diyebilirsiniz ama şöyle bir şey var çoğunluğun fikri çoğunluğun kararı her zaman akıllıca mantıklı olmayabiliyor. O yüzden bazen doğru

çoğunluğun kararı daha doğru olabilir. Bunu bir zümrenin yönetimi gibi demiyorum ama (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

K11: Evet bu şeyi getirdi benim aklıma eşit oy şeyi tartışılır ya geçmişten bu yana. Eskiden çok yargılanırdı şimdi tekrar gündeme geldi böyle. Herkesin tek oy kullanması ya da daha fazla işte oya sahip olması falan. Mesela geçmişte benimde çok yadırgadığım bir şeydi ama son yıllarda bunu bende sorgulamaya başladım gerçekten herkesin eşit mi olmalı diye. Çünkü bende hani şöyle düşünüyorum çoğunluk her zaman doğru karar veren bir çoğunluk olmayabilir ve çoğunluğun verdiği karar ne kadar geçerli oluyor temsil ediliyor olsa da oradaki azınlığın şeyini tamamen böyle kabul edilmemesi aslında bir dezavantaj aslında bence (Katılımcı11, Erkek, 29, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Çoğunluğun kararına güven duyma endişesi aşağıdaki alıntıda K27 tarafından da dile getirilmiş ve yine aynı noktadan yani herkesin oyları birbirine denk mi sorunsalı üzerinden, çoğunluğun ülkenin kaderini belirliyor olması irrasyonel bir durum olarak değerlendirilmiştir. Dahası çoğunluk sisteminin yarattığı bu dezavantaj sebebiyle siyasal gücün tek bir kişide toplandığı monarşi sistemi bu katılımcı tarafından demokrasiye göre daha tercih edilebilir bulunmaktadır. Daha önce başka katılımcılardan elde edilen bazı alıntılarda da ortaya çıkmış olan, ortak toplumsal hafızanın bir ürünü olarak değerlendirilebilecek Aysun Kayacı adlı bir mankenin verdiği örnek aşağıdaki katılımcı tarafından da dile getirilmiş ve açıklamalarına kaynaklık etmiştir:

G: Peki sizin şu an düşündüğünüzde aklınızda oluşan demokrasi biçimi var mıdır? Yani onların biraz içeriğini anlamaya çalışıyorum, nasıl demokrasiler olabilir, nasıl sistemdir?

K27: Aslında ben biraz kendimi ifade edemiyorum ama aslında demokrasiye çok da inanan bir insan değilim. Aysun Kayacı'nın zamanında bir sözü vardı ya, dağdaki çobanla benim oyum bir mi? Sonuçta baktığınızda bir profesör o kadar kitap okumuş, belli bir eğitimden geçmiş, yurt dışında tecrübe edinmiş bir insanla benim oyumun zaten bir olması saçma oluyor bu sistemde. Hani ben yeri gelir şey derim, Roma'daki bir konsül olsa gelse bizi yönetse daha iyi sonuçlar elde edebilirdik. Hani mevcutta herhangi bir vatandaşın oyuyla ülkenin kaderinin belirli olması yanlış da olabilir. Hani o yüzden bazen demokrasiyi

destekliyorum ama bazen de daha ne derler monarşi sistemine geçmemiz gerekiyor diyebilirim, baktığımızda (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek lisans, Liberal, Türk).

Aynı katılımcı başka bir ifadesinde çoğunluk sisteminin başka bir dezavantajını daha vurgulamıştır. Bu sistemde halkı temsil etmeye aday kişilerin vatandaşlara bireysel olarak uygun olup olmadığının önem taşıması ve bireylerin çoğunluk olarak hareket etmek zorunda bırakılmasıdır. Bir başka ifadeyle bu sistem bireyselliği geri planda bırakan bir sistem olmasıyla demokrasiyi dezavantajlı hale getirmektedir:

Yani, avantajdan çok dezavantaj olarak gözlemlediğim unsurlar var. Mesela burada azınlıkların çoğunluğa uyması gerekiyor, bu bir dezavantaj. Mesela ben bir insanı destekliyorum ama fikirleri bana çok yüzde yüz uymuyorsa sonuçta seçebileceğim insan sayısı da çok fazla değil. Yani o tarz beni tamamen temsil edecek karşımda birisi olmuyor aslında. Bu demokrasinin hani bir nevi eksikleri diyebilirim (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

3.4.2. Düşük Eğitim Seviyesi

Demokrasi için bir ön koşul olan yeterli ve doğru eğitimin sağlanamaması, demokrasiden uzaklaşmak anlamına gelirken aynı zamanda demokrasiyi dezavantajlı sistem haline getiren bir faktör de olabilmektedir. Aşağıda K23'ün buna örnek gösterilebilecek ifadelerini içeren alıntıda eğitim, demokrasiyi dezavantajlı bir sistem haline getirebilecek insan doğasına dair özelliklere kalkan oluşturmaktadır ve düşük eğitim seviyesi bu kalkanın ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Demokrasinin dezavantajı, bu madem alan psikoloji o bağlamda konuşayım öyleyse, insan dediğimiz nasıl diyim varlık aslında hem psikolojik hem fizyolojik hem sosyolojik bir yapı, yapı diyorum hani insanı tanımlarken. Demokrasi de insanı ele alan bir rejim biçimi olduğu için burada psikolojik anlamda bizim idimiz var bilincimiz var bir de yüksek egomuz var. Bunları tetikleyebilir eğer eğitim düzeyi düşükse bir yerde. Yani dezavantajı aslında insan psikolojisine burada tırmalaması, insanı doğasından dolayı diyebiliriz. Bu bağlamda demokrasi nasıl bir dezavantaj sağlar (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasi eğitimli bir halka sahip toplumlarda iyi bir yönetim şekliyen, tam tersi durumda dezavantajlı bir sisteme dönüşmektedir. Halkın eğitim seviyesinin düşük olması kötü niyetli kişiler tarafından manipüle olmaya yatkın oldukları anlamına gelmektedir. Bu yatkınlık ise seçimlerde bireylerin kendi kararlarına göre değil, yönlendirme ve ikna ile oy kullanmalarına sebep olmaktadır. Örneğin K15 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Yani şimdi şöyle eğitilmiş bir halka sahipsen herkesin belli bir eğitim seviyesi üzerindeyse, kolay kandırılmaya müsait değilse güzel bir yönetim şeklidir. Herkes istediğine karar verebiliyor, herhangi bir yönlendirmeye bağlı kalmadan istediğini seçebiliyor, ama halkın eğitim seviyesi ne yazık ki düşükse bazı şeylere çabucak kanabiliyorsa da en kötü yönetim şekli olabiliyor. Yani mesela eğitim anlamında düşük ülkelerde bu çok basit, ben x partiye oy veriyorum sende oy ver bak çok güzel olarak şöyle olacak deyip bile insanların seçip şeylerini değiştirebiliyorlar. Sırf ben x partiye oy verdim diye arkadaşım da oy veriyor, eşim de oy veriyor gibi. Halbuki ben yanlış bir karar veriyorum ama çevremdeki herkeste buna uyuyor. Yani demek istediğim konu o herkesin kendi özgür kararını verebildiği bir seviyede olursa bu çok daha iyi bir yönetim şekli olur. Ama uygulanmadığı taktirde de çok kötü şeyler yaşanabiliyor. Yani belli bir cehaletin seni yönettiği bir ülkede oluyorsun onlar çoğunlukta olduğu için de. Bu da aslında bir dezavantajı oluyor (Katılımcı15, Erkek, 39, Lisans, Sosyalist, Türk).

Seçimlerde halkı manipülasyona açık hale getiren düşük eğitim seviyesi demokrasiyi dezavantajlı bir sisteme dönüştürürken, okuma yazmayı hiç bilmeyenlerin olduğu bir toplum adil seçim sürecini zorlaştırarak dezavantaj yaratmaktadır. Örneğin K1 bunu şu ifadelerle açıklamaktadır:

Ama ben mesela taşrada yaşamış biri olarak konuşayım, bizim yaşadığımız küçük yerlerde daha ziyade insanların yönlendirmesiyle oylar kullanılıyor, ya da insanlar seçiliyor. Atıyorum bir zengin aile var o ailenin dağıttığı yardımlar neticesiyle kişi kendini belediye başkanı olarak görebiliyor. Ya da muhtardan başlayayım en alttan muhtar işte, kasabada başkanlık yapabilir, belediye başkanı ya da büyükşehir belediye başkanı diye bu süreç ilerliyor. Hani

genellikle zengin zümrelerin elinde olan bir durum söz konusu. Doğuya gittiğimiz zaman bu durum bambaşka bir hal alıyor. Orada sonuçta kabul etmesek de bir toprak ağalığı söz konusu hani onların istediği bir aday genellikle seçimi kazanabiliyor. Hani maalesef ki kuzey Avrupa ülkeleri olarak tabir ettiğimiz Finlandiya Norveç gibi bir okuma düzeyinde olmadığımız için ki takdir edersiniz ki hala okuma yazma bilmeyen insanların var ne yazık ki içler acısı. Her ilde üniversite olmasına rağmen bu olayın olması ne kadar çelişkili olduğunu gösteriyor diye düşünüyorum (Katılımcı1, Erkek, 27, Lisans, Kemalist, Türk).

3.4.3. Kötüye Kullanılan Demokrasi

Demokrasinin taşıdığı bir diğer dezavantaj kötüye kullanılmaya, manipüle edilmeye veya araçsallaştırılmaya çok müsait bir sistem olmasıdır. Demokrasinin kötüye kullanımı, kendi sisteminin içinde buna sebebiyet veren çeşitli açıklardan yararlanılarak gerçekleştirilmektedir. Bir başka ifadeyle demokrasi adı altında demokratik olmayan eylemler ortaya konmaktadır. Aşağıdaki örnek bir katılımcı ifadesi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Bana da olmayan şeyleri geliyor aslında olmayan bir demokrasi bunun beraberinde hukuksuzluk demokrasi altında yapılan ama demokrasiyle alakası olmayan şeyler geliyor benim aklıma. Yani kavramların biraz altının boş ve güvensiz olduğun şeyindeyim ben mesela (Katılımcı8, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Türk).

Bir başka katılımcı demokrasinin sağladığı özgürlükler kullanılarak demokrasinin istismar edildiğini ve hatta belki de yok edilmeye çalışıldığını, bunun da demokrasinin kendi içinde taşıdığı tezatlıkla ilgili bir durum olduğunu ifade etmektedir.

O açıdan benim orada dediğim şey biraz daha açmam doğru, demokrasi özellikle kendi içindeki iç tezatlıklarından en önemlisi bence sunduğu özgürlükler kullanılarak, demokrasinin sunduğu şeylerle demokrasiye karşı olan insanların, başa geçip o demokrasiyi alaşağı etme imkânı veriyor. En azından bizim gibi ülkelerde ya da demokrasi gelişmemiş ülkelerde. Yani daha gelişmiş ülkelerde bir militan demokrasi kavramı vardır orada demokrasiye karşı insanların katılımı genelde engellenir daha baştan engellenir. Ama bizde ne

yazık ki böyle bir şey yok o yüzden demokrasi adı altında demokrasisiz kalabiliyoruz. Bana göre en büyük tezatlık içindeki dinamiğinde bu (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Demokrasinin kötüye kullanımı, zaman zaman demokrasinin pozitif imajı kullanılarak da gerçekleştirilmekte ve meşru kılınmaktadır. Aşağıdaki katılımcının ifadeleri bunu örnekler niteliktedir. K16 için demokrasinin içeriği olarak değerlendirilen ahlak, belirli kesimlerin suiistimal içeren davranışlarını ahlaki göstermelerinde bir kılıf olarak kullanılmaktadır. ‘Bir yerde demokrasi varsa orada muhakkak ahlaklı kişiler ve bu kişilerin yürüttüğü ahlaklı süreçler vardır’ algısının yanlış olduğu söylenebilir.

G: Bu arada konuşurken şey de dediniz, hani sanki böyle demokrasi bir idealde bir demokrasi var hani bi de bizim yaşadığımız o ideal olmayan ama aslında demokrasi dediğimiz şey gibi bir ayrım yaptınız. Aslında benim de bir sonraki sorum tam da buydu. Yani idealde bir demokrasi var mı sizce? Varsa bu ideal dediğiniz o demokrasi ne demek, neleri içeriyor, nasıl bir sistem aslında, nasıl olmalı ya da o sistem?

K16: Evet yani ben ütopya diye kullanmıştım, idealde olan bir demokrasi anlayışı var ama, demokrasi algısıyla siyaset yapmak başka bir şey ya yani siyaset yaptığınız zaman her zaman en doğru olanı en ahlaklı olanı yapmayı seçmiyorsunuz ama hep bir beklentide olunuyor. Yani demokrasiyle yönetiliyoruz ve herkes için en doğru olanını yapıyoruz diye bir şey yok aslında ama algı olarak baktığımızda toplum demokrasiyle yönetiliyorum veya demokrasiyi istiyorum dediği zaman hep kendisini en ahlaklı olan tarafa koyuyor. Öyle de bir herhalde yanlış algı olabilir yani tam da bilmiyorum (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

Demokrasinin kötüye kullanıma açık bir sistem olmasına dair çıkarımlar mevcut sistemdeki deneyimler üzerinden de yapılmaktadır. Bu oldukça anlaşılır bir durumdur çünkü böyle bir araçsallaştırma durumu demokrasinin uygulamadaki görünümüleriyle ilgilidir. İdealde iyi bir sistem olsa bile, uygulamada kötüye kullanılarak dezavantajlı bir sistem haline getirilmektedir. K29‘da bu durumu şu ifadelerle dile getirmektedir:

G: Peki demokrasinin nasıl avantajları vardır? Ya da dezavantajları varsa nasıl dezavantajları vardır?

K29: Demokrasinin bugüne kadar ki avantajlarını gördük dezavantajları noktasında da hukukun temel kavramlarının yanlış yönlendirildiğini ve yanlış anlaşıldığını görüyorum ben açıkçası. Onun dışında demokrasi adı altında ülkeyi tehdit eden başka naraların atıldığını görebiliyorum. Bu yönden dezavantajı olduğunu görüyorum (Katılımcı29, Erkek, 21, Lise, Siyasi görüş belirtmek istemiyor, Türk).

Bir başka katılımcı da yine pratikteki örnekleri üzerinden demokrasinin çeşitli çıkarları meşrulaştırmak için kullanılabildiğini ve bu açıdan oldukça tehlikeli bir kavram olduğunu aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır:

G: Demokrasi nasıl bir yönetim şekli, bu demokrasi yönetim şeklinin avantajları ya da dezavantajları nedir, bunu söylediniz aslında. Dolayısıyla tam da cevaplamış da oldunuz. Dolayısıyla bu kısımda sorun yok, bir yönetim şekli olarak onun avantaj ve dezavantajlarından bahsettiniz.

K9: Ben çok demokrasiye inanan biri gibi göründüm galiba şu an kendi kendime şey yaptım. Bilmiyorum hani belki de şeyden olabilir kendimizi çok fazla sosyal bilim diye kaptırdığımızdan da olabilir, kavram düzeyinde tartıştığımızdan da olabilir. Ya benim korktuğum üç kavram vardır, özgürlük, demokrasi ve barıştan korkarım. Bu üç kavram her türlü kullanılabılır bu üç kavramı her türlü çıkarınızda meşrulaştırmak için kullanabilirsiniz işte çok büyük politik şeyler Amerika'nın Irak'a müdahalesi şeklinde de açıklayabiliriz, ya da işte herhangi bi uluslararası örgütün çalışmasında da açıklayabiliriz. Demokrasi bu anlamda çok tehlikeli bir kavram (Katılımcı9, Kadın, 26, Lisans, Sosyalist, Türk).

Bazı toplumların sahip oldukları birtakım dini ve kültürel kodların, demokrasinin kötüye kullanımına daha fazla sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Aşağıdaki alıntıda, K24 kendi mevcut sistemi üzerinden çıkarım yaparak mevcut sistemdeki İslam dininin demokrasiyle çelişen ve manipülasyonlarla demokrasiyi zayıflatan bir şey olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla demokrasi böyle bir toplumda her zaman dezavantajlı bir sistem olacaktır.

Bence öyle naparsak yapalım, bizim gibi devletlerde bir takım kültür kodları, bir takım dini kodlar manipülasyon çok müsait. Esasen bunu İslamcılar çok güzel söyler hani hem Müslüman hem demokrat olunmaz diye öyle lafları vardı onları

hatırlıyorum. Dolayısıyla vardır eminim terim olarak birçok demokrasi vardır ama, bu coğrafyadaki bu perspektiften baktığımda kısıtlı durumla algılarımla bakıyorum, çok yetkin değilim ama kendi yaşadığım toplumdan çıkardığım örnek budur. Elbette vardır masaya yatırabiliriz, skandal demokrasi, liberal demokrasi onlardan bahsetmiyorum onlar artık işin ne kadar daha ileri götürebiliriz ne yapabiliriz, sağlık sistemini nereye götürebiliriz işte İsveç global sağlık sigortası yapıyor bizde yapalım. Artık onlar için başka türlü tabi biz daha geriye doğru manipülasyon tarafındayız (Katılımcı24, Erkek, 40, Lisans, Komünist, Türk).

Demokrasiyi dezavantajlı bir sistem haline getiren kötüye kullanıma açık özelliklerinden biri de seçim sistemiyle ilgidir. Halkın yönetimi için seçilen bir liderden beklenen halkın faydasına olacak politikalar yürütmektir; öte yandan bu pozisyonu kötüye kullanabilecek bazı yöneticilerin, yönetimde olduğu süreyi bu şekilde değerlendirmemesi dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. Örneğin K19 tarafından bu durum şöyle açıklanmaktadır:

Dezavantajları, seçilen bir liderin hani seçildiği andaki özelliğini kaybedip bir sonraki aralığa kadar ülke için pek yararlı şeyler yapmaması belki dezavantajı olabilir (Katılımcı19, Kadın, 18, Lise, Liberal, Türk).

Demokrasiyi kötüye kullanarak dezavantajlı bir sistem haline getiren aktörler, halkı kolay manipüle edebilecek çeşitli vasıflara sahip olabilmektedir. Örneğin aşağıda bununla ilgili ifadeleri yer alan K13 için iyi bir hitabete sahip olmak, karizmatik olmak gibi liderlik vasıfları toplumu kolayca ikna edip, yönlendirebilecek niteliktedir. K13, Jul Sezar ve Adolf Hitler gibi tarihsel figürleri örnek göstererek bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Yani bu demokrasi yönetimi çok eskiden beri var ama temel sorunların bir tanesi demagoglar ve iyi hatiplerin eline geçtiği zaman demokrasi başka bir çıkar aracı olarak kullanılabiliyor. Yani güzel konuşabilen biraz karizmatik bir liderin eline geçtiği zaman bu yönetimde o halka hitabet, çoğunluğu eline aldığı zaman bu sefer kendi görüşünde kendi istekleri doğrultusunda toplumu yönlendirebiliyor. Bu yüzden demokrasideki en temel şeylerden bir tanesi bence algılayabildiğim denetleme mekanizmalarının çok olması lazım. Yani eğitilmiş bir toplumdan

ziyade hukuk sisteminin ve denetleme sistemlerinin çok olması lazım. Tarihte de birçok örneğini görüldüğü gibi Adolf Hitler den tutun da en yakın örneğimize kadar işte sadece hitap iyi bir hitabeti var gibi temel çok basit şeyle bile kitleleri kendinize çok rahat çekebiliyorsunuz... özellikle popülist yöneticilerin hüküm sürmediği süremediği bir sisteme dönüşmesi gerekiyor. Dezavantaj bu avantajı tabi ki insanların kendini ifade etmesi çok ince bir sınır var orda o ince sınır da her zaman tarih boyunca ihlal edilmiş birileri tarafından. Sezar gelmiş konsülü yok edip imparatorluğa geçmiş, Hitler seçimle geldi sonuçta orda da bir demokrasi vardı öyle veya böyle demokrasi demek ki bazen yanlış yerlerde yanlış kişilerin eline geçebiliyor (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

3.4.4. Pratik ve Teoride Farklı Olan Sistem

Demokrasi öyle bir sistemdir ki teorideki haliyle, pratikteki uygulamaları arasında her zaman bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu da onu dezavantajlı bir sistem haline getirmektedir. Teori ve pratik arasındaki bu fark ise demokrasinin uygulanışıyla ilgilidir. Demokrasi ancak ideal şartlarda ideal bir sistemdir; bu şartların sağlanamaması onu idealden uzaklaştırmakla kalmayıp, dezavantajlı durumlar da yaratabilmektedir. Örneğin K9'un aşağıdaki ifadesinde de belirtildiği gibi demokrasi için gereken şartları yerine getiren toplumların deneyimlediği demokrasi ile bu şartlara uygun olmayan toplumlarda deneyimlenen demokrasi arasında çok büyük farklar ortaya çıkacaktır.

G: Demokrasinin farklı türleri var mıdır sizce? Ya da olmalı mıdır varsa ne tür demokrasiler vardır?

K7: Bunun üzerine biraz düşünmem lazım sanki.

K9: Yani şöyle uygulamaları illa ki farklılaşıyor gibi yani pratikle şey arasında her zaman bir uçurum var gibi. Biraz da şartlara, duruma, kitleye vs bağlı olarak değişiyor gibi. Dolayısıyla da ister istemez her zaman ideal olanla arasında da bir uçurum oluyor. Baktığımızda İngiltere'de, monarkında olduğu bir yerdeki demokrasi anlayışı gibi, Türkiye'deki demokrasi anlayışı arasında uçurumlar olduğunu hiçbir şeyi daha tartışmaya açmadan tek seferde söyleyebiliyoruz (Katılımcı9, Kadın, 26, Lisans, Sosyalist, Türk).

İdeal demokrasi, teoride demokratik sistemle yönetilen bazı toplumlarda pratikte hiç deneyimlenmemiş olabiliyor. Örneğin aşağıdaki K12'nin ifadelerini içeren alıntıda teoride bilinen demokrasinin, mevcut sistemde gerçekleştirilememesi nedeniyle hiç deneyimlenmediği düşünülmektedir:

Bizim gibi yanlış anlamıyorsam hepimizin yaş grubu yakın doksanları çocuk iki binleri genç olarak geçirmiş bir ekibiz burada. Bizim doğru düzgün bir demokrasi görmüşlüğüümüz yok, bize okulda anlatılan demokrasiyle gördüğümüz şeyler bambaşka şeylerdi (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Başka bir katılımcı için demokrasi halkın katılımı anlamına gelirken, demokrasinin neredeyse tüm pratikteki uygulamalarında bu kriter sağlanamamaktadır:

Bence beklediğimiz halkın katılımcı olarak rol aldığı bir yönetim şeklidir diye düşünüyoruz teoride öyle. Pratikte bu farklı olabiliyor ama, halkın kendi kendini yönetme seçeneği olması gerekiyor, ama halk daha çok seçim zamanında önemli oluyor sonra kayboluyor gözden gibi düşünebiliriz. Şu an gördüğümüz bu birçok ülke için bu sadece Türkiye özelinde söylemiyorum (Katılımcı1, Erkek, 27, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasi teoride belirli koşul ve kriterlere sahip iyi bir sistem olsa da pratikte uygulanamadığında bir değeri olmayacaktır. Demokratik bir sistemle yönetmek ya da yönetilmek söylemi ancak pratikte iyi uygulanabildiğinde olumlu bir anlam ifade eder. Örneğin K28 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Yani normalde demokrasi bence tavırla yaşar, kağıt üstünde değil. Yani kağıt üstünde yazılır ama tavırlar, uygulamalar onu yaşatacaktır. Şimdi biz bir kürsüye çıkıp, yedi yirmi dört beylik laflarında bulunuyoruz. Demokratik bir ülkeyiz, demokratik bir toplumuz, Türkiye de ya da Avrupa da. Sen bunu uygulamada yapamıyorsan kusura bakma bunun hiçbir kıymeti harbiyesi yok. O yüzden peki nasıl bu davranışı yapcaz? Bu eğitimle olacak, yasa ortada yazacak, ama bunu uygulayacak kişiler bunu tavır olarak sergilemezse sadece lafta kalır ve devam eder hayatına. Ya da pratikte de olacak (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

3.5. Liberal Değerlerle Tanımlanan Demokrasi

Demokrasi liberal değerler olarak tarif edilen eşitlik, adalet, sivil hak ve özgürlükler, bireycilik gibi değerleri benimseyen ve bu değerleri vatandaşlarına vadeden bir yönetim biçimidir. Her birey için avantajlı olacağı düşünölen bu değerler, demokrasiyi ideal ve faydalı bir sistem haline getirmektedir.

3.5.1. Eşitlik

Demokrasi temsilinde ön plana çıkan değerlerden biri olan eşitlik, demokrasinin temel aldığı bir ideal ve aynı zamanda insanlara sağladığı bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Sahip oldukları özelliklerinden ve aralarındaki farklılıklardan bağımsız olarak tüm canlıların eşit oldukları varsayılmakta; demokrasi ise hayatın her alanında bu eşitliğin deneyimlenebildiğı bir sistem anlamına gelmektedir. Örneğın aşağıdaki alıntıdaki K24'ün ifadesine göre demokrasiyi ideal sistem haline getiren ilk şeylerden biri eşitliktir. Bu katılımcıya göre idealde eşitliğin sağlandığı bir sistem olduğu düşünölen demokrasinin, mevcut sistemde bunu gerçekleştiremediğı düşünölmekte ve bu idealin sağlanamadığı bir sistemin demokrasiden uzaklaşıp, dikte rejimleriyle yönetilmek anlamına geldiğı görölmektedir.

İdeal demokrasi yine en başa eşitliğı koyarım ve çoğulculuğı koyarım. Herkesin dili, dini, cinsiyeti ne olursa olsun hatta sadece insandan da bahsetmeyiz yaşıayan tüm canlılardan bahsediyorum yaşama hakkı ya aslında temel hak o klişeye de girmeyeyim temel hak diye. Yaşama hakkını eşit biçimde elde etmesi eşit biçimde yaşaması, eşit özgürlükte eşit hak da yaşaması diyebilirim. Yavru bir köpeğın doğduğı andan itibaren benim doğan yavrumla arasında bir fark olmamasını yeğlerim, elbette vardır bizim insanımız şey ama tamamen benim hayalim eşitlik üzerine, demokrasiye sahip hükümetlerin hakikaten bu eşitliğı vermesini isterdim. Bunu nasıl örneklendirebilirim yani örneğın hani Türkiye de pride var diye pride söyleyeceğım, bazı komitelerin diğır baskın nasıl anlatabilirim çoğunlukların altında ezilmesini, baskılanmasını yani nasıl anlatabilirim binlerce örnek verebiliriz aslında. Yine konu bize çoğunluğun tahakkümü altında ezilen azınlığa getiriyor, bu da esasen korkutucu bir dikte rejime götürüyor bizi. Sorduğın soru senin için demokrasi nedir, benim için değıl herkes için kavramı bellidir çoğulcu, herkesin eşit bir biçimde tüm

haklardan yararlandığı bir yönetim biçimi. Ama maalesef burada öyle değil bunu söyleyebilirim (Katılımcı24, Erkek, 40, Lisans, Komünist, Türk).

Aşağıdaki alıntıda yer alan K6'nın ifadesine göre demokratik sistemlerde herkesin eşit yurttaşlık hakkına sahip olduğu fakat mevcut sistemdeki deneyimleri üzerinden bunun gerçekleştirilemediği belirtilmektedir. Bir roman vatandaşı olan K6, kendi etnik kökeninden olan hiçbir bireyin temsil sistemi içinde yer alamadığını ve bu sebeple yeterince temsil edilemediklerini yani temsiliyette eşitliğin sağlanamadığını şöyle ifade etmektedir:

K6: Bireylerin eşit yurttaşlık hakları olduğunun gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum ben. Bugüne kadar dezavantajlı gruplara pozitif ayrımcılık dediler, seçme seçilme hakkında pozitif ayrımcılık gösterme gereğinde bugün İstanbul gibi bir mega kentte bizi temsil edecek kusura bakmayın ben sürekli kendi etnik kökenimde bahsediyorum ama tam bizim konumuzun üzerine denk geldiğini düşünüyorum. İstanbul'da bu nüfusun içinde tek bir tane bile bizi temsil edecek meclis üyemiz yok, tek bir vatandaşımız yok, muhtarımız yok, belediye başkanımız yok, yardımcımız yok, herhangi bir birimde müdürümüz yok. Okumuş insanımız olmadığını söylüyorlar ama sadece benim ailemde 7 tane üniversite mezunu insan var.

G: Dolayısıyla tüm grupların aslında temsiliyetinin sağlandığı bir yönetim biçimi diyorsun aslında di mi idealde olması gereken?

K6: Evet (Katılımcı6, Erkek, 32, Lise, Sosyal Demokrat, Roman).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, özellikle azınlık grupların yer aldığı heterojen toplumlarda eşitliğin sağlanmasının oldukça elzem olduğu görülmektedir. Örneğin K28 tarafından bunun önemine vurgu yaparak, demokrasinin bu ideali gerçekleştirebilecek sistem olduğu şöyle ifade edilmektedir:

Bir kere demokratik bir toplumda birey olarak vardır ve bunu herkes gözetir. Yani nesli cinsiyeti yaşı eğitim durumu hangi ırktan hangi milletten geldiğinden bağımsız, demokrasiyi tesis etmiş bir ülkede bir sınırda Almanya'daki gibi eyaletlerle yönetilen ya da Amerika'daki gibi ayrıca bu ülkeleri örnek gösterdiğim anlamına gelmesin sadece yapı olarak söylüyorum. Türkiye gibi

üniter devletlerde ya da eyaletlerden oluşan yapılarda, cinsiyet yaş eğitim ve kökenden bağımsız herkesin liyakat esasıyla eğitim devlet kademesinde ya da özel sektörde bir kademeye gelebilmesi (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Eşitlik ideali, hayatın her alanındaki fırsatlardan tüm bireylerin eşit şekilde yararlanmasını içerir. Aşağıdaki alıntıda ifadelerine yer verilen K17, ideal demokrasiyi mevcut sistem üzerinden değerlendirmektedir ve demokratik sistemde devletin sosyal hakları tüm vatandaşlarına eşit bir şekilde sağlaması; hiçbir vatandaşın bir diğerinden daha az avantajlı olduğunu hissetmemesi; fırsatların herkese eşit bir biçimde sunulması gerektiğini şöyle ifade etmektedir:

K17: Nasıl bir yönetim şekli, herkesin bir birey olarak tüm sosyal haklardan birlikte, eşit yararlandığı, liyakat sisteminin düzgün bir şekilde işlediği bir devlet sistemi olmalı bize göre yani bana göre bence. Daha detaylı mı düşünmek gerekiyor?

G: Tabi üstüne düşünürsen daha iyi olur mesela, avantajları dezavantajları nelerdir?

K17: Yani kimse kimsenin, bir adım öne yani eşitlik bizim ülkemiz olarak değerlendirdiğimiz zaman, herkes herkesin önüne bir şekilde torpille geçtiği için hani bizde yönetim şekli olarak herkesin eşit haklarda, yani bana uygulanan prosedür aynı şekilde o kişiye de uygulanmalı, bana göre eşitlik yani bir başkasının benden daha avantajlı olduğu duygusunu yaşamamış olmam gerekiyor. Neyse avantaj bilgisiyle ya da başka bir şeyiyle. Ama başka konularda eğer avantajlıysa, bu bende eşitlik kavramını götürüyor. O yüzden devletlerde her vatandaşına her alanda sağlık olsun eğitim olsun vs. olsun herkese eşit bir biçimde yaklaşmalı (Katılımcı17, Erkek, 35, Yüksek lisans, Kemalist, Tatar).

3.5.2. Sivil Haklar

Sivil haklar üzerinden değerlendirilen demokrasi, bireylerin hatta hayvanları da içine alacak şekilde tüm canlıların sahip olduğu hakları sağlayan ve yasalarla da koruyan bir sistemdir. Sivil haklar, yaşam hakkından başlayarak sosyal ve siyasal hayata katılımı

içeren bir dizi demokratik hakkı içine almaktadır. Örneğin K7 tarafından demokrasinin kadın haklarını çağrıştıran bir sistem olduğu şöyle ifade edilmektedir:

G: Demokrasi deyince ilk aklınıza gelen şey ne oluyor? Yani sizin için demokrasi ne anlama geliyor

K7: Demokrasi deyince benim aklıma eşitlik, adalet, hukukun kendi içindeki işleyişinin düzgün olması kadın hakları falan şu an ilk aklıma o geliyor (Katılımcı7, Kadın, 34, Lisans, Sosyalist, Melez- Çerkes).

Demokrasi halk için ortaya çıkan ve halkın faydasını önceleyen bir sistem olarak değerlendirildiğinde, bireylerin faydasına olacak çeşitli hakları sağlaması beklenecektir. En temelde bireylerin yaşamını koruyan ve onlara güvenlik sağlayan haklardan başlamak üzere; eğitim, mülk edinme, miras ve seçme ve seçilme hakkı gibi geniş bir düzleme kadar uzanan sivil haklar demokrasinin insanlara sağladığı bir teminat gibidir. Örneğin K25 bu hakları şu şekilde sıralamaktadır:

Ya demokrasi yine kelime kökü itibariyle kendi kendini yönetmesiyse, halkın kendi kendini yönetmesiyse en temeliyle seçme ve seçilme hakkı. Demokratik haklarımız bunlar. Ama aynı zamanda bu hakların temeli eşitlikten geliyorsa işte her insanda olacağı gibi yaşama hakkı, insan hakları da demokratik hakların bence içine girer bir yandan. Eğitim hakkı, işte kamu hizmetlerinden faydalanma hakkı herhangi bir statü farkının bulunmamasının sonuçlarını da söylüyorum. Bu şekilde (Katılımcı25, Erkek, 19, Lise, Muhafazakâr Demokrat, Kürt).

Bazı sivil haklar bireyler için öncelik durumuna göre daha önemli olarak değerlendirilmektedir. Örneğin demokratik bir sistemde vatandaşların can ve mal güvenliği, seçme ve seçilme hakkı gibi siyasal haklarına göre daha öncelikli bir durum olarak kabul edilmekte ve bu haklara sahip olmadan diğer hakları kazanıp kazanmamanın bir önemi olmadığı düşünülmektedir. Bu durum K13 tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Kişinin manevi dokunulmazlığı, kişi hakları yani, kişisel alanının dokunulmazlığından başlayıp, seçme seçilme hakkı, özel mülkiyet edinebilme hakkı, korunabilme miras korunabilme hakkı, bunların hepsinin olması gerekiyor demokratik bir devlette çünkü, toplumu toplum bir sözleşme olarak

ortak bir adalet duygusuna, ortak bir güven duygusuna sahip olmalı ki demokraside, anca öyle bir yönetim var olabilir. Ben malımın, canımın güvenliğimin tehditte olduğu bir sistemde demokratik oy vermemin çok bir anlamı olmuyor, ama ilk önce benim temel alanımın korunabiliyor olması lazım can güvenliğimin, ben güvenli bir şekilde yaşayabileceğim bir alan olduğu zaman, özgürlük alanı haline geldiği zaman ondan sonra zaten diğer haklarını talep ediyorsun onlar yerine gelmeye başlıyor. Ama en temelde tabi ki bunlar mal güvenliği, can güvenliği. Az önce sen ekonomiden bahsettin savaşın olduğu bir yerde can güvenliğinizin olmadığı bir yerde, seçme seçilme hakkı falan onlar sonraki şeyler haline geliyor. Önce can güvenliği, mal güvenliği, kişi hakları dokunulmazlığı falan. Ondan sonraki diğer hakları zaten inşa etmeye başlar toplum herhalde diye düşünüyorum (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Öncelikli olarak değerlendirilen sivil hakların önemi, kimi zaman mevcut sistemdeki deneyimler üzerinden anlaşılmaktadır. Örneğin K30 bu durumu şöyle açıklanmaktadır:

G: Sence demokratik haklar nelerdir? Neler olabilir bunlar?

K30: Hım, yani bir kere demin söylediğim bence anayasal haklarımız o hani listelenen var ya o değiştirilemeyen hani kurallar değiştirilemezden başlayan. Yaşama hakkı, seçme hakkı, belki kendi dilinde okuma hakkı, belki en temelleri bunlardır şu an aklıma başka bir şey gelmiyor. Eğitim hakkı, sağlık hakkı.

G: En temel hakları söylüyorsun aslında değil mi?

K30: Evet evet o anayasada zaten belirtilen, demokrasinin uyması gereken, o anayasa çok güzel düzenlenmiş bir kere yani o ilk temel var olma, ben mesela bu ülkede yaşama hakkının bile elimizde olduğunu düşünmüyorum. Yani bunu konuşmuyor olmamız lazım ama bir kadın olarak biliyorsun ki, yani yani yarına sağ çıkacağımız belli olmayan bir toplumda yaşıyoruz. Yani bu sadece hani cinsel şey de değil kadın cinayetleri de değil. Ben mesela bu sene iki felaketi de gördüm. Deprem zamanı İzmir'deydim, abimlerdeydim. Şansa abimlerin evi yıkılmadı, ama yan binalar yıkıldı. Mesela bu benim yaşama hakkımı elimden alan bir şey ya da orada can veren insanların. Çünkü eğer onların evleri düzgün

bir şekilde yapılıyordu, paralarını verdiklerinin karşılığı olarak yapılıyordu insanlar o molozların altında kalmazdı. Bu yaşama hakkına ihlal para için. Ya da işte bir ay önce en yakın arkadaşım Marmaris'te yangın çıktı diye gittik. Ve o insanların hiç yaşama hakkının olmadığı gözümle gördüm çünkü bu eğer bir haksız insanlar kendileri almak için tırnaklarıyla uğraşıyorlar falan (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Demokratik bir sistemde sivil haklar o kadar öncelikli bir konudur ki anayasayla güvence altına alınmış olsa da pratikte uygulanamadığı sürece demokrasiden bahsedilemez. Örneğin K20 tarafından bu durum şöyle ifade edilmektedir:

G: Genel olarak bu konuştuğumuz meselelerle ilgili Türkiye'deki demokratik sistemi nasıl değerlendirirsin?

K20: Benim için tam bir demokrasiyi ifade etmiyor bu durum. Bazı şeyler elimizden alınmış gibi hissediyorum demokratik haklarımız. Rahat rahat konuşamıyorsun işte konuşsan gece vakti duyuyorsun işte sağdan soldan duyuyorsun polisler aldı götürdü falan. Bir dönem bütün çok önceden bir dönemde ama onlara geri döndük gibi bir vaziyet var bende (Katılımcı20, Erkek, 48, Ön Lisans, Kemalist, Türk).

3.5.3. Kişisel Özgürlükler

Demokrasinin ilk çağırttığı tüm bireylerin özgürce yaşayabildiği bir düzendir. Demokrasi bireylere bu düzeni sağlayabilecek sistemdir. Örneğin K30 bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Demokrasi deyince aklına ne geliyor? Senin için ne anlama geliyor demokrasi?

K30: Özgürlük geliyor. Yani başkalarının herkesin kendi alanında kendi sınırlarında ama özgürce yaşayabildiği bir düzen geliyor (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Özgürce yaşamak olarak tarif edilen demokratik düzende bireyler ne düşündüklerinden bağımsız olarak özgürce düşünebilmelidir. Örneğin bu durum K20 tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

G: Bir yönetim şekli olarak demokrasi nasıl bir yönetim şeklidir? Avantajları, dezavantajları neler olabilir?

K20: Demokrasilerde bir söz var biliyorsun, birinin şeyinin başladığı anda onun özgürlüğünün bittiği an diye bir şey var ifade var şu an tam tanıma gelip gelmiyor da ben o görüşe katılıyorum. Yani, muhakkak insanların her şeyi özgürce düşünmesi, yaşaması lazım tüm düşünceleri inançları diyim. Bundan dolayı da demokrasi deyince aklıma bunlar geliyor benim (Katılımcı20, Erkek, 48, Önlisans, Kemalist, Türk).

Demokratik bir sistemde özgürce düşünebilmenin yanında, düşündüklerini korkmadan ifade edebilmek de bir o kadar önemlidir. Örneğin K26 tarafından bu şöyle ifade edilmektedir:

G: Demokrasi deyince aklına ne geliyor senin? Senin için demokrasi ne anlama geliyor?

K26: Yani herkesin düşündüklerini, fikirlerini rahatça paylaşabildiği bir ortam geliyor aklıma. Yani kişisel özgürlüklerin evrensel seviyede olduğu bir düzen geliyor yani aklıma demokrasi deyince (Katılımcı 26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

Özgür bir yaşamı içeren demokratik düzen, aynı zamanda bireylerin birbirlerinin özgürlüğünü önemsemelerini de içerir. Bireyler kendi özgürlükleri pahasına, birlikte yaşadığı diğerlerinin özgürlüğüne zarar verecek şekilde davranamaz. Bir başka deyişle özgür demokratik düzen, bu bilince sahip insanlarla mümkün olacaktır. Örneğin K23 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

G: Sence demokratik haklar nelerdir? Vatandaş olarak nedir demokratik haklarımız?

K23: temelinde zaten anayasada da geçen yaşama hakkı, eğitim hakkı yine altını çiziyorum. Temel haklarım bir kere düşünce özgürlüğüm, basın özgürlüğüm tabi bu özgürlük derken açman gerekiyor yani özgürlük tanım itibarıyla ben istediğimi yaparımdan ziyade, ben bilinçli bir vatandaşım benim şöyle haklarım var anca şu kadarını yapabilirim yani sağlıklı bireyler diyelim en şey tabiriyle. Bu durumda zaten istediğimizi de elde etmiş olucuz.

G: Yani aslında özgür olabilmek bir hak ama bir taraftan da diyorsun ki bu özgürlüğü bir başkasının özgürlüğünü kısıtlamadan yaşamak.

Katılımcı23: Aynen öyle, bunun da temelinde dediğim gibi bir toplumun bir ülkenin bir toprağın artık bir adada da ben bugün yaşıyor olsam benim bir kere net bir şekilde basın özgürlüğüm olmalı, yaşama hakkından eğitim hakkından da sonra ilk üçe basın özgürlüğü giriyor ve bunun da altının çizilmesi gerektiğini düşünüyorum (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokratik bir sistemde bireyler ortak düşünceleri üzerinden bir araya gelip örgütlenebilme özgürlüğüne sahiptir. Bireylerin ait oldukları sosyal gruplar, taşıdıkları özellikler ve ideolojiler sebebiyle herhangi bir ayrımcılığa maruz kalamaz. Örneğin K28 ideal demokratik sistemi şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Peki sence demokratik bir toplumda yaşayan vatandaşların kişilik özellikleri nasıl olur? İdealde nasıl düşünür, nasıl hareket ederler?

K28: Bu kişi ama düşüncesini söyleyebilir, bu yasaklanmaz. Sansüre uğramaz bu bir düşüncedir düşünceye sınır vurulmaz, siz buna katılırsınız ben katılmam ama bu fikre katılan birileri olabilir ve biz beş kişi bir araya gelip bir dernek kurabilir, güneş çıktığında çok mutlu olanlar derneği bunun kime zararı olabilir? Ya da hava kapanınca üzülenler derneği bu yüzden kimse benimle dalga geçemez ya da beni yargılayamaz. Günümüzde çok moda olduğu için siyasi düşüncesi ya da eğilimleri sebebiyle de kimse negatif ayrımcılığa tabi tutulamaz o onun özel hayatıdır dini inanç olarak da cinsiyet eğilimi olarak da inanç mezhep olarak da. Bu ülkelerde ben insanların eşit şartlarda birbirine saygı duyarak yaşayabildiğini ve çok daha mutlu olduğunu düşünüyorum (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Demokrasi, bireylere ülkenin yönetimini üstlenecek kişiyi seçme özgürlüğü verir. Örneğin K2 için demokrasi bu seçme özgürlüğünü çağrıştıran bir sistemdir ve bunu şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Demokrasi deyince ilk aklınıza gelen şey ne oluyor? Yani sizin için demokrasi ne anlama geliyor?

K1: Benim için direk eşitlik ve adaleti temsil ediyor demokrasi. İki kavram geliyor aklıma direk eşitlik ve adalet olarak çağrışım yapıyor. Ülkemizde öngörmediğimiz ama Avrupa da daha çok insanların bunu yaşadığı bir kavram olarak marşımıza çıkıyor diyebilirim. Biraz öznel bir yorum oldu ama.

K2: Benim aklıma ilk seçim geldi, sanırım çok fazla seçim olduğu için Türkiye de ama yani seçme özgürlüğümüzün olması, halka bırakılmış olması geldi aklıma (Katılımcı2, Kadın, 20, Lise, Liberal, Türk).

3.5.4. Adalet

Demokrasi eşitlik ve özgürlük gibi liberal değerlerin yanında, adaleti de temsil etmektedir. Örneğin aşağıdaki katılımcı için adalet, demokrasi denildiğinde ilk akla gelen kavramlardan biridir:

G: Demokrasi deyince senin aklına ne geliyor? Sence demokrasi ne anlama geliyor?

K19: Özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlar aklıma geliyor (Katılımcı19, Kadın, 18, Lise, Liberal, Türk).

Adalet demokrasinin çağrıştırdığı ilk kavramlardan biri olmasına rağmen, mevcut demokratik sistemlerde sağlanması oldukça zordur. Başka bir ifadeyle adalet idealde olması gereken, pratikte ise çoğu zaman olmayan bir kavramdır. Örneğin K21 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

G: Demokrasi deyince aklınıza ne geliyor? Sizin için demokrasi ne anlama geliyor?

K21: Demokrasi deyince aklıma adalet, özgürlük, eşitlik ilkeleri geliyor. Adil bir toplum olması geliyor. Demokrasi kelime anlamıyla halkın kendi kendini yönettiği bir sisteme dayalı bir sistem. Ama bizim ülkemizde kısmi demokrasi olduğunu düşünüyorum. Hani normalde halkımızın seçeceği adaylar geliyor, ama bu bir zümreyi temsil ediyor, ama ülkenin genel totaline baktığımızda, buradaki adaletsizliklerden buradaki adaletsizliklerden eşitsizliklerden ülkemde şu an demokrasinin yüzde yüz performansla çalıştığını düşünmüyorum (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

Pratikte adaletin sağlanması zor olsa da bunu başarabilen mevcut demokrasiler, onu mümkün olmayan bir duruma dönüşmekten kurtarır. İdeal işleyen bir demokraside adil bir düzen her zaman vardır. Örneğin K1 için bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Benim için direk eşitlik ve adaleti temsil ediyor demokrasi. İki kavram geliyor aklıma direk eşitlik ve adalet olarak çağrışım yapıyor. Ülkemizde öngörmediğimiz ama Avrupa da daha çok insanların bunu yaşadığı bir kavram olarak karşımıza çıkıyor diyebilirim. Biraz öznel bir yorum oldu ama (Katılımcı1, Erkek, 27, Lisans, Kemalist, Türk).

3.5.5. Bireycilik

Demokrasi bireye değer veren ve onlara ülkelerinin yönetimiyle ilgili söz söyleme hakkı sağlayan bireyci bir sistemdir. Örneğin K18 bunu şöyle ifade etmektedir:

Benim için demokrasi, herhangi küçük veya büyük biri olması fark etmez, bir yerin yönetiminde orda yaşayan insanların söz söyleyebilme hakkının olması yani benim ailemde olacak şey hakkında bir şey söyleyebilmem aslında hani manevi güç olarak da alabiliriz mali güç olarak da alabiliriz. Ve bunun bana soruluyor olması ve benim fikirlerimin değer değerinde olması demokrasi denince aklımda canlanan şey bu (Katılımcı18, Erkek, 24, Lisans, Apolitik, Türk).

Bireylerin değerli olması demokrasiyi ideal bir rejim haline getiren önemli bir faktördür. Bu sebeple, bireyin değer görmediği mevcut demokratik sistemlerin ne kadar demokratik olduğu tartışmalıdır. Örneğin bu durum K22 tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Bildiğim kadarıyla bizim demokrasi birey olmamızı sağlıyor, bireylere değer veriliyor demokrasi rejimlerde. Ama demokrasi olmayan rejimlerde bireylere değer verilmiyor. Zaten bunlar da benim kendi görüşlerim, benim deneyimlerim olduğu için rahatça konuşuyorum. Birey odaklı bir toplum yaratıyor demokrasi rejimi bireye değer veriyor ama bizde demokrasi uygulanıyor mu emin değilim (Katılımcı22, Erkek, 29, Yüksekokul, Sosyal Demokrat, Türk).

Bireylere ve bireylerin fikirlerine değer veren, onlara kendi ülkeleri ve yönetimleriyle ilgili söz hakkı tanıyan demokrasi, bu değeri bireylere seçme ve seçilme

hakkı tanıyarak somut hale getirmektedir. Örneğin bu durum K30 tarafından aşağıdaki şekilde dile getirilmektedir:

Yani, şöyle söyleyeyim en başında bir kere bireysel olarak aslında, normal bir sürdürülebilir bir demokraside birey olarak senin fikrinin bir önemi var. Senin fikrinin bir geçerliliği de var, seçme hakkından bahsediyorum, oy hakkından bahsediyorum, kadın hakkından bahsediyorum mesela (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Demokratik sistemlerde bireyin değerini belirleyen şey onun sahip olduğu özellikler veya ait olduğu gruplar değildir. Demokrasilerde bireye yalnızca birey olduğu için değer verilir ve her birey eşit değerdedir. Örneğin bu durum K2 tarafından bir örnek üzerinden şöyle açıklanmıştır:

Ben açıkçası ideal demokrasiyle alakalı mı bilmiyorum ama soruyu sorduğunuzda aklıma ilk olarak eğitimin özgürleşmesi geldi çünkü kitaplardan tutun her şey aslında belli bir kesimin isteğine göre yönlendiriliyor. Üniversitelere karışılması aynı şekilde ve yani bireyin birey olarak değerli olması gerektiğini düşünüyorum sadece Türkiye içinde değil dış konularda da. Mesela geçtiğimiz haftalardaki yaşanan Filistin krizi keşke sadece İslami için önemli olduğu değil insan hakları için önemli olduğu için ele alsaydık. Ya da doğu Türkistan genelinde Türk oldukları için ya da Müslüman oldukları için değil de orda da bir nevi holocaust yaşandığı için ve tekrar yaşanmaması için ele alsaydık (Katılımcı2, Kadın, 20, Lise, Liberal, Türk).

Bireylerin sahip oldukları farklılıklara rağmen eşit değerde olması çoğulcu demokrasinin de temelini oluşturmaktadır. Bireyci olmayan bir sistem, günümüzün çoğulcu dünyasında yeterince demokratik olamayacaktır. Aşağıda bir odak grup görüşmesinden elde edilen alıntıda bu düşünce K10 tarafından şöyle ifade edilmektedir:

K10: Demokrasi tanım olarak ilk aklıma gelen şey halkın kendi kendini yönetmesi olabilir. Kişisel olarak adalet, özgürlük bu tarz kavramlar aklıma geliyor demokrasiyi düşündüğüm zaman. Kurumların bağımsızlığı bireycilik böyle özetleyebilirim.

K11: Benim bireycilikten ziyade daha böyle bir kolektiflik çağrıştırıyor bende çoğulculuk yani çoğunluğun temsili gibi. Yani biraz daha bireyciliğe zıt bir şey var benim kafamda tabi yine halkın kendi kendini yönetmesi ama çok bireyin bir önemi yokmuş gibi geliyor bana.

K12: Çoğulculuk benimde aklıma gelen ilk şey aslında. Ama biraz daha net tanımlamak için bu bilimsel bir şey değil de tek adam yönetiminin bir anti tezi gibi hissediyorum çoğu zaman. Biraz kendi içinde dinamiklerinin çok oturmadığını düşünüyorum çoğu zaman ama yine de tek adam yönetimi tarzında çok gördüğümüz için ya da bildiğimiz için daha tercih edilebilir bir şey gibi geliyor hepimize.

K10: O zaman şöyle bir şey ekleyebilirim ben bireyciliğin çoğulculukla zaten temelde aynı şey olduğunu düşünüyorum. Bir toplumda bireyler özgürce düşünüp, özgürce fikirlerini ifade edebildiklerinde ortak anlaştıkları konuda bir araya gelirler, farklılaştıkları konuda farklılaşırlar çoğulculuk budur zaten. Ben kolektivizmin tam tersi çoğulculuğun önüne geçen bir şey olarak görüyorum karşıyım kolektivist kafaya. Ve bunu demokrasiye tehdit olarak görüyorum.

G: Kolektivizmi hangi açıda tehdit olarak görüyorsunuz?

K10: Çoğulculuğu bireycilikten beslenen bir şey olduğunu düşünüyorum, özgür düşünceden beslenen bir şey, özgür düşünce de bireylerden gelebilecek bir şey. O yüzden çoğulculuk ve kolektivizmi bir araya getiremiyorum pek (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

3.6. Ekonomik ve Sosyal Faydalarla Tanımlanan Demokrasi

Demokratik bir sistemin, vatandaşlarına yaşamlarında birtakım faydalar sağlaması beklenir. Demokrasi ile yönetilmek demek her bir vatandaşın ekonomik olarak rahat yaşadığı, iyi bir sosyal hayata sahip olduğu ve diğerleriyle uyumlu ve tatmin edici ilişkiler kurabildiği mutlu bir yaşama sahip olması demektir. Bu tür bir avantaj, demokrasiyi ideal ve ihtiyaç duyulan bir sistem haline getiren önemli bir faktördür.

3.6.1. Eşit Refah Dağılımı

Demokrasi bireylerin refah içinde yaşamasına olanak sağlayan, halkçı bir sistemdir. Bu sistemde, her bir bireyin yaşam kalitesinin yüksek olması beklenir. Yaşam kalitesini yükselten durumlar için, tatmin edici bir işe ve yeterli bir gelire sahip olmak; sağlık ve eğitim gibi hizmetlerden diğerleriyle eşit bir biçimde ve yeterince yararlanabilmek, sosyal hayata katılım gösterilebilecek olanaklara sahip olmak gibi örnekler verilebilir. Örneğin aşağıdaki alıntıda ifadeleri yer alan K23 için refah, kimseye bağımlı olmadan temel haklarını özgürce yaşayabildiği bir yaşamı ifade etmektedir. Öte yandan bu katılımcı mevcut sistemde demokrasiyi yeterince deneyimleyemediğini ifade ederken, aslında bu refah seviyesine sahip olmadığını söylemektedir.

Demokrasi bir yönetim biçimi yani bize eğitim yıllarımızda da verilen klasik bir tanım aslında bakarsak. Gönlümden geçen içini tam anlamıyla doldurarak benim ülkemde yaşadığım bu ülkede istediğim bir şekilde demokrasi içi dolu bir şekilde yaşanmıyor açıkçası adı var. Ama benim için ifade eden kısmı saygınlık, bireylerin belli bir refah düzeyinde, çok yüksek bir refahtan bahsetmiyorum, temel haklarımızı yaşarken hiçbir beşere bağlı kalmadan ya da herhangi bir dış etkene bağlı kalmadan özgürce yaşayabildiğim bir rejim biçimi baktığımızda (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasi doğası gereği, seçilen yöneticinin seçenin rızasıyla geldiği, dolayısıyla geliş amacının halkın haklarını korumak ve onların yararına olacak bir düzeni devam ettirmek olduğu bir sistemi içerir. Buna örnek olarak gösterilebilecek aşağıdaki alıntıda hükümetten beklenen, memur gibi görevini yapıp; yine halktan aldığı vergilerle halkın refah içinde yaşamasını sağlamaktır. Bu refah bireylerin ekonomik ve sosyal olarak iyi hayat şartlarına sahip oldukları, yani onların faydasına olan bir düzeni ifade etmektedir.

Şöyle söyleyebilirim, halkın büyük çoğunluğunun seçimiyle başa gelen hükümetin aslında memur gibi görevini yapması benim hayalimdeki demokrasi. Yani o büyük çoğunluğun istediği ya da halkın daha refah içinde olması, ekonominin daha düzgün olması, hayat şartlarının daha düzgün olabilmesi için, olabilecek en doğru kararları verip belki halka oylama sunup atıyorum anket yapıp falan, o halktan toplanan vergilerin en azından halkın istediği şekilde

yönetilmesi için kullanıldığı demokrasi ideal bir demokrasi bana göre (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Yönetime gelenlerden beklenen, eşitlik ve adalet gibi ilkeleri gözeterek halkın refahını sağlayacak demokratik sistemi devam ettirmektir. Bireyler sahip oldukları özelliklerinden ve koşullarından bağımsız olarak, diğerleriyle eşit bir refah seviyesini paylaşıyor olmalıdır. Örneğin aşağıdaki katılımcıya göre bireyler gelir düzeylerinden bağımsız olarak devletin imkanlarından eşit bir şekilde yararlanmalı, toplum adil bir refah dağılımına sahip olmalıdır.

İdeal demokrasi, ideal evet güzel bir soru. Yani şimdi biz hep demokrasi dediğimiz zaman ne idealini düşünüyoruz ne bir şeyini düşünüyoruz. Kendimize göre olanı değerlendiriyoruz gibi geliyor bana, şimdi bana göre ideal olan başkasına göre ideal midir tabi onu bilemem ama bana göre ideal demokrasi anlaticam sana tabi terim olarak çeviremem de bana göre ideal demokrasi, sosyalizme biraz daha yakın olan bana göre ideal demokrasidir. Yani insanların maddi gücü yok diye belli haklardan mahrum kaldığı bir devlet yönetimi demokrasi yönetimi değil. Bana göre ideal demokrasi herkesin maddi gücü ayırt etmeksizin aynı şekilde yararlanabildiği demokrasiler bana göre idealdir. Hani sen paran vardır daha iyiyse ben yoksam hani bu konuda katılmasam ideal bir şey bu şekilde bir şey gibi düşünüyorum genelde. Hani maddiyat giriyor ideal demokrasiyi düşündüğüm zaman, herkesin eşit bir şekilde yararlanabildiği aklıma geliyor parası olsa da olmasa da. Öyle bir şey var ama maalesef yok (Katılımcı17, Erkek, 35, Yüksek lisans, Kemalist, Tatar).

İyi bir refah düzeyi, bireylerin iyilik hallerini de içine alan bir yaşam kalitesi anlamına gelir. Örneğin K14 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

İdeali yakalamış toplumlarda zaten belli bir refah seviyesi yakalandığı için, buna bağlı olarak insanlar daha mutlu yaşadığı için, tabii ki de toplumun tamamını etkiliyor. İnsan ne kadar mutluyse, hobileriyle ne kadar ilgilenabiliyorsa, refah seviyesi ne kadar yüksekse o zaman daha kalkınmış bir toplum meydana geliyor. Asıl problem zaten ideali yakalayamamış yerlerde (Katılımcı14, Erkek, 32, Lisans, Milliyetçi, Türk).

Yukarıda da ifade edildiği gibi vatandaşlarına refah getiren demokratik sistem, bireylerin mutluluğunu da garantiler. Aşağıda örnek ifadesi yer alan K26'ya göre bu refah yalnızca mevcut sistemi deneyimleyen vatandaşları değil, aynı zamanda bu vatandaşların yetiştireceği gelecek kuşakları da olumlu anlamda etkileyecektir.

G: Demokratik sistemde yönetilen insanlar, vatandaşlar nasıldır?

K26: Bir kere adalet duygusu ön plandadır. Yani, karşılaştıkları bir problemde hukuka güvenleri hat safhadadır. Refah seviyelerinin iyi olduğunu düşünüyorum işte bu ideal bir demokrasi sistemde adil bir, adil bir dağılım filan söz konusu yüzde yüz sağlanamaz ister istemez şeylerde ama yine de hani, ne derler buna gelir dağılımı, refah dağılımı nispeten daha eşit koşullardadır. Mutlu insanlardır yani en azından diye düşünüyorum. Kesinlikle mutlu insanlardır yani ve onların yetiştirdiği nesillerin de daha da mutlu bir halde yetiştireceklerini düşünüyorum yani, daha mutlu en azından. İdeal bir demokratik yönetimde bunları söyleyebiliriz (Katılımcı26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

3.6.2. Toplumsallık/Bir aradalık

Demokrasinin faydalarından biri de toplumdaki bireylerin uyum içinde yaşamalarını sağlayan birtakım kural ve düzenlemelerle bir aradalığı sağlamasıdır. Örneğin bu fayda aşağıdaki katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

G: Demokrasi deyince aklına ne geliyor? Senin için ne anlama geliyor demokrasi?

K28: Demokrasi, kamu yasalarıyla kamuyu oluşturan bireylerin uyumunu ve eşit bir şekilde hayatına devam etmesi (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Farklı özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu çoğulcu toplumlarda, uyum içinde ve çatışmadan uzak bir sosyal düzen başarılması daha zor bir meseleyken; demokrasi tam da bunu sağlayabilecek olan toplulukçu ve faydacı sistemdir. Buna örnek olabilecek bir açıklama K9 tarafından aşağıda şekilde ortaya konmaktadır:

Benim kafamda şey canlanıyor da bir arada yaşamanın işte zamanın çoğulculuğunun ister istemez bir sistemle bir form içerisinde, düzenlenmesinin gerekliliğinin getirdiği bir yönetim biçimi, bir düzlem ya da ortak bir zemin gibi kafamda canlanıyor. Bununla alakalı da kırk tane kavram üretebiliriz ama temelde böyle bir aradalık bir arada yaşamanın sağlıklı bir şekilde bir arada yaşamanın, ötekine zarar vermeden birlikte yaşamanın bir formu bir biçimi (Katılımcı9, Kadın, 26, Lisans, Sosyalist, Türk).

Demokrasinin yukarıda bahsedilen bu faydacı yönü, özellikle çoğulcu toplumlarda ortak bir zemin yaratarak onları bir çatı altında bir araya getiren topluluk imajları yaratmaktadır. Örneğin K29 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Demokrasi benim için, bir milletin temellerini oluşturan asıl bir bağ diyebiliriz (Katılımcı29, Erkek, 21, Lise, Siyasi görüş belirtmek istemiyor, Türk).

Demokratik bir sistemde ortak bir zeminde bir arada olma hali, aynı zamanda birtakım değer ve davranış kalıplarının da oluşumunu gerektirir. Örneğin aşağıdaki katılımcının dayanışma olarak tarif ettiği bu durum, kolektif yapıya katkı sağlayacaktır.

G: Hani şu an ki mevcut demokrasiyi düşünmeyip, ideal olanı düşünseydin. Demokrasinin idealde işlediğini düşünseydin, o nasıl bir sistem olurdu? Yani hani konuşurken şu an ki, hani konuşma üzerinden bir eylemimiz oluyor ya. Bende hani şeyi soruyorum yani, idealde nasıl olmalıdır demokrasi? nasıl bir sistem olur?

K19: Yani biraz, Biraz daha dayanışmaya dayalı, daha fazla dayanışmaya dayalı olabilir (Katılımcı19, Kadın, 18, Lise, Liberal, Türk).

Demokrasinin bir çıktısı olarak değerlendirilebilecek kolektivist topluma katkı sağlayan değer ve davranış kalıplarına bir başka örnek K10 tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

İdeal toplumdaki birey öncelikle haklarının bilincinde olan bireydir, özgür düşünen, özgür davranan, özgür bir bireydir. Önce kendini düşünen kendini geliştirmeyi düşünen, önce kendini sonra diğerlerini arkadaşlarını olabilir sonra komşusunu sonra mahallesini böyle böyle belki ülkesine kadar belki dünyaya kadar... Biz önce kendimi ne kadar çok geliştirebilirim ve nasıl en ideal

ben olabilirim, onun haricinde etrafımdaki insanları nasıl en yukarı çekebilirim. Birlikte nasıl ideal yaşarsınız bunun için uğraşan, apolitik olmayan ve bunun için mücadele insandır. Çünkü, mesela ben oyun oynamayı seven bir insanım benim komşum oyun yapıyor olabilir mesela. Oyun kodluyor olabilir. O adamın mutluluğu benim mutluluğumla doğru orantılı mesela. Ama bunu zorlayarak değil, bunu insanların bilinçle hareket etmesi gerekiyor. Onun mutluluğu onun mutsuzluğu, onun güvenliği, benim mutluluğum benim güvenliğimin de teminatı olacak, onun özgürlüğü benim özgürlüğümün teminatı olacak, onun yaptığı bazı şeyler var benim rahatsız olduğum inandığı söylediği şeyler var, benim de onun rahatsız olduğu şeyler olabilir benim sahip olduğum. Bunların bilincinde olarak birbirimize maksimum alan tanıyarak mutlu, huzurlu, güvenli, özgür bir şekilde nasıl yaşayabilirizi düşünen ve gündelik hayatında bunu aktarmaya çalışan, özgür düşünen, mücadelecı bireydir benim için (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

3.7. Kurumlar ve Prosedürlerle Tanımlanan Demokrasi

Demokrasi birtakım prosedürlere ve bu prosedürleri uygulayan birtakım kurumlara sahip sistemli bir yönetim biçimidir. Demokrasinin ideal şekilde uygulanabilmesi ve avantajlı bir sistem olabilmesi için belirli niteliklere sahip olması beklenen ve prosedürleri kurallarına uygun şekilde işleten kurumlara ihtiyaç vardır.

3.7.1. Halkın Kendi Kendini Yönetmesi

Demokrasi bir yönetim biçimi olarak ‘halkın yönetilmesi’, ‘halk tarafından yönetim’, ‘halkın, halk tarafından, halk için yönetimi’ gibi çeşitli ifadelerle tanımlanmaktadır. Bu ifadelerle kastedilen ya halkın yönetimde bizzat yer alması ya da yönetime yardımcı olarak veya halkın çıkarları için yürütmeyi yapacak temsilcileri seçerek sürece dahil olmasıdır. Bu anlamların ortak noktası ise ‘halk iradesini’ ortaya koymasındır. Örneğin K10 demokrasiyi halkın bizzat yönetime katılımı anlamına gelecek şekilde aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Demokrasi tanım olarak ilk aklıma gelen şey halkın kendi kendini yönetmesi olabilir (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

Halkın bizzat yönetime katılımını ifade eden demokratik sistem, halka birtakım rol ve görevler de yüklemektedir. Halkın en büyük görevi ise yönetimi yine kendi çıkarları lehine kullanmaktır. Buna örnek olarak aşağıdaki katılımcının ifadeleri gösterilebilir:

G: Peki ideali konuşmak gerekirse, normalde nasıl bir yönetim şeklidir demokrasi? Avantajları, dezavantajları nedir normal işlediğini düşünürsek?

K21: Şöyle, demokratik bir ortamda olduğumu düşünürsek, insanların yani halkın ortak hedefler içerisinde kendi halkın seçeceği kararlar, halkın menfaatine kararların oylanabileceği, çoğunluğun sağlanabileceği temelde yapılacak işlemler, böylelikle de halkın istekleri doğrultusunda çalışılacağı için, pozitif yönü bu şekilde geliyor. Halkın kendi kendini idame ettirebilmesi, kendinin koyacağı yasalar kendinin koyacağı kararlar işlemleri devam ettirebilmesini (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

Demokrasi halkın bizzat yönetime katılımı anlamına gelmediği durumda halkın seçimini ifade eden bir yönetim anlayışı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin K27 için demokrasi bu seçme sürecini ifade etmektedir:

G: Demokrasi deyince aklınıza ne geliyor? Sizin için ne anlama geliyor demokrasi?

K27: İnsanların belirli fikirlere sahip olup, bu fikirler sonucundaki hangi parti veya seçmene uyuyorsa ona göre oy verip oluşan bir yönetim biçimi diyebilirim (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Demokrasi halkın seçimini ifade ettiği durumda, seçtiğini denetleyebilme ya da gerektiğinde seçimini değiştirebilme rolünü de içinde taşımaktadır. Bu şekilde halkın daha fazla aktif ve kontrol sahibi olduğu bir süreç ortaya çıkmaktadır. Örneğin K13 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Demokrasi çok şimdi kitap tanımı olacak, öğretmen olduğum için ama. Yöneticilerin halk tarafından seçildiği en temelde yönetim biçimi diyoruz... Bizim adımıza karar verecek kişileri seçip onlar bizim adımıza oylama yaparlar. Temelde oy, seçim, düzenli seçimlerin yapıldığı, seçilebilirlik, yöneticilerin değiştirilebildiği sistem diye söyle söyleyebiliriz. Yani genel anlamıyla

yöneticilerin seçilebildiği ve onların denetlenebildiği, genelde ritüel yapıların düzenli aralıklarla yapılabildiği ve seçimle kişilerin değiştirilebildiği kararın halkın geneline yayılan yönetim biçimi diyorum ben (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Halkın seçimi olarak ifade edilen demokratik sistemde kontrol hala halktadır ve seçilenlerin yalnızca bu sürece aracılık eden aktörler olduğu unutulmamalıdır. Bu durum K30 tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

G: Hani demokrasi senin için diğer sistemlerin yanında daha öne çıkan bir sistem ya, bu hangi açıdan olabilir, demokrasinin nesi bunu sağlıyor olabilir?

K30: Yani, şöyle söyleyeyim en başında bir kere bireysel olarak aslında, normal bir sürdürülebilir bir demokraside birey olarak senin fikrinin bir önemi var. Senin fikrinin bir geçerliliği de var, seçme hakkından bahsediyorum, oy hakkından bahsediyorum, kadın hakkından bahsediyorum mesela. Yani sonuçta senin istediğin kişi, senin seçtiğin kişi yönetimi ele alıyor ve bir şekilde senin istediğin kararları yapmak için orada oluyor aslında buradaki aracı memur insanda (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Yönetici seçimini halkın yaptığı bir sistem, tek başına yönetimi demokratik yapan şeydir. Örneğin K25'in mevcut sistemi demokratik bulmasına neden olan tam da halkın seçim yapabilme rolüdür. Bu durum katılımcı tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

G: Ya aslında bu arada soruların içerisinde hep konuşmuşta oluyoruz bir taraftan hani mevcut demokratikte o açıdan ama belki dedim son söylemek istediğiniz birkaç şey daha varsa.

K25: Ya demokrasiye sahibiz. Dışarıdan görüldüğü gibi değiliz onu söyleyeyim. Ya Sultanahmet, bir etkinlik yapıyorduk daha yakın zamanda Amerikalılar geldi falan, şey yani Erdoğan'ı sultan gibi gördüğümüzü düşünüyorlar, yani seçimle başa gelmemiş gibi düşünüyorlar, hâlbuki seçimle başa gelinmiş ne olursa olsun bu çok önemli, ne olursa olsun oy verilmiş, oy verilerek işte başa gelmiş biri. Bu ülkede demokrasi var demektir. Yani Türkmenistan'da ki gibi kendini şeyh ilan etmeye çalışıp, demokrasiyi kendi amelleri için kullanmaya çalışıp, arkasından oğlunu getirecek biri yoksa, seçim yapıyorsa, muhalefet bastırabiliyorsa bu

ülkede demokrasi var demektir. Elhamdülillah demokrasimiz var yani, öyle düşünüyorum (Katılımcı25, Erkek, 19, Lise, Muhafazakâr Demokrat, Kürt).

Demokrasi halkın seçimini ifade etse bile, ancak yönetime aday olanların halkın tamamını temsil edebilme niteliğine sahip olması koşuluyla gerçekleşebilecek bir sistemdir. K21 bu durumu mevcut sistem üzerinden değerlendirerek aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Demokrasi kelime anlamıyla halkın kendi kendini yönettiği bir sisteme dayalı bir sistem. Ama bizim ülkemizde kısmi demokrasi olduğunu düşünüyorum. Hani normalde halkımızın seçeceği adaylar geliyor, ama bu bir zümreyi temsil ediyor, ama ülkenin genel totaline baktığımızda, buradaki adaletsizliklerden buradaki adaletsizliklerden eşitsizliklerden ülkemizde şu an demokrasinin yüzde yüz performansla çalıştığını düşünmüyorum (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

3.7.2. Çoğulculuk

Demokrasi etnik köken, inanç, düşünce veya hayat tarzları üzerinden birbirlerinden farklılaşan bireylerin ya da grupların her birinin eşit temsiliyetini içeren; başka bir ifadeyle toplumda tek bir grubun veya sınıfın hâkim ses olmadığı, herkesin sesini duyurabildiği bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Kısaca çoğulculuk olarak da ifade edilen bu durum demokrasinin bir bileşeni ya da ilkesi olarak düşünülmektedir. Aşağıdaki alıntıda K16 tarafından bu durum şöyle ifade edilmektedir:

K16: Demokrasi deyince sadece ana akıma kapılan yani o temel ana kitlenin fikirleri ve beklentileri anlayışları doğrultusunda değil, kendi fikirlerimi söyleme çalışıyorum bu arada, onun dışında toplumun dışarısında kalan ya da kenarından itilen kesimleri de tam olarak sesi çıkmayan sesi ana akımlarda duyulmayan isimlerin de kimliklerin de yönetim anlayışına, yönetim içerisine katılmasıdır (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

K16 çoğulculuğu yalnızca avantajlı ve baskın grupların değil, azınlıkta kalan ve toplumun dışında bırakılan grupların da yönetime katılarak temsil etme ve edilme haklarına sahip olması üzerinden açıklamaktadır. Aşağıda bir odak grup görüşmesinden elde edilen alıntıda, demokrasinin çağrıştırdığı ilk kavram çoğulculuk olmuş ve bu ilke

özellikle azınlık ve dezavantajlı grupların temsiliyetinin sağlanması şeklinde açıklanmıştır. K5 için çoğulculuk idealde önemli ve gerekli bir koşul olarak değerlendirilirken, mevcut sistemde yani pratikte hiçbir zaman tam anlamıyla başarılamayan bir ilke olarak negatif bir anlamı çağrıştırmaktadır.

G: Demokrasi deyince ilk aklınıza gelen şey ne oluyor? Yani sizin için demokrasi ne anlama geliyor?

K4: Çoğulculuk geliyor ben başlamam icap ederse, azınlık ya da temsiliyette nispeten dezavantajlı olanların da haklarının korunması kaydıyla çoğulculuk ilkesi olarak düşünüyorum. Kendi açımdan (Katılımcı4, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

K5: Çoğulculuk benim içinde aklıma ilk gelen ifadelerden birisi diyebilirim demokrasi deyince. Daha eşit haklara sahip bir şey olabilmesini diliyorum ya da öyle bir anlam pozitifmiş gibi fakat bulunduğu ortama göre anlam farklılaşabiliyor iyi ya da kötü yönde etkileyebiliyor insanları diye düşünüyorum.

G: Burada tam ne demek istedin?

K5: Yani çoğulculuk değişken bir şey yani azınlık haklarının azınlıklarında oradaki az olan kısmın da gözetilmesinde problem yaşandı yani tam olarak temsil edilemediği bende daha negatif anlam çağrıştırıyor (Katılımcı5, Kadın, 31, Lisans, Apolitik, Türk).

Çoğulculuk, yalnızca farklı bireylerin ve grupların yönetim sisteminde temsil etme ve edilme meselesi bir başka ifadeyle seçim sistemi ile ilgili değil; aynı zamanda demokratik ortamda her bir bireyin sözünü söyleyebildiği ve o sözün anlam kazanabildiği bir durumu ifade etmektedir. Bunu örnekleyen bir alıntıda bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

Ya şöyle fikirlerini rahatça söyleyebilmek belki farklı türleri farklı biçimleri var... İşte çeşitlilik, bu mümkün müdür acaba ya? Şöyle söyleyeyim çok yönetim odaklı hareket ediyoruz ya sadece sözünü söyleyebilmek mi ya da işte söylenen söz üzerinden bir karara varabilmek mi ya da her sözün ayrı ayrı değerli olması mı? Bence her sözün ayrı ayrı değerli olması. Hani bir karara varma ya da sonuç

odaklı olmasındansa hani dokuzun sözünün bir ötekini bastırmasındansa on kişinin de sözünü söyleyebilmiş olması bence demokrasi... Kimin kaçının ne söylediği ya da işte onun veriye dönüştürmektense kim ne söylediği, söylediği şeye ben yeterince değer verebiliyor muyum, ya da benim kurduğum ortam insanlar arasındaki o hali hazırdaki düzen bir aradalığı sağlayan şey, herkese aynı söz hakkını tanıyor mu, herkese aynı söz hakkını tanırken aynı değeri veriyor mu? Bence demokrasi burada yani ötesi biraz daha başka bir şeye gidiyor. Yönetime karar vermek ya da birisini seçmek ya da seçmemek vs. o sanki bir sonraki bir aşama... Demokrasi o bir kişinin dediğiyle hareket etmek kısmında değil de on kişinin de sözünün değerlendirmeye girmesi, on kişinin de aynı yerde sözünü söyleyebilmesi (Katılımcı9, Kadın, 26, Lisans, Sosyalist, Türk).

Çoğulculuk, aynı zamanda yapısı gereği, çoğunluk ilkesine göre işleyen bir seçim sisteminin doğurabileceği çoğunluğun tahakkümü sonucunu engelleyecek bir ilkedir. Demokrasilerde bu ilke sağlandığı sürece yönetim ve toplumsal yapı içinde çoğul sesler var olabilecektir. Aşağıda ifadesi yer alan K18 için de çoğulculuk tam da bahsedilen bu olası dezavantajın önüne geçebilecek bir ilkedir ve bu ilkeyi sağlayacak olan sistem de demokrasidir.

G: Bir alternatifi gelmiyor yani aklına. Ben aslında şeyi de soracaktım sana farklı demokrasi türleri var mıdır? Varsa mesela nasıl demokrasilerdir? Diye soracaktım. Aslında sen birazcık bahsettin hani aslında farklı türleri var diye, sence peki olmalı mıdır yoksa tek bir tip demokrasi mi olmalıdır ne dersin?

K18: Yani açıkçası aklımı çekmiyor bu bölümde bir kitapta okutmuşlardı bize bir Belçika mıydı veya İsviçre miydi? İsviçre 'ydi galiba o ülkenin örneklerinden bahsediyorlardı. Demokrasi var ama mesela başbakanın kim olduğunu kimse bilmiyordu çünkü herkesin her konu hakkında doğrudan bir katılma şansı var. Başbakan sadece onların bu kararlarını uyguluyor gibi bir durum vardı. Ya o yüzden o açıkçası çok ütöpik ve güzel geliyordu benim kulağıma. Yani doğrusu budur diye kafamda kuruyordum yani çoğulcu ve katılımcı demokrasi şeklinde, ya çoğulculuk burada sanırım önemli olan nokta yani bu demokraside idealize edebildiğim şey çünkü çok şey değil, 50+1 alan değil de 50+1'e dahil olmayanlarında bir gücünün olduğu bir ortam olarak hani buna idealize

edebiliyorum daha çok çünkü öbür türlü şey oluyor, tamam işte biz seçtik bu çıktı demek ki bu iyiymiş ve o ne derse o olsun gibi bir durum oluyor. O da demokrasi olsa bile iyi bir şey olmuyor yani (Katılımcı18, Erkek, 24, Lisans, Apolitik, Türk).

3.7.3. İyi İşleyen Demokratik Kurumlar

Demokrasi adaleti ve eşitliği gözeten, şeffaf ve bağımsız işleyen birtakım kurumlara ihtiyaç duyan bir sistemdir. Bu tür şartları sağlamayan ve iyi işletilemeyen kurumlara sahip bir sistem ideal demokrasiyi uygulamaktan uzaktır. Örneğin K4 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Şeffaflık geliyor benim aklıma demokrasi derken hani hesaplanılabilirlik ondan sonra seçimlerin özgürlüğü, kanunların geçerliliği... (Katılımcı4, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

İdeal demokraside belirli şartlara göre işlemesi gereken kurumlara dair açıklamalar genellikle mevcut sistemdeki yani pratikteki uygulamaları üzerinden yapılmaktadır. Örneğin demokratik bir yönetimde eşit ve adil bir hukuk sisteminin gerekli olduğunu düşünen K28 mevcut demokratik sistemi bu bağlamda şu ifadelerle değerlendirmektedir:

G: Genel olarak bu konuştuğumuz meseleler ile ilgili Türkiye'deki demokratik sistemi değerlendirsen neler söyledin?

K28: Şu an çok doğru uygulamalar yapılmadığını düşünüyorum, neden böyle düşünüyorum? Ne yazık ki şu an yasa belki ortada yasalar ama yasa önünde herkes eşit değil, adil yargılanma süreci olmadığını düşünüyorum. Onun haricinde yurt dışı seyahatleri, burslar, fonlar, adil bir şekilde dağıtılmadığını düşünüyorum. Ne yazık ki daha iyi olabilir, gelişeceği çok fazla alan var, biz sadece açıklamalarda ve uygulamalarda görüyoruz (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Demokratik bir sistemde yasama, yürütme ve yargı sisteminin bağımsız işlemesi yani güçler ayrılığının sağlanması gerekir. Bunu gerçekleştiremeyen mevcut sistemler demokratik olmaktan uzaktır. Örneğin bir odak grup görüşmesinden elde aşağıdaki ifadelerde K12 ideal demokrasiyi güçler ayrılığının sağlandığı bir sistem olarak tarif etmekte ve mevcut sistemi bu bağlamda değerlendirerek demokratik bulmadığını ifade

etmektedir. K11 için güçler ayrılığının olmadığı ve hukuk sisteminin iyi işlemediği mevcut sistem demokratik olmaktan uzaktır.

G: Peki ben şöyle bir soru sorsam ideal demokraside neler vardır nasıl bir sistemdir diye?

K10: Bunun üzerine ekleyeyim ben diğer arkadaşlarıma söz vereyim onların sözleri üzerine eklerim tekrardan.

K12: O zaman ben araya gireyim. Dediğine katılıyorum zaten yasama yürütme yargı bu güçler ayrılığının olmadığı bir yerde zaten demokrasiden bahsedemeyiz. Zaten demek istediğim en başta tek adam yönetiminin antidotu gibi geliyor dememin sebebi buydu. Ortada bir demokrasi var ama yasama yürütme yargı birbirinden bağımsız değilse bir vesayet altında işliyorsa zaten orada demokrasiden bahsedemeyiz. Bizim gibi yanlış anlamıyorsam hepimizin yaş grubu yakın doksanları çocuk iki binleri genç olarak geçirmiş bir ekibiz burada. Bizim doğru düzgün bir demokrasi görmüşlüğümüz yok, bize okulda anlatılan demokrasiyle gördüğümüz şeyler bambaşka şeylerdi. O yüzden Yunus beye katılıyorum biz bir güçler ayrılığı görmediğimiz için Türkiye’de, hani bunu sadece yut dışında yaşayan arkadaşlarımızdan, akrabalarımızdan ya da kitaplardan okuduğumuz için dediği doğru ideal demokraside güçler ayrılığı olması lazım ve hukukun üstünlüğü bu ikisi tartışmasız olması gereken şeyler (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

K11: Katılıyorum bende Türkiye’deki demokrasi Türkiye de olmayan bir demokrasiden bahsediyoruz. Her iki noktaya da katılıyorum hukuk üstünlüğü ve işte güçler ayrılığı olmadığı için bir örneğini göremiyoruz burada (Katılımcı11, Erkek, 29, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Parlamente sistemi uygulayan demokratik bir yönetim en idealidir. Bu sistemi benimsemeyen yönetimler, gücün tek bir kişide toplanmasına yol açarak demokrasiden uzaklaşacaktır. K15 bu durumu mevcut sistem üzerinden şöyle ifade etmektedir:

G: Tüm bu konuştuğumuz meselelerle ilgili Türkiye’deki bu sistemi değerlendirirseniz neler söylersiniz?

K15: Yani Türkiye'deki sistem, bundan önceki yönetim şeklimiz idealdi. Başkanlık sisteminden önceki parlamenter sistem, kesinlikle parlamenter sistem bizim ülkemizde bırakılmamalı. Başkanlık denen sistem zaten bizim ülkemizde gitmeyeceği belliydi ama deneyip gördüler. Parlamenter sistemden şaşmamalı ne olursa olsun bizim ülke için konuşacaksak. Şu an mevcut sistemin işe yaramadığı zaten ortada bunu hepimiz yaşıyarak görüyoruz. İtiraz edemediğin karşı çıkamadığın engelleyemediğin bir şey karşı karşıyasın. Sırf bir kişinin geçen gün bir yerde okudum ya seksen milyon bir kişiyi mutlu etmeye çalışıyoruz diye bir yazı vardı. Gerçekten de öyle seksen milyon bir kişiyi mutlu etmeye çalışıyoruz. O zaman olay buna dönüyor o zaman gerçekten parlamenter sistem aynı şekilde devam etmeli inşallah bu dönemin sonunda yeniden ona geçmiş oluruz (Katılımcı15, Erkek, 39, Lisans, Sosyalist, Türk).

3.8. Demokrasinin Sorumluluğu

Demokrasinin uygulanabilir ve sürdürülebilir bir sistem olması için politik, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerin yanında; bireysel ve toplumsal seviyedeki birtakım düzenlemelere de ihtiyaç vardır. Bu düzenlemeler çeşitli aktörlere birtakım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar ise bireysel seviyeden başlayıp, kişilerarası ilişkileri ve toplumsal örgütlenmeleri de içine alan ve devlete kadar uzanan bir düzlemde değerlendirilebilir. Demokrasinin böyle geniş bir ölçekte sorumluluk içermesi bir katılımcı tarafından şöyle ifade edilmiştir:

Toplumu oluşturan herkes, vatandaş olarak bana da görev düşüyor yasayı koyana da bu uygulayana da düşüyor. Yani anayasa demokratik olacak devletin organları demokratik olacak, bunu uygulayan devlet memuru, polis, asker, şube müdürü demokratik olacak, devlet okulundaki öğretmen demokratik olacak, çocukları ayırmayacak ben demokratik olacam, yaşadığım sokakta binada insanların alanlarına tecavüz etmeyeceğim yani yere çöp atmayacağım, saygılı olucam, ya burası benim dedemden kalma diyip çevirmeyeceğim. Yani bir kişi değil herkes olacak (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

3.8.1. Bireysel Düzeyde Sorumluluk

Demokrasinin ideal şekilde işleyebilmesi için vatandaşlara bireysel seviyede birtakım sorumluluklar düşmektedir. Halkı en iyi şekilde temsil edecek yöneticiyi

seçme sorumluluğu bunlardan biridir. Oy kullanma hakkına sahip her vatandaş, bu oyun anlamının ve öneminin bilincinde olup; bu temel görevi yerine getirerek, demokratik sisteme katkı sağlamalıdır. Örneğin K21 bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Peki demokrasi için mücadele dediğimizde ne anlıyorsunuz?

K21: Hocam yani bizim demokraside yapabileceğimiz birinci şeyimiz kendi seçim zamanı oyumuzu kullanıcaz, kimi destekliyorsak ona oy vericez, bizim demokraside yapabileceğimiz birinci şey adım bu.

G: Bu da aslında bir mücadele.

K21: Bu mücadeledir, budur yani ben halk olarak yapabileceğim en temel şey gidip oyumu kullanmak. Yine bir örnek vericem, İstanbul seçimleri, küçük bir oy farkıyla İmamoğlu kazandı insanlar çok şaşırdı, yine bir seçim yenilendi insanlar bu sefer tatillerini yarıda bırakıp İstanbul'a geldi demokratik haklarını kullanabilmek için ve oy farkı arttı. Bu çok güzel bir örnek aslında, insanlık elindeki gücü bilmiyor, bir oy bir oydur. Damlaya damlaya göl olur muhabbetiyle, bir oy mu ülkeyi değiştirecek diyorlar ya abi deli oluyorum. Evet senin oyun değiştirecek senin kardeşinin değiştirecek, benim oyum değiştirecek, hocam sizin oyunuz değiştirecek her şeyi. Bir oy kendi seçtiğim en azından bu ülkenin anasını ağlattılar ülkeyi mahvettiler demiycez çünkü sen gittin oy kullandın demek ki bu toplum bunu istiyor. En temel bunu yapmamız lazım (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

Demokraside bireylere düşen sorumluluklardan bir diğeri, haklarının bilincinde olup, gerektiğinde onlar için mücadele etmektir. Örneğin K30 bunu şöyle ifade etmektedir:

G: Peki demokrasi için mücadele denildiğinde ne anlıyorsun? Örnek verebilir misin?

K30: Hak savunması geliyor, bazen bazı haklarımız elimizden alınıyor ve birilerinin çıkıp böyle hayır bu bizim yasal hakkımız elimizden alamazsınız falan deniyor ya, İstanbul Sözleşmesi örnek veriyorum. Bence hani herkes kişisel olarak zaten bilinçli bir kesimden bahsediyorum, bilinçli bir kesim zaten bunu elinden gitmesini diye şu an fazlaca uğraşıyor bizim kendi aramızda da fazlaca

kafa patlattığımız konular bunlar hani napabiliriz, nasıl destek olabiliriz, nasıl insanlara anlatabiliriz bir şeylerin böyle olmaması gerektiğini? Çünkü sonu bizim çoluğumuza çocuğumuza dayanacak yani olan o. Bence herkes önce kendi haklarını bilip onların devrolmaması için uğraşmalı. Önce herkes haklarını bilip onlar için uğraşmalı, onlardan sonra zaten yanındakinin hakkını savunmayı öğreniyorsun, bak burada bunu yapman lazım senin hukuki şeylerin bunlar gibi konuşmalara sonra başlıyorsun. Bir bireysel öğrenme diyim (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Haklarının bilincinde olan demokratik vatandaş, yalnızca kendi hak ve özgürlükleri için değil, toplumdaki diğerlerinin de hakları için mücadele etmelidir. Kendi iyiliği ve refahının da yanında, tüm canlıların iyiliğini gözetmek ve bunun için mücadele etmek demokratik bir sistemde tüm bireylerden yerine getirmesi gereken sorumluluklarından biridir. Örneğin K19 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

G: Peki, demokratik bir toplumda yaşayan vatandaşları düşün, sence bu vatandaşlar ne tür kişilik özelliklerine sahiptir? Bu demokratik bir sistemdeki vatandaşlar yani ideal de nasıl düşünür? Nasıl hareket etmelidir?

K19: İdealde ifade özgürlüğüne önem veren insanlardır. Veya eşitliği, hakkı önemseyen, hak olarak sadece insan haklarının değil, kadın hakları, yani sadece insanın belli bir kesiminin değil, her kesiminin aynı zamanda sadece insanın değil canlının hakkını gözetken, özgürlüğe önem veren, vatandaşlık bilincine sahip insanlardır, demokrasi toplumundakiler (Katılımcı19, Kadın, 18, Lise, Liberal, Türk).

Bireyler toplumda birlikte yaşadığı diğer bireylere karşı, hangi sosyal gruptan olursa olsun ya da hangi görüşe veya inancıya sahip olursa olsun, saygı duymalı ve kendi düşüncelerini dayatmamalıdır. Çünkü toplumsal seviyede kurulan olumlu ilişkilerin varlığı, demokratik kültüre katkı sağlayan önemli faktörlerden biridir. Örneğin K13 bu sorumluluğun önemini şöyle ifade etmektedir:

Benim yabancılarda sıklıkla gördüğüm bir şey var demokrasinin geliştiği yerlerde, özgürlük ya da yaşam biçimi o kişinin kendi ruhuna da yansımış ki kişisel alan onlar için çok değerli. Yani biz çok alışık olmadığımız için burada herkes başkasının alanına rahatlıkla girebildiği için toplumda alanımız bile yok.

Orda özgürlük kişinin kendi alanında başlıyor ve dolayısıyla orada kişinin yanındakinin hayatına, alanına, duygusuna, düşüncesine bütün özeline bakarken o alana saygı ile bakıyor. Biz mesela rahatlıkla birisinin etnik kimliğini, dini inancını, giydiği kıyafeti, cinsel tercihini çok rahatlıkla sorgulayabiliyoruz. Ama onlar tabi bütün herkesi kast etmiyorum ama, demokrasi kültürünün yerleşmiş olduğu işte atıyorum İngiltere'den atıyorum bir Londra Paris Münih'ten falan bahsedebiliriz herhalde. Çünkü orda insanların kişisel alanlarına bir saygı var. Onlar için demokrasi zaten farklılıkları bir arada özgüre yaşayabildiği bir sistem. O yüzden farklılıklara saygı, kişinin kendisinden başladığını düşünüyor ve kişisel alanını korumakla başlıyor. Belki bizde bu demokrasiyle alakalı sıkıntının temelinde aslında birbirimize bu denli demokratik bakış açısı, saygıyla bakmadığımız için aslında yansıması da bu oluyor diye düşünüyorum, kişisel özellik budur (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Demokratik vatandaş, siyasi meselelerle ilgili olan ve bu tür faaliyetlerin içinde bizzat yer alan politik bir öznedir. Bu sebeple siyasal olarak kayıtsız olan bireyler demokratik sorumluluklarını yerine getirmeyerek aslında sisteme zarar vermektedir. Örneğin K10 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

G: Demokrasi için mücadele denildiğinde ne anlıyorsunuz?

K12: Tankların önüne yatmak. İnönü yaptı zamanında.

K10: Bende sorumluluk diyebilirim. Ya apolitikliğin toplum tarafından ayıplandığı bir ortam çok katkı sağlayabilir. Apolitiklik bence ciddi bir sıkıntı çünkü eğer siz eğitilmiş bilinçli insanlar olarak siyaset yapmazsanız, sizin yerinize birileri o işi yapacak yani o yüzden eğitimle birlikte böyle bir sorumluluğun da geldiğini düşünelim insanlara. Bu sorumluluğun değerlendirilmediği durumunun ayıplanacak bir durum olduğunu düşünüyorum (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

Demokratik bir yönetimde vatandaşların dürüst, yeniliğe açık, gerçekçi, açık fikirli ve ahlaklı olmak gibi bir takım kişilik özelliklerine sahip olması beklenir. Bu özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu bir toplumun, ideal demokrasinin toplumsal

seviyedeki önemli göstergelerinden biri olduğu düşünülmektedir. K8 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Tek bir kavram söylesem buna dürüstlük derdim, dürüst bireylerin olduğu bir toplum olsaydı demokratik bir toplum olabilirdi... Eğer toplum böyle bir şey olsaydı insanların yalandan uzak, fikirlerini ifade edebildiği bir yer olsaydı adaletsizlik olmazdı. Demokraside bu kadar soyut bir yerde durup ulaşmaya çalıştığımız bir şey olmazdı. Yaygın aramızda, eşitlikçi bir toplum içinde görülür bir sistem olurdu diye düşünüyorum. Bana kalırsa buradaki tek mesele dürüst olmak bana göre (Katılımcı8, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Türk).

Demokratik vatandaş kendini geliştirmenin yanında etrafındaki insanların da gelişimine katkı sağlamak için çaba gösteren bireydir. Bilgiyi bir diğeriyle paylaşmak, onlara farklı bir bakış açısı kazandırmak, kısaca diğerleriyle birlikte gelişim göstermeye çalışmak bu çabayı ifade eder. Örneğin K7 bireysel seviyedeki sorumluluklarını şöyle açıklamaktadır:

Ben kendi adıma mesela verdiğimi düşünüyorum ama yani hani yine daha başa dönecek olursa bireysel bir yerden veriyorum o mücadeleyi. Bunu kolektif bir sistem haline kesinlikle dönüştürmeye çalışmıyorum. Artık çünkü kolektivizmden bahsetmek mümkün olmadığı için bunun çabasına girmek biraz beyhude geliyor ne yalan söyleyeyim. Onun yerine atıyorum işte benim öğrencilerim oluyor ve küçük oluyor çocuk oluyorlar, onlara olabildiğinde demokrasiyle ilgili, adaletle eşitlikle ilgili, iyi biri olabilmekle ilgili kendimce dersler arasında tabii ki tamamen çocuğun kendi algısını düşünerek bunları aşılayıp, tüm kültürlerden müzikler dinleterek hiç ayırt etmeksizin bunun içerisinde işte Afrikalı bilmem ne de oluyor, ya da kendi inandığım sanat bakışını biriyle tartışmaktan ya da gerilmekten kaçınmıyorum ve bunun önemli bir mücadele olduğunu düşünüyorum özellikle bu sistem içerisinde...Bu tek başına birdenbire olacak bir şey değil zamana ihtiyaç var sadece üzerimize düşen görevi neyse o sorumluluğu hissediyorsak o sorumluluk bilinciyle devam yani devam etmek gerekiyor diye düşünüyorum ben (Katılımcı7, Kadın, 34, Lisans, Sosyalist, Melez- Çerkes).

3.8.2. Toplumsal Düzeyde Sorumluluk

Demokrasinin gerektirdiği toplumsal seviyedeki sorumluluklar bireyleri bir araya getiren örgütlü davranışları içerir. Bu davranışlar eylem ve protesto gibi kanallar üzerinden ortaya konabildiği gibi; dernek, vakıf, sendika ve oda gibi sivil toplum örgütleri olarak ifade edilen kuruluşlar üzerinden de gerçekleştirilebilmektedir. Bu tarz örgütlenmelerin demokrasilerde önemli olmasının bir sebebi, tek tek bireylerin seslerini duyurabilme gücüne sahip olmasıdır. K28 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Aslında bu daha önceki sorularda buna değinmiştik yani, şimdi ben demokrasi kavramını bilmiyorsam bana anlatılmadıysa tabi ki bana yapılan her şey bana normal gelir. Ama örgütlenme fikirlerin yayılması, bir farkındalık oluşturacak ve ben belki haksızlığa uğradığımı düşündüğüm insan var ben birisinin sesi olması gerekiyor, bu yani ne yazık ki şiddete maruz kalmış bir çocuk kadın erkek olabilir, hakkı yenilmiş bir öğrenci olabilir, liyakatsiz bir atama olabilir, devlet kurumunda bir özel şirkette, yani ödüllendirme demiştim devletten alınacak bir burs, yurt dışı yurt içi teşviklerinde konaklama, barınma ya da bir sponsorluklarda bir şey kayıyordur. O zaman eğer örgütlü bir yapı varsa toplumda o bireye şunu söyleyebiliriz, yani burada doğru olmayan bir davranış var burada hak yeniyor, liyakat esas alınmamıştır tamamen tanıdık veya hemşericilik veya partililik memleketçilik gibi konular gözetilerek eğer bir karar alınıyor karar alma mekanizması çalışıyorsa, benim o kişiyi uyarabilmem bunu konuşabiliyor olmamız lazım. Bunun için de belki bir kafede, dernekte, okulda, üniversitede, lisede, sosyal kulüpte, bunları konuşabilmemiz lazım, ya konuştuk diye terörist olmamamız lazım.

G: Ya da sivil toplum kuruluşları demi sendikalar.

K28: Sivil toplum kuruluşlarının derneklerin en azından çabalarının önünün kesilmemesi gerekiyor. Yani bir etkinlik yapıp demokrasi haftası ya da insan hakları evrensel bildirisinin yayınlandığı gün Maçka parkında kısa bir konuşma yapıp insanları bilgilendirmenin kimseye bir zararı yok. Bence bu da örgütlenme olur orda (Katılımcı28, Erkek, 34, Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Örgütlenme toplumun sesini duyurabilmenin yanı sıra somut kazanımların da elde edilmesine olanak sağlayan bir mücadele aracı olarak da değerlendirilmektedir. Örneğin tarihteki birçok demokratik mücadele bu kanallar üzerinden verilerek

kazanılmıştır. Bu duruma bir örnek, aşağıdaki alıntıda K18 tarafından şöyle dile getirilmektedir:

G: Peki demokrasinin işleyişi için ne yapılabilir sence, neler yapılmalıdır?

K18: Ya STK'lar çok güçlendirilebilir çok somut bir örnek vermem gerekirse. Ya daha doğrusu STK'lara köstek olunmayabilir en azından. İşte, çünkü çok farklı farklı sorunlar olabiliyor ve hep bunları görmek bazen toplumun içindeki bireyler görüyor bunu ve bunu, sonra gerçekten karar alıcılara bunu ulaştırabiliyor. Yani mesela kadınlarla ilgili problemlerde mesela gene devlet böyle hani önden reaksiyon almıyor, gene dernekler kuruluyor. Osmanlıda da böyle olmuş mesela kadınların işte çok, çok eşitliliğe karşı, miras hakkına karşı, seçilme hakkına karşı Osmanlı son dönemlerinde bir kadın hareketi oluyor ki onun sayesinde bir sürü şey değiştiriliyor işte, kadınlara da boşanma hakkı verelim diyorlar. Şimdi bunların kendini hiç ifade edecek bir ortamı olmadığı noktada çok statik dümdüz, hiç ve sorunların da gözükmediği körlük durumu olur, çünkü STK'lar sayesinde bölgeye dönük böyle şeyler işte topluma belgeler hakkında yazıp çizen insanlar, bunların sesini duyurması yine olabilir. O yüzden sivil toplum kuruluşlarının güçlü olması gerekiyor. Yani aslında demokrasinin temel şeylerinden biri o sanırım, yine şey, halkın katılımı dediğim şey, halkın bu tip şeylere katılması (Katılımcı18, Erkek, 24, Lisans, Apolitik, Türk).

Protesto ve eylemleri içeren diğer toplumsal hareketler, demokrasilerde bir tepki gösterme biçimi olarak toplumsal sorumluluğun yerine getirilmesinde önemli bir rol oynar. Bu hareketler, aynı zamanda demokrasinin bireylere sağladığı temel haklardan biridir. Öte yandan protesto ve eylemler, özellikle antidemokratik durumlarda ortaya çıkan bir mücadele aracı olarak değerlendirilmektedir. Yani toplumun bu kanallara başvurması demokrasinin idealden uzaklaştığı bir duruma işaret etmektedir. K30 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Ya protesto ve eylemler bana çok üzücü geliyor ya, hani artık son nokta insanların sesini çıkaramamaktan hani artık bari birileri duysun dediği nokta gibi geliyor. Demokratik mi evet birilerinin fikrini çıkıp bağıra bağıra söylemesi demokratik ama o noktaya gelmek çok anti bir durum içinde bulunan toplumun. Yapılabilir mi evet yapılabilir ama çok artık gerçekten işler çığırdan

çıkmiş olduğunu hissettiriyor bana (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Protesto ve eylemlerin demokratik bir mücadele aracı olarak değerlendirildiği başka bir örnekte, K3 tarihteki demokratik mücadelelere ve kazanımlara işaret ederek şöyle açıklamaktadır:

Ama şunu unutmamak gerek gene bundan 30 sene önce Romanya örneğini vericem ama bence kültürel olarak benziyoruz bazı açılardan. Çavuşesku gibi bir diktatörün bin odalı sarayı varmış kendisinin oda kendisine saray yaptırmış kendi sarayından konuşma yaparken iktidardan düşmesinin sebebi protestoymuş mesela. Şu an olabilir çok şey gibi hayal gibi geliyor ama o olmuş adam yani şu anda biz öyle şey yapıyoruz ama adam baya diktatörmüş yani kendisi karısı. Ya da Ukrayna da yakın tarih 2015 de başbakanın uçağına binip Rusya'ya kaçmasının sebebi protestoyla başlayıp iç savaşa kadar evrilen süreç yani bazen halk da kazanabiliyor. Onun için kendim çekincelerim olsa da onun için gerekli olması gerekiyor diye düşünüyorum (Katılımcı3, Kadın, 31, Yüksek Lisans, Sosyalist, Arap-Türk).

Protesto ve eylemler gibi toplumsal hareketler ya da dernek, vakıf, sendika gibi örgütlenmeler demokrasilerde önemli bir yer tutsa da bazen dezavantajlı durumlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bunun sebebi, bu tür toplumsal oluşumların kötüye kullanılması veya amacına hizmet etmemesidir. Örneğin bu durum K27 tarafından mevcut sistem üzerinden şöyle açıklanmaktadır:

G: Sendika bunlardan birisi, STK'lara üyelikler, parti üyeliği, meslek odası üyeliği hepsine genel olarak düşündüğünüzde aynı şeyi mi dersiniz?

K27: Ya tabi şöyle söyleyeyim ben inşaat mühendisiyim, İMO dediğimiz bir birim var inşaat mühendisleri odası, şu anda baktığımızda biraz sol ağırlık bir ekip şu an da. Genel seçimlerde falan onlar üstte kalır mesela. Ama şu zamana kadar bana herhangi bir yararı oldu mu dersiniz, hayır olmadı. Ama ben onlara düzenli bir şekilde aidat ödüyorum, bir nevi düzenli bir şekilde haracımı ödüyorum diyebilirim. Bundan kaynaklı bu tarz kurumlara ben biraz karşıyım. Hani bu kurumlar dediğim gibi bir yeri ele geçirelim ve onla biz alabileceğimiz

kadar kan emelim diye düşünen insanlar varken tamamen yararsız diye düşünüyorum (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Protesto ve eylemler her zaman sokağa çıkarak değil, farklı fakat doğru kanallardan yapıldığında daha olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir. Örneğin günümüz dünyasında yaygın biçimde kullanılan sosyal medya araçları protesto ve eylemlere aracılık edebilecek iyi birer kaynaktır. K21 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Burada da dediğim gibi seçimlerden sonra ne mi bizim görevimiz, bu tür bir durum varsa ilgili şeyleri istememiz lazım, talep etmemiz lazım biz talep etmezsek kimse bize bir şey vermez, hani ağlamayana meme vermezler diye bir tabir var ya biraz kaba olacak ama, hani eğer biz susarsak kimse bize bir şey yapmaz. Bizim bir tık sesimizi çıkartmamız lazım, sesimizi çıkartmamız derken de elimize Molotofları alıp gidip sokakları yakmamız değil, abi bu şeyde partiler zaten çalışmalar yapıyor bunları desteklemek, izinli gösteriler yapabilmek, en basiti Twitter da bununla ilgili bir paylaşımda bulunmak yani bu tür sosyal medyada haklarımızı savunmamız gerekiyor (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

Protesto ve eylemlerin farklı kanallardan yapıldığında başarılı olacağı inancı bir yandan da demokrasinin prosedür ve araçlarının dönemin şartlarına göre değişim göstermesi gerekliliğine de işaret etmektedir. Örneğin K13 klasik yöntemlerin artık işe yaramadığını, alternatif olabilecek farklı yöntemlere ihtiyaç duyulduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

Benim görüşüm demokratik toplum örgütlerine daha çok katılmak, yani partilerden partizanlıktan uzaklaşmak istediğimiz için yoksa bu parti de olabilir hiç fark etmez. Parti de olabilir bir aklınıza gelen o tüm sendika olabilir, yeter ki hani içinde olup bir talebi dile getirecek bir kitleyle beraber hareket etmek ki gerçekten bir ses getirelim. Öbür türlü kendi içimizde homurdanan, bir şeyleri dert eden kişi olarak kalıyoruz. Ama bireyler yan yana geldiği zaman bir demokratik talep oluşturabildiği için benim görüşüm daha aktif olunabilmeli. Tabi aklıma gelen sadece sokaklara çıkıp eylem değil, ben o klasik eylem mantığına da artık dijital dünyada, küreselleşen bir dünya da haber ağının bu kadar olduğu bir dünyada sokaklara meydanlara çıkıp sürekli sokaklarda aynı

şekilde bağırıp polis tarafından coplanıp içeri düşmenin artık çok da bir geçerli bir talep yöntemi olmadığını düşünüyorum. Alternatif talep yöntemleri bulunmalı ve aktif herkesin de katılabileceği şeyler olmalı diye düşünüyorum (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

3.8.3. Kişilerarası Düzeyde Sorumluluk

Bir toplumdaki vatandaşların, gündelik hayatta birbirleriyle sağlıklı ilişkiler içinde olması demokratik kültürün önemli göstergelerinden biridir. Demokrasinin ihtiyaç duyduğu barış ve huzur içinde yaşayan toplum için bireylerin birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Özellikle farklı özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu çoğulcu toplumlarda bu sorumluluk daha da artmaktadır. Bu sebeple, kamusal alanda karşılıklı saygıyı, güven ve toleransı içeren kişilerarası ilişkiler demokrasiye katkı sağlayan önemli faktörlerden biridir.

Bu kısımda katılımcıların, kendilerinden farklı özellikteki bireylerle girdikleri günlük etkileşimlerindeki ilişkilene biçimleri açıklanmıştır. Dolayısıyla bu ilişkilene biçimleri katılımcıların kendi deneyimleri üzerinden ortaya çıktığı için mevcut demokratik sistem üzerinden konuşulmaktadır. Buna göre kişilerarası ilişkilerde ortaya çıkan birtakım ilişki yönelimleri vardır. Örneğin etkileşime uygun olmayan birtakım bağlamsal özellikler sebebiyle kendinden farklı olan bireylerle etkileşimden kaçınılan ilişki yönelimleri bunlardan biridir. Bu durum K24 tarafından şöyle deneyimlenmektedir:

Günlük hayatımda açık şekilde politize bir durum yaşamıyorum. Kaçmaya çalışıyorum, bunu açıkçası kibirden yapıyorum. Dediğim gibi sosyolojik bir yetkinliğim yok, siyasi bir yetkinliğim alanım yok ancak, konuşabilecek bir durumum yok çünkü, o kadar kutuplaşmış toplumda yaşıyoruz ki orta noktada insan odaklı konuşamıyoruz. Artık lider kültü yani birisiyle bir demokrasi hakkında konuşmayı çok isterdim, neden oğlumun okuluna 50 bin lira veriyorum yahu, şurada benim devletimin okulu var işte neden senin çocuğun oraya gidemiyor bak benimki gidiyor. Mesela bak bunları konuşabiliriz, ama konu hemen kutuplaşarak partilere kişilere indirgeniyor (Katılımcı24, Erkek, 40, Lisans, Komünist, Türk).

Etkileşime uygun olmayan bağlamsal özelliklerden bir diğeri güven ortamının olmayışıdır. Bireyler fikirlerini rahatça ifade edebilecek güvenli bir ortam bulamadıkları için, herhangi bir etkileşimden de kaçınmak zorunda kalmaktadır. Örneğin K3 bu ortamı şöyle ifade etmektedir:

Ben bir şey ekleyeceğim orda... Eskiden evet söyleyeceğimden çekinmezdim ama böyle bir distopik dünyaya evirildiğimiz için. Geçen öyle bir haber vardı otobüsteki bir kadın yanındaki bir kadın ya da adam Whatsapp mesajlarını gidip şikayet ediyor falan, orda siyasi bir şey konuşuyordu diye. Ben bunu okuduğum zaman yok artık bu da mı yani seninle bile konuşmuyormuş sanane yani geç git sana orda hoşuna gitmeyen bir şey gördün diye. Yani ben zaten konuştuğum kişiye oturup cumhurbaşkanını hakaret etmeyecem ama şimdi neyin hakaret olup olmayacağını da belli değil. Belki diyeceğim hiç sevmiyorum yönetim şeklini bence vicdansız. Şimdi vicdansız demek hakaret demek değil bu arada yani şey onun için konuşmuyorum bu arada biri için böyle diyorsan böyledir gerçek yani. En kötü senin gibi düşünmüyorum diyip geçilmesi lazım yanlış düşünüyorsam ona uymuyorsam falan. Ama şimdi öyle bir ortamda olmadığımız için bi fazla işlere girmememin sebebi de o belki başıma iş açacak gidicek yarın öbür gün bir bakıcam cumhurbaşkanına hakaret davasıyla bilmem neyle çat diye (Katılımcı3, Kadın, 31, Yüksek Lisans, Sosyalist, Arap-Türk).

Bireylerin etkileşimden kaçındığı bir başka ilişki yöneliminde, belirli özelliklere sahip gruplarla iletişim kurmama isteği yatar. Bu gruplar değişime kapalı, dogmatik, katı savunucu, çatışmacı, iknacı, karşıt siyasal yönelimli veya eleştiri kabul etmeyen özelliklere sahip bireyleri içermektedir. Bu tür bireylerle kurulacak bir ilişki, zor ve çatışmalı bulunduğu için kaçınılması gereken bir etkileşim olarak değerlendirilmektedir. Bu durum K12 tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Yani ben hemen cevap vereyim satış temsilcisiyim, satışçıyım ne yazık ki müşterilerim de benden çok farklı düşüncelere sahip, hatta abuk subuk düşünceler diyebileceğim şeylere denk geliyorum. Valla esnaf zihniyeti kusura bakmayın artık kendimden de utanyorum bunu yaptığım için ama doğrusun abi haklısın diyip geçmek zorunda hissediyorum kendimi. Çünkü bir yandan şundan da yaralıyım ben mezun olalı üç sene oldu ama ben sekiz senede bitirdim okulu.

O sekiz sene içinde mezun olduktan sonra da dört sene geçti bu dört sene içinde siyaset konusu konuşulduğunda benimle aynı görüşte değilse karşıdaki sen bilmiyorsun, yanlış düşünüyorsun, yanlış biliyorsun ya da senin orada beynini yıkamışlar gibi şeylere maruz kalıyorum. Mesela en basitinden muhafazakarlık dindarlık değil değişime karşı olmaktır dediğim zaman hayır yanlış biliyorsun öyle değil, muhafazakarlık şöyledir diye benimle tartışan insanlar oluyor. Ya benim kişisel görüşüm değil bu bilimsel bir tanım. Tartışıyorlar benimle ben şeye dönüyorum sen doktora gittiğin zaman yaranın üzerine salça sürülür mü diye iddialaşıyor musun benimle de iddialaşma kafasına giriyorum ne yazık ki bu tartışmalardan sürekli psikolojik olarak yara alan ben oluyorum sürekli Allah belanı versin diyip bırakıyorum o yüzden karşıt görüşlü bir insana denk geldiğim zaman kolay kolay tartışmıyorum biliyorum değişmeyecek ben yoluma devam ediyorum (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Başka bir katılımcı ülkeye zarar verme ihtimali olduğunu düşündüğü ya da aşırı uçlarda ideolojik yönelimlere sahip bireylerle etkileşimden kaçındığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

Ya ben genel olarak uyumluyumdur, farklı fikirlerle konuşmasını severim. Ama dediğim gibi karşımdaki konuştuğum kişi tutup da terör örgütünü destekleyen bir insansa ve ülkeye zarar verecek bir insansa zaten ona karşı tepkim bellidir. Onun dışında aşırı uç örnek olmadığı sürece bu aşırı uçtan kastım aşırı sağ aşırı soldur. İki tarafla da aşırı uç nokta olmadığı sürece ben karşımdaki kişiyle gayet seviyeli bir şekilde konuşur muhabbetimi yaparım (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Bireylerin günlük hayatta etkileşimden kaçındığı bir başka ilişki türü siyasetin konuşulduğu ilişkilerdir. Bunun sebebi, siyasetle ilgili meselelerin toleransı düşürdüğü ve çatışmaya zemin hazırladığının düşünülmesidir. K2 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Bu konuda ben şey ekleyebilirim çok kısa hemen. Ben tanımadığım insanlarla bile herhangi bir şekilde konuşmuyorum, başkaları da benimle konuşmak için hevesli olmuyor genelde. Ama hani bu şekilde konuşmam gereken bir ortam olmadığı sürece genelde siyasi konulara hiç değinmiyorum çünkü beni çok geren ve yükselen ortamlarda dayanamıyorum. İki taraf da yükseliyor aslında ve ben

böyle çok dayanamadığım için iki tarafında susmasını istiyorum. O tarz durumlarda hiç konuşmuyorum çünkü bir noktada benim de sinirlenip söyleyeceklerimi aşacağımı düşünüyorum genelde (Katılımcı2, Kadın, 20, Lise, Liberal, Türk).

Bir diğer kişilerarası ilişki türü bireylerin belli şartlara göre etkileşime girip girmeyeceğine karar verdiği ilişkilerdir. Bu şartlardan biri etkileşime girilecek kişinin doğru üsluba ve tavra sahip olmasıdır. K23 bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Benden farklı düşünebilir, yönetimi destekleyebilir, terörü destekleyebilir ki ben çok karşıyım, temelimde benim kişisel olarak milliyetçilik vardır ama terör örgütünü savunan bir insanın üslup ve tavır biçimi doğruysa, bana nasıl neden konuştuğunu biliyorsam, bana saygısızlık etmemesinin bilincine vardığını ben hissediyorsam bu hiçbir şekilde konuşsam dahi farklı politik görüşleri tartışsam dahi kişisel ve sosyal hayatıma hiçbir şekilde etki ettirmiyorum (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Etkileşime girme veya devam ettirme kararını etkileyen diğer bir faktör iletişim sırasında karşı tarafın hak ihlali yapıp yapmadığıdır. Örneğin K25 bunu şöyle açıklamaktadır:

Yani fikrini paylaşırsın, ben fikrimi paylaşıyorum. Katılabilirim, katılmayabilirim. Onun fikrini değiştirmeye çalışmam. Anlamı olmaz... O anlamda ben bir saygısızlık yapmam yani, eğer benim hakkımı ihlal etmeyecekse, bu son yapılan şey gibi başörtülü akademisyen istemiyoruz diyip ona günlük atıp, Gaziosmanpaşa'ya gidin diyen akademisyen gibi yapmayacaksa ki bu bizim hakkımıza saygısızlık olur. Bu sizi işte, onları rahatsız etmeyecek şekilde, onların hakkına gasp etmeyeceğimiz şekilde bir davranış sergiliyorsak ve onlar buna karşılık bir hakaret ediyorsa ona saygı duymam. Ben ona karşı savaşıyorum. Anayasal bir hakkımızsa bu onun suç alması, mahkemede yargılanması için uğraşıyorum. Ama benim hakkımı ihlal etmeyecekse, farklı bir görüşe sahipse konuşabilir. Diğer insanları da uyarabilir. Gitsin diğer insanlarla da konuşsun ama gider ben de konuşurum. Bende böyle diyorum derim. O kadar (Katılımcı25, Erkek, 19, Lise, Muhafazakar Demokrat, Kürt).

Bir diğerk ilişki biçimi, farklı özellikteki bireylerle etkileşimde olmanın olumlu bir durum olarak değerlendirildiğı ilişki yönelimidir. Bu yönelime sahip bireyler, günlük hayatlarında kendilerinden farklı özellikteki bireylerle etkileşime girmeyi çeşitli sebeplerle olumlu bir durum olarak değerlendirmektedirler. Örneğın bu durum K15 tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ben farklı bir etnik gruptan, farklı bir dini kimlikten birisiyle oturmaktan çok keyif alırım. Çünkü tanımadığım bilmediğim bir şey. Bir diyalog var ya filmde geçen beni ben yapan benden olmayandır. Benden olmayanlarla oturduğum zaman asıl oradan beslenebilirim (Katılımcı15, Erkek, 39, Lisans, Sosyalist, Türk).

Farklı özelliklere sahip bireylerle etkileşimde olmak, bireylerin toleransı yükselten bir durum olduğu için de olumlu olarak değerlendirilmektedir. K26 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Bir kere bundan zevk alıyorum, kendim gibi düşünmeyen insanlarla aynı ortamda olabilme, bu bunun üstesinden gelebilmenin hani katlanabilme, tahammül edebilme şeyi beni mutlu ediyor açıkçası (Katılımcı26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

Olumlu bir ilişki olarak değerlendirilen farklı olanla etkileşimde olmak, bireylerin yönlendirici bir misyon yüklenmeleriyle ilgili olabilmektedir. Bu ilişkiler karşı tarafın önyargılarını yıkmaya çalışmak veya öğretici olmak gibi motivasyonlarla kurulmaktadır. Örneğın K30 tarafından bu durum şöyle ifade edilmektedir:

G: Peki günlük hayatında senden farklı düşünen, farklı yaşayan, farklı politik görüşlere sahip insanlarla etkileşime girdiğinde onlarla nasıl ilişkiler içinde oluyorsun?

K30: Şöyle oluyor insanlar artık genelde bunları konuşmamaya başladılar. Bir on yıl önce daha rahat konuşuluyordu. Bence artık herkesin bu konuda çok fazla sabrı taşmış durumda, herkesin birbirine sabrı taşmış durumda, çünkü kimileri haksız çıktığını düşünüyor, kimileri savunduğı şeylerin artık savunmaması gerektiğini düşünüyor. Ben şahsi olarak soruyorsun ben bu konularda aslında daha tahammülsüzüm ama çok sakın bir tipimdir, hani en azından aklına bir şey

sokabilirsem mantığıyla belki bir şey öğretirim ama ne haddime tabi ki bildiğim kadarıyla, hani bir fikir veririm belki bir düşünmesini sağlarım. Çünkü insanların başına ne geliyorsa düşünmediği için geliyor. Diye konuşuluyorsa konuşmayı tercih ediyorum, ama eğer agresif bir tutum görüyorsam direk konuyu kapatıyorum (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

3.8.4. Devletin Sorumluluğu

Demokratik bir sistemde ideal bir işleyiş için devlete önemli sorumluluklar düşmektedir. İlk olarak devletin içindeki işleyişin şeffaf ve denetlenebilir olması gerekmektedir. Bunun için de devletin işleyişinden sorumlu olan tüm aktörlerin belirli niteliklere sahip olması gerekmektedir. Örneğin K17 liyakatli yöneticilere vurgu yaparak bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Birincisi bizi yöneten insanların, maddi çıkarı kesinlikle olmamalı bu işlerin içinde olan insanların. Demokrasinin düzgün bir şekilde işlemesi için sonuçta demokrasi ne kadar düzgün işlese de bunu işleten kişi yöneticiler olacak. Bu yöneticilerin kesinlikle ülke içinde belediye başkanı olur, vali olur, hiçbir şekilde maddi çıkarı olmayacak ve birinci değil yedinci dereceye kadar hiçbir şekilde bir taviz gösterecek yakını olmayacak. Bir kere ben hep bunu düşünürüm bunu biz beceremiyoruz yani mutlaka ahabap çavuş ilişkisi, hemen ben adamımı sokayım hem sen, yani bu demokrasi ilişkisi değil. Kesinlikle ve kesinlikle bizim yöneticilerin ve yönetimi yapacak kişilerin tamamıyla bağımsız, yani hiçbir şekilde hiçbir kişiye ayrıcalık göstermeyecek şekilde olmalılar. Bunun aslında temelinde bunu başarabilsek, ya da başarabilse toplumlar zaten demokrasinin işlediğini yavaş yavaş görecektir... Maddi çıkar bizde veya dünyada her şekilde demokrasiye en büyük bıçak darbesi vuran şey oluyor. Bu yüzden zaten demokrasiler düzgün ilerleyemiyor. Hakkını da alamıyor kimse bu şekilde (Katılımcı17, Erkek, 35, Yüksek lisans, Kemalist, Tatar).

Yöneticilerin liyakatli olmalarının yanı sıra görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeleri ve halkı yeterince temsil edebilmek için çaba göstermeleri gerekir. Zira halkın iradesiyle o pozisyona getirilmişlerdir ve halkın yararı için çalışmak zorundadırlar. K2 tarafında bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Benim aklıma farklı olarak şey geldi aslında muhalefetin de güçlenebilmesi. Çünkü ülkemizde muhalefetin çok pasif olduğunu düşünüyorum bütün muhalefetin genel olarak çünkü onlar da halkı yansıtamıyorlar ses çıkaramıyorlar. Bu yüzden daha güçlenen ve devleşen bir iktidar oluyor. Demokrasi için en azından mecliste bi mücadele etse halk kendi kendine çırpınmaz (Katılımcı2, Kadın, 20, Lise, Liberal, Türk).

Şeffaf ve denetlenebilir olması gereken demokratik süreçler söz konusu olduğunda devletin organları, kurumları ve yasalarının adil ve tarafsız bir şekilde işlemesi oldukça önemlidir. Örneğin yasama, yürütme ve yargı sistemleri gibi devlet organları birbirlerinden bağımsız ve tarafsız çalışmalıdır. Bunun gerçekleştirilemediği bir sistemde gücün tek bir yerde toplanma ihtimali ortaya çıkacak ve demokrasi tehlikeye girecektir. Örneğin K15 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Yani şimdi şöyle ben her zaman şunu düşünüyorum bir ülkede bir yönetici seçildiğinde her şeyi değiştirilebilir olmamalı yani. Ülkenin kilit mekanizmaları var yönetimde ama bu ülkeyi yöneten biri var ama ülkeyi yöneten bir devlet ve hükümet var. Devlet baki hükümet geliyor geçiyor. Yani hükümetler devleti değiştirememeli, devletin her kademesini, her işleyişini yani işte bu bizim ülkemizden bakarsan bunlar valiler kaymakamlar şunlar bunlar. Bunları tamamen değiştirebilen bir sistem olmamalı yani kuvvetler ayrılığı işte birisi bi yerde bir şeye dur diyebilmeli bunun düzgün ilerleyebilmesi için, evet bu adam seçildi başa geldi her şeyi bu yapacak bu götürecektir değil de bir yerde yanlış yaptığı zaman onun karşısına birisi çıkıp devlete bir mekanizma dur diyebilmeli mesela. Mesela yakın tarihte yargıçlarla savcılarla alakalı sistem değiştirildi, tek bir yere bağlandı. Başlarda bazı kararlarda hükümete karşı karar verebiliyorlardı farklı ses çıkarabiliyorlardı ne oldu hepsi görevinden edildi ne oldu kendi adamları gelmeye başladı. Bu da sanırım temel kilit nokta adalet kısmı, adalet mekanizması o kısım çökmediği müddetçe kurtarılabilirliği var. Çökmemesi için de işte tarafsız ve adil ve herkes için aynı uygulanabilmesi lazım. Yani dört dörtlük bir adalet mekanizma varsa zaten yürütülebilir, yürüyor. Ama adaleti çökertirsen kimin lafıydı bir ülkeyi yaşat ki neydi aklıma gelmiyor, bence kilit nokta adalet. Adalet mekanizması iyiye her şekilde gider

ama adaleti alırsanız oradan sonra her şey değişir en önemli kısım o (Katılımcı 15, Erkek, 39, Lisans, Sosyalist, Türk).

Demokratik sistem devletin ve toplumun bütün unsurlarının üzerinde uzlaştığı, hak ve özgürlükleri güvence altına alan tarafsız bir anayasaya ihtiyaç duyar. Devletin görevi ise böyle bir anayasanın oluşumuna kaynaklık etmektir. K20 bu sorumluluğu şöyle ifade etmektedir:

G: Sence demokrasinin işleyişi için neler yapılabilir, neler yapılmalıdır?

K20: Önce yargıdan başlayıp aşağı kadar hepsinin düzenlenmesi lazım bence. Düşünceni ifade edebilmek için düzgün bir anayasa tabii bu tarz bir anayasa değil. Düzgün bir anayasanın işletilmesi lazım, yapılması lazım. Yani çoğunluğun fikirlerinin olduğu bir anayasa değil baskıyla en başta onu söyleyeyim ben. Bütün şey gruplarla siyasi parti gruplarıyla ne bilim diğer özel derneklerle bilmem ne o tür düzgün bir anayasa oluşturulabilir bence.

G: Herkesin dahil olduğu bir şekilde mi?

K20: Herkesin dahil olduğu evet, fikirlerini söyleyip ortak bir fikirde buluşabilecek bir anayasa ortaya çıkarması lazım demokrasinin işleyebilmesi için (Katılımcı20, Erkek, 48, Ön Lisans, Kemalist, Türk)

İdeal demokraside devlet resmî kurumların dışında kalan ve bağımsız çalışan kuruluşların görevlerini yapmalarına engel olmamalı ve hatta onları desteklemelidir. Sendika, vakıf, dernek gibi sivil toplum kuruluşları topluma hizmet etmek için oluşturulmuş, demokrasinin önemli bileşenlerinden biridir ve onların işleyişine herhangi bir müdahale veya kısıtlama demokrasiye karşıt bir eylemi ifade edecektir. Örneğin aşağıdaki alıntıda K10 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Son bir ekleme yapayım benim için ideal demokrasi, devletin mümkün olduğunca küçüldüğü, lüzumu olmayan işlerden elini çektiği ve işi neyse o iş işin ehline bıraktığı bir demokrasi bununda pek dünya da örneği yok aslında. Nispeten ABD buna biraz yakın birkaç ülke daha var. Ama benim için ideali budur. İşin ehlerinden kastım da iç güvenlik dış güvenlik bazı olmazsa olmaz devletin rolü yargı yasama yürütme gibi okey ama bunun dışında şeylerin eğitim, sağlık ondan sonra mesela bütün genel şeylerin STK'lara bırakması devletin bunlarla uğraşmaması bu sayede vergilerin azaltılması, iş imkanlarının çoğaltılması

bence böyle hepsi ideal demokrasinin parçalarıdır diye düşünüyorum. Ama bunları tartışmaya gelene kadar tabi bizim kontekste daha oralara pek gelemiyoruz. Ama ideal demokrasi devletin mümkün olduğunca küçüldüğü, lüzumsuz işlerden elini ayağını çektiği bir yönetim şekli (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

3.9. Sınırlanan Demokrasi

Demokrasi ideal sistem olarak kabul edilip desteklense de birtakım gerekçelerle sınırlanabilir ya da askıya alınabilir. Demokrasinin sınırsız olması bazı dezavantajlar yaratabildiği için sınırlarını daraltmak ya da esnetmek gerekebilir. Diğer yandan bazı olağan olmayan durumlarda toplumun iyiliği için sınırlanması veya askıya alınması daha sağlıklı olacaktır. Fakat bu sınırlamalar, yalnızca birtakım şartlara bağlı olarak kabul edilebilirdir.

3.9.1. Sınırsız Demokrasinin Dezavantajı

Demokrasinin zarar görmemesi ve devamlılığı için demokrasiyi sınırlamak yani birtakım antidemokratik uygulamalar yürütmek gerekebilir. Bir başka ifadeyle sınırsız demokrasi bazen dezavantajlı durumlar yaratabilmektedir. Örneğin demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için bazı hak ve özgürlüklerin kısıtlanması gerekir. Aşağıda buna örnek olabilecek bir katılımcı ifadesi bu durumu motosiklet kullanıcısının kask takmama ya da bireylerin uyuşturucu kullanma davranışları üzerinden açıklamaktadır. K12 tarafından bu davranışlar kişilerin kendileriyle ilgili bir mesele olduğu için özgürlük bağlamında değerlendirilse de devletin koyduğu kurallarla kısıtlanması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü sistemin işleyebilmesi bu tür sınırlayıcı kurallara bağlıdır.

Şey konusunda ufak bir demokrasi kavramını dışında ama genel olarak bütün devletler vatandaşını bütün tehlikelere evrensel gördüğü bütün tehlikelere atıyorum onlardan birisi ölüm en basiti bu tarz şeylere karşı korumakla görevlendiriyor devletler kendini. Vatandaşlar da aslında birçoğu devlet bana karışmasın ben uyuşturucu kullanayım diyen de gerçekten çok düşük bir kitle. Bunun kontrol altına alınmasını birçok yerde kontrol altına alınması dediğim yasaklanması değil belli standartlar içerisinde kullanılmasını kontrol edilmesini ön görüyorlar. O yüzden hani motosikletlilerin kask takmamasının yasak

olmaması falan o konularda benim biraz şüphelerim var yani... Ama demokrasiye dahil olan her parça bizim kadar bu kadar konuşabilecek bir şeylere dahil olabilecek insanlar olmadıkları için bir yerde onların bırakın yönetime katılması dahil olmasını, o yönetim tarafından yönetilmesi bile çok zor hale geliyor. Bunlar da bir yerde o demokrasinin harmonisini bozan ne diyim elementler oluyorlar... Evet özgürlük evet demokrasi çoğunluk güzel bir şey ama sistemin de bir şekilde ilerlemesi gerekiyor... demokrasinin demokratik bir şekilde yürütülmesi varlığını devam ettirebilmesi için bazı anti demokratik hareketlere ihtiyaç duyması (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Demokrasilerde, demokratik bir hak olarak kabul edilip, yasalarca da desteklenen örgütlenme hakkının sisteme zarar verdiği gerekçesiyle kısıtlanması gerektiği düşünülmektedir. K27 tarafından bu durum şöyle ifade edilmektedir:

G: Örgütlenme ile demokrasinin ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

K27: Yani şöyle söyleyeyim ben çok yanlış buluyorum. Sonuçta örgütlenme yaptığımız zaman insanlar örgütün başındaki insanlar onu bir güç olarak, yönetimi tehdit ederek belki de alttan rüşvet alarak ben bu insanları yönlendirebilirim diye hani onu koz olarak kullanmak isteyen insanlar var. Hani zamanında sendikalar falan bunlar yaşandı ondan kaynaklı bu örgütlerin aslında çok da fazla verimli bulmuyorum hatta sisteme de zarar verdiğini düşünüyorum (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

Demokrasi yasa ve prosedürlerle işleyen bir sistem olduğu için, bu sistemle işletilen tüm süreçler belirli bir zaman diliminde ve akış içinde gerçekleştirilmektedir. Öte yandan bu süreç yönetimi bazı istisnai durumlarda dezavantajlar yaratmaktadır. Bu dezavantajların önüne geçebilmek için ise bazı antidemokratik uygulamalar gerekmektedir. Örneğin K21 bu durumu mevcut sistem üzerinden bazı örnekler vererek aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

K21: Dezavantajları dediğimizde de süre sisteminin devreye girmesi. Atıyorum mesela bu kanun kararnamele başladı ya ülkemizde, Recep Tayyip Erdoğan'ın bakanlar kurulunda oluşturup kanun hükmünde kararnameyi geçirdiği taktirde mecliste onanmadan direk işleme alınabiliyor. Böyle durumda da durumu hızlandırabiliyor atıyorum 15 Temmuz döneminde bu Fetöcü'lere yapılması

gereken işlemler bürokrasi sürecini hızlandırdı bu KHK'lar. Hani, o şekilde bir dezavantajı olabilir süre anlamında. Ortak bir noktada toplanma süresini uzadığını düşünürseniz bazı kararların acil müdahale edilmesini kararlar alınmasını gerekiyor. Atıyorum bu barış kalkan harekâtında Fırat pençe harekâtında falan fezlekelerin çıkması vs. döneminde süreyi uzatıyordu ama demokrasinin anti demokrasi olduğu bir dönemde o tür

G: Bu aslında biraz demokrasinin de askıya alınması gibi değil mi böyle durumlarda?

K21: Bu ohal durumları, minimal olarak haklısınız. Tek söyleyebileceğim minimal faydası bu olabilir (Katılımcı21, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Roman).

İdeal demokratik sistemde her şey çok düzgün ve sağlıklı işlediği için, bireylerin politik olmaya ihtiyaç duymama durumu ortaya çıkabilir. Apolitik olmak ise dezavantajlı durumlar ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla politikayla ilgili olabilmek bir takım antidemokratik uygulamalar gerektirir. Bu anlamda her şeyin mükemmel olduğu bir sistem gerçekçi ve sağlıklı değildir. Örneğin K3 tarafından bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

Yani aklıma hani iyi özellikler dışında, gençler olarak Türkiye'de biz çok politize olduğumuz için ideal demokraside de apolitikleşebiliriz gibi geldi o rahat zeminde insanların umurunda olmayabilir. Yani bu da ilerleyen zamanlarda kötü bir duruma sürükleyebilir gibi geldi (Katılımcı3, Kadın, 31, Yüksek Lisans, Sosyalist, Arap-Türk).

Belli sınırları ve çerçevesi olmayan, sınırsız demokratik uygulamalar içeren bir demokrasi pratikte işlemesi mümkün olmayan bir sistemdir. İdeal demokrasinin mümkün olmayışı ise antidemokratik durumların ortaya çıkışını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu sebeple sınırlı bir demokrasi daha gerçekçi ve kabul edilebilir bir durumdur. Aşağıda mevcut sistemler üzerinden bu durumu örnekleyen K26'nin ifadeleri şu şekilde yer almaktadır:

G: Peki sence nasıl bir yönetim şeklidir? Avantajları, dezavantajları neler olabilir? Bu sistemin.

K26: Yani şimdi günümüz koşullarında devletlerin işte sınırsız bir demokrasi anlayışı olabileceğini düşünmüyorum açıkçası. Yani belli bir sınırlar getirmesi gerektiğini düşünüyorum. İşte haber alma, haber almak yani bir özgürlük, bir haktır. Ama bazı haberler bazı şeyler gizli kalması gerekebilir. İşte hani bundan dolayı işte mutlak sınırsız bir özgürlük, sınırsız demokratik bir ortamın günümüz koşullarında gerçekçi olmadığını düşünüyorum. Yani sol bir iktidar da olsa, sağ bir iktidar da olsa bunun hani mutlak bir şekilde sınırsız olabileceğini düşünmüyorum. Belli sınırları, belli çerçevesinin, çerçevesinin olması gerektiğini düşünüyorum.

G: Bu bir dezavantaj mı peki?

K26: Sınırsız demokrasi mi?

G: Hayır, diğer türlü olması.

K26: Dezavantajdır tabii ki de yani, şöyle düşünüyorum, günümüzde yaşadığımız sıkıntılardan biri de bu bence yani şu an yakın olduğum düşünce şeyine de bakarsan çok anti demokratik bir ülke olmadığımızı düşünüyorum, şu an ki koşullarımızda bile. Yani sırf bu dengenin sağlanamadığından dolayı işte hani en çok eleştirilen nokta nedir mesela şu anda? Basın özgürlüğü yok. İşte hangi ülkede en ileri demokrasi seviyesinde, gelişmişlik seviyesinde olduğunu düşündüğünüz, batı dünyasını düşünelim, mesela Amerika'yı düşünelim, bunlarda sınırsız bir basın özgürlüğünden söz edebilir miyiz?

G: Peki böyle mi olmalı sence? Ya da böyle olması kabul edilebiliyor mu sence? Sanırım kabul edilebilir olduğunu söylüyorsun değil mi?

K26: Şu an kabul edilebilir geliyor, gerçekçi geliyor bana. Yani evet, herkes kartları açık oynasa, işte Amerika'da ki kişi biz Irak 'da ki masum insanları öldürdük diyebilse. İşte Fransa'da ki kişi biz Afrika'da şu kadar insan öldürdük, şu kadar yıllarca şunları sömürdük. İngilizler aynı şekilde olmak üzere orta doğuyu karıştırdık diyebilecek özgürlükteyse bizdeki, bizim basın mensubu insanlarımızda işte hani bir örnek olarak verdik basın özgürlüğüne. Bizdekiler de diyebilir ki işte şu ülkede şu karışıklığa sebep olduk diyebilir. Ama onlar onu

demediği için hani bizimde hani bunu, sınırsız olmaması gerekiyor bu hakkın ve özgürlüğün (Katılımcı26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

3.9.2. Bazı Şartlara Bağlı Sınırlama

Demokrasi bazı durumlarda sınırlanabilir, ancak bu bazı şartlara bağlı olarak kabul edilebilir bir durumdur. Bu şartların sağlanmadığı koşulda hangi durum olursa olsun demokrasi hiçbir şekilde sınırlandırılmaz. Ortada gerçek bir tehdidin olmadığı, kötü amaçlar için demokrasinin askıya alınmaya ya da sınırlandırmaya çalışılması bunlardan biridir. K23 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

G: Askeri, ekonomik veya siyasi müdahaleler yapılması ile ilgili ne düşünüyorsun?

K23: Askeri müdahale darbelerden bahsediyoruz sanırım, neden darbe yapılıyor, silahlı kuvvetler neden bunu yapıyor önce buna bir bakmak lazım. Yani gerçekten bekayı mı ya hayır ya bu adamlar yönetemiyor ben dur buraya bir darbe yapayım asıl amacımı zaten kavuşucam yani şu mudur ikimizde aynı yolda yürüyoruz ama birimiz a birimiz b yolundan ulaştığımız nokta aynı olucak senin a yolun çok sıkıntılı sen yoldan şaşıyorsun hedeften şaşıyorsun o yüzden ben b yolundan tutup darbe yapıcım ama finalde yine istediğimiz noktaya gelecekte darbe yapacaksa buyursun yapsın. Ama temelinde koltuk kavgası varsa, toplumu bir kenara bırakıp öz benlikler orada savaşıyorsa yok hayır ben darbe istemem (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasinin sınırlandırılması gerektiği durumlarda bu süreç önceden planlanmış, amaçlar net bir biçimde belirlenmiş olmalı ve bu süreç çok kısa tutulmalıdır. Aksi durumda dezavantajlı durumlar ortaya çıkacak ve demokrasi zarar görecektir. Örneğin aşağıdaki katılımcı bunu mevcut sistem üzerinden de örnek vererek aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Ben şöyle bir sözle giriş yapacağım, eğer hükümete olağanüstü durumlarda yasaları delme imkânı vererseniz, yasaları delmek için olağanüstü durumlar yaratırlar... Bu konuda şöyle belirli durumlarda evet askıya alınabilir geçici olarak. Ama bu çok çok geçici bir süre olmalıdır, çok net olmalıdır ne amaçlarla yapıldığı ve atıyorum bir ay içinde bu uygulama yapılıyorsa o bir ay içinde bir

sonraki ayla ilgili ne yapılacağı başlandığı andan itibaren tartışılmalıdır o demokratik sistemlerde. Yoksa suiistimale çok açık bir şey, Türkiye en güzel örneklerinden biri bunun ama burada da mesela suiistimal etmeye çalıştılar. Ama öyle bir sistem gelişmiş ki burada artık halk öyle bir enteresan bilinci var ki özgürlük konusunda, mesela ilk kez pandemi çıktığında 21 günlük bir tam kapanma yaşadık sadece köpeğini gezdirebiliyorsunuz ya da markete gidebiliyorsunuz ya da sağlık hizmeti varsa. 21. Günden sonra 3 ay sonra tekrar kapitalizm mi tarzında bir söylenti sadece ve bu söylenti sonrasında insanlar ful gear hani zırhlarıyla, kasklarıyla, el bombaları, ağır makineli tüfekleriyle falan çıktı hani buyurun yiyorsa kapatın biz çalışmaya işimizi yapmaya devam edicez, ya bu şekilde kişisel haklarımıza saldıramazsınız ayağınızı denk alın dendi mesela. Ondan sonra böyle hiç girişim de olmadı maske zorunluluğu bile pek yoktu diyebilirim sadece belirli şeylerin inisiyatifine kalmıştı. Bu düzeyde olmalıdır yani çok net belirli amaçları olmalıdır böyle bir şey yapılıyorsa temel hak ve özgürlüklere müdahale ediliyorsa (Katılımcı10, Kadın, 29, Yüksek Lisans, Sosyalist, Türk).

Bazı durumlarda demokrasinin sınırlanması, sonrasında ancak toplumun faydasına bir sonuç ortaya çıkaracaksa kabul edilebilir bir durumdur. Örneğin yeni kurulan Cumhuriyet'in demokratik olmayan içerikleri ilerleyen süreçte toplumun faydasına olacağı bilindiği için K8 tarafından anlaşılır bir durum olarak değerlendirilmektedir ve şöyle ifade edilmektedir:

Bence bu şöyle bir şey sorunun cevabı askıya alındı evet sonrasında neye dönüşeceğiyle ilgili bana kalırsa. Sonrasında dönüşebileceği şey benim onaylayabileceğim bir şeyse buyursun alsın derim yani. Örneğin işte Mustafa Kemal'in cumhuriyet senaryosunu hayal ettiğimde orda da ben eksikleri olduğunu düşünen bir insanım ama, öncekine nazaran o kurduğu sistemi olumlu buluyorum. O yüzden oradaki de bir askıya alınma demokrasi yoktu öncesinde zaten ama belki oradaki askıya alınmak gibi bir müdahale askeri siyasi veya ekonomik herhangi bir müdahalenin sonrası toplumun nasıl olacağıyla ilgili bir fikrim varsa onaylayabilirim (Katılımcı8, Erkek, 31, Yüksek Lisans, Apolitik, Türk).

Demokrasi bazı durumlarda ancak toplum tarafından uygun bulunursa yani toplumsal mutabakat varsa sınırlanabilir. Örneğin COVID19 pandemisinde tüm dünyada hak ve özgürlüklerle ilgili çeşitli sınırlamalar yapılması K16 tarafından bu bağlamda aşağıdaki şekilde değerlendirilmektedir:

G: Korona sürecini örnek verdiniz, bende sorularımda oradan örnek verecektim. Demokrasi mesela bazı zamanlarda askıya alınabilir mi? Korona sürecinde sokağa çıkma yasakları ya da diğer yasaklar gibi vs. bu sizin için ne ifade ediyor? Askıya almak demokrasiyi bazı durumlarda doğru mudur, alınabilir mi?

K16: Yani, bizim örneğimizden baktığımız zaman akılcı bir askıya alma durumu yok. Herkesin bir konsensüs oluşturabileceği hani yasak kural, yasak dediğimiz de bir şekilde bir toplumsal anlaşmadır, hani bir şeyimiz var ve bunu bu şekilde yapcaz hani toplum için bu sizin için dediğiniz bir şey olduğu zaman herkes bunu bir şekilde yapar. Ama tutup da işte kapatıyoruz kapa süre zarfında marketten alkol alamayacaksınız falan gibi saçma bir yerlere gidiyor. O nokta da tabii ki sorgulamamız lazım hani ve kapandığımızda tamam yine kapanırız ama sonucunda nereye gitti iyi bir yere gittik mi ulaştık mı? Yani bazı mesela dışarı çıkma özgürlüğü gibi bir şeyse akıl ve mantık çerçevesinde olduğu sürece tamam hadi çıkmayalım diyebilirsiniz. Ama tamam çıkamıyorsun parklarda dolaşamıyorsun ama deli gibi iş yerlerinde fabrikalarda çalışabiliyorsun. Mesela sen çıkamıyorsun ama cenazene tam kapanım sağlayamıyorsun bak bakalım binlerce kişi... Bunu gördüğün zaman tabii ki şey yaparsın ve böyle olduğu zaman bir işe de yaramaz yani (Katılımcı16, Kadın, 25, Lisans, Sosyalist, Çerkes).

Yukarıdaki K16'nın örnek ifadesinde de görüldüğü gibi, sınırlamalar toplumdaki tüm bireyleri eşit ölçüde etkileyecekse kabul edilebilir bir durum olacaktır. Diğer türlü eşit ve adil uygulanmayan müdahaleleri içeren durumlar sınırlamaları meşru kılmayacaktır. K26 bu durumu mevcut sistem üzerinden örnek vererek şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Örgütlenme içinde protesto, eylemler içinde bunların sınırlanmasına, kısıtlanmasına nasıl bakıyorsun diye soracaktım?

K26: Şiddet içermedikten sonra, hakaret içermedikten sonra, her koşulda, her durumda yapılabilir, yapılabilir olması lazım. Ama kısıtlanmaması lazım işte malum pandemi koşulları filan bu bahane edilerek belli şeyler engellenmiş olabilir. Bende bu pandemi koşullarında bazı şeylerin tabii ki geri planda kalabilir bu eylemler vesaire ötelenebilir. Ama işte hani insanlarda da adalet duygusuyla bu sefer şey yapıyorsun sen açık ortamda insanların protesto hakkından mahrum bırakıyorsun ama dönüyorsun öbür tarafta kapalı spor salonunda şey yapıyorsun, kongre yapıyorsun ve yani bunlar insanları adalet duygusunu sarsan şeyler oluyor tabii ki olmaması lazım böyle (Katılımcı26, Erkek, 36, Lisans, Liberal, Türk).

Demokratik birtakım hak ve özgürlükler zarar ve şiddet içermediği sürece engellenemezken, topluma, bireylere ya da çevreye zarar verici nitelikte olduğunda sınırlandırılması gerekir. Örneğin demokratik bir hak olan protesto ve eylemler şiddet içerdiğinde kabul edilemez bir biçime dönüşüp engellenmeyi gerektirir. K19 bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

G: Peki bu sefer protesto ve eylemleri sorayım. Sence bunların demokrasideki yeri nasıldır?

K19: Yani, belli bir fiziksel veya manevi bir zarar vermeden gerçekten halklarınızı savunmak amacıyla yapıldığı sürece demokrasi için faydalıdır. Çünkü hani demokrasi fikir birliklerinin yanında başka fikirleri de kale alıp, dinleyip onların rahat edebileceği bir ülke, bir yönetim, bir hayat sunmalı gibi bakıyorum. Dolayısıyla işin şiddet boyutu değil ama insancıl bir şekilde gayet güzel protestomuzu yaptığımız sürece uygun olduğunu düşünüyorum. Demokrasi için (Katılımcı19, Kadın, 18, Lise, Liberal, Türk).

3.9.3. Bazı Özel Durumlara Bağlı Sınırlama

Demokrasi birtakım istisnai durumlarda çeşitli dezavantajlar yaratabileceği için sınırlandırılabilir veya askıya alınabilir bir sistemdir. Toplumun sağlığının ve güvenliğinin söz konusu olduğu durumlarda üretilecek çözümler antidemokratik uygulamalar gerektiriyorsa demokrasiden feragat edilebilir. Örneğin bir odak grup görüşmesinden elde edilen aşağıdaki alıntıda K4 mevcut sistemden örnekler vererek toplumun sağlığını ilgilendiren COVID19 pandemisinde aşı uygulamalarının zorunlu tutulması; terör

olaylarının yaşandığı dönemlerde ise güvenlik sebebiyle demokratik olmayan denetimlerin yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat aynı katılımcı demokrasiyi askıya alan askeri darbe konusunda olumsuz bir tutuma sahiptir. Buradan hareketle bu katılımcı için demokrasi ancak sağlık ve güvenlikle ilişkili olduğunu düşündüğü durumlarda sınırlanması gereken bir sistemdir. K5 benzer şekilde, demokrasinin güvenlik ve sağlık gibi toplumun ya da dünyadaki tüm toplumların tamamını etkileyen durumlarda sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir. K6 ise, demokrasinin sınırlanması gereken istisnai durumlara hukukla ilgili birtakım meseleler üzerinden örnek vererek açıklama getirmiştir. Buradan hareketle katılımcılar için istisna kabul edilecek durumların hem ortaklaştığı hem de farklılaştığı söylenebilir.

G: Demokrasi sizce bazı durumlarda askıya alınabilir mi? Ne düşünüyorsunuz?

K6: Çok ufak da olsa istisnai durumlar olabilir belki.

K4: Hani belki pandemi gibi herkese aşı vurulmalı diye bir politika izlenilmeli bence ne dediğine bakmadan. Topluma nizam vermek için öyle bir şey.

K6: Ya istisnai durumlar mesela bizim toplumumuzda erken yaşta evlilik diye bir şey var. 15 yaşına gelen insanlar evleniyor bu durumda da istismardan dolayı ceza gibi konular söz konusu. Böyle ufak tefek şeyler yani gönül rızası var burada o gönül rızasındaki olaylarda istisna kullanılabilir diye düşünüyorum. Tercihlerine bakılmaksızın anne baba ve gönül rızası olan evliliklerde istismar olarak görülmeyebilir. Hani tecavüzcülerle aynı koğuşa atılmayabilir insanlar (Katılımcı6, Erkek, 32, Lise, Sosyal Demokrat, Roman).

K5: İstisnai durumlar konusu şey getiriyor aklıma eğer bir kez istisnai bir durum oluşturulabilirse bu her koşulda orda işte temsil eden insanların bu istisnai duruma göre değişebilir. Yani hani bugün pandemi örneği ya da istismar örneği sağlıklı olabilir gibi geliyor ama bu çok bence dipsiz bir kuyu gibi hani hangi durum istisnai durum olarak görülür ve öyle yorumlanır, nasıl görülür bilmiyorum istisnai durumlar neye sebep olur? Yani çok şey böyle evrensel konular, bütün ülkeyi ilgilendiren konular belki herkesin sağlığını hakkını gözetken şeyler daha ortak bir şey olmalı diye düşünüyorum.

G: Diyelim ki ülkenin güvenliği söz konusuysa.

K5: Evet evet aynen. Güvenlik belki olabilir diye düşünüyorum (Katılımcı5, Kadın, 31, Lisans, Apolitik, Türk).

K4: Mesela Türkiye de terör olaylarının çok arttığı bir dönem vardı 2016 sonları mesela. Her hafta neredeyse 15 günde bir bomba patlıyordu öyle bir dönemden geçerken kolluk kuvvetlerinin işini yapmasına, mesela kimlik denetimi GBT, şimdiki gibi bir ortamda GBT belki çok şey gelir abes gelir ne gerek var ki düşünürken, o dönemde kolektif olarak insanların düşüncesi güvenliğe daha çok önem verme eğilimindeyken insanlar bu kimlik kontrolünü teşvik bile edebilir yani.

G: Belki şeyi konuşabiliriz askeri müdahaleler, siyasi ekonomik müdahale onlarla ilgili ne düşünürsünüz?

K4: Yani seçilmiş idareye karşı darbe yapılması mı?

G: Mesela bir örnek askeri darbe.

K4: Buna ilke olarak da hani karşı gelmek hangi siyasi görüşten olursan ol ya bunu hani olur vermek çok akıl karı bir iş değil diye düşünüyorum (Katılımcı4, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Hukuk sistemini ilgilendiren olumsuz birtakım durumlara, demokratik yasalar ve düzenlemelerle yeterince çözüm üretilemediğinde daha iyi çözümler için antidemokratik birtakım uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bahsedilen bu istisnai durumlarda demokrasinin sınırlanması kabul edilebilir bir durumdur. K1 bu istisnai durumu şu şekilde açıklamaktadır:

G: Demokrasiyi bazı durumlarda askıya alabilir miyiz? Alınabilir mi? Ne dersiniz?

K3: Yani o sıra demokratik yönetilmeyecek bir şey olacak. Ya sanki savaş durumlarında bunu otomatik olarak yapıyorlar aslında. Çünkü savaşa giricez girmeyeceğiz mi soran yok bu demokraside o sırada bence yani askıya alınması gibi bir şey yani. İşte o sırada sorulmalı noluyorsun yani sen askerim diye gönderiyorsun ama yani senin askerin dediğim insan biziz yani bizlerden biri bence alınmamalı.

K1: Çok gaddar mı olacak bilmiyorum ama, işte bu taciz tecavüz davaları harbiden yapılıyorsa ama ben çok şey bakmıyorum idam olaylarına belki o seviyelerden verdiğim örnek dışında da örnekler var belki o zaman demokrasi bir müddet askıya alabiliriz diye düşünüyorum. Çünkü diğer türlü bir korku olmayınca kadına şiddettir tacizdir ne bileyim çocuk istismarı gibi bir sürü salak saçma suçların önüne geçilemiyor. Çünkü adalet olmuyor, ülkemiz üzerinde konuşuyorum ama bunu normal toplumlar farklı bir şeydir ama, kendi ülkemiz adına yorum yapacaksak o şartlar da hence askıya alınabilir şahsi yorumum tabi bu (Katılımcı1, Erkek, 27, Lisans, Kemalist, Türk).

Savaş durumları, devletin varlığına ve toplumun güvenliğine tehdit oluşturabilecek olağanüstü durumlar olarak demokrasinin sınırlandırılması gerektirebilecektir. Örneğin K12 bu istisnai durumu tarihten bir örnek vererek şu şekilde açıklamaktadır:

G: Demokrasi bazı durumlarda askıya alınabilir mi?

K12: Ben alınabileceği kanaatindeyim. Çünkü dediğim gibi demokrasinin var olmaya devam edebilmesi için bir devlet düzeni olması lazım. Bir devlet düzeninin var olmaya devam edebilmesi için de insana ihtiyacı var, toprağa ihtiyacı var belirli sınırlı arasında, bir yazılı hukuk sistemine ihtiyacı var o yüzden zaman zaman kararları hızlı alabilmek adına çok istisnai durumlardan bahsediyorum ama bu yaşadığımız topraklarda daha önce olmuş. Ama bu kötüye kullanılabilir mi çok kullanılabilecek bir şey ki zaten demokrasinin tanımını anlatırken de kendi içinde dinamikleri uyuşmayan şeylerden kastım buydu. İşte kurtuluş savaşı esnasında Mustafa Kemal'in yetkileri kendinde toplaması gibi evet demokrasi askıya alınabilir. Ama çok istisnai durumlar haricinde olmaması lazım. Ne kadar istisnai durumları güzel belirlesen de bu kötüye kullanılabilir bir şey.

G: Aklında senin için istisnai durum diyebileceğin bir şey var mı?

K12: Yakın tarihten örnek vereyim 15 temmuzdan sonra olan ohaldir ne bileyim alınan kararlardır. Bu kötüye kullanımını örneği ama olabilir gerçekten bu istisnai durumda olmalıydı dediğim daha uzak bir tarih işte kurtuluş savaşı zamanı Atatürk'ün meclisin yetkilerini elinde toplaması diyebilirim ha beklenen

bir şey mi hayır yine ideal düzende öyle bir savaşa gerek kalmasaydı keşke de böyle bir şeye gerek kalmasaydı (Katılımcı12, Erkek, 27, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

3.10. Taviz Verilmeyen Demokrasi

Demokrasi hiçbir koşulda askıya alınacak veya sınırlanacak bir sistem değildir. Antidemokratik uygulamalarla veya sınırlamalarla demokrasiden taviz vermek, demokratik sistem ve toplum için daha kötü sonuçlar doğuracaktır. Örneğin K13 bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

Ama şöyle bir şey var bu bazen askıya alınabilir o bazeni kim koyacak, o kriterler önemli bence çünkü siz işinize geldiği gibi bir bazen durumu yaratabilirsiniz. Bugün işte kısıtlamalardan da görüyoruz, bazı keyfi uygulamalar ve kendi hayat tarzını dayatmaya yönelik kısıtlamalar, can güvenliğinden çıkmaya başladı başka şeye dönüştü bazı alanlar. O yüzden askıya alınabilecek çok çok vahim bir şey olması lazım ki orda bile tehlikeli. Orda bile sizi denetimden uzaklaştırdığı zaman gayri resmi bir alana kayıyorsunuz. Savaşın ortasında da demokrasi her zaman demokrasi yani savaşın ortasında bile lazım çünkü savaşın ortasında bile demokrasiden uzaklaştığı zaman o kişi yine kendi çıkarları yine kendi çevresine yani bir kişiye bırakıyorsunuz işin ruhu o zaman çok kişi çok karar. O yüzden bence hiçbir koşulda demokrasiden vazgeçilmemeli (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Demokrasi ideal haliyle uygulanabildiğinde olağanüstü koşullarda dahi dezavantajlı durumlar yaşanmayacaktır. Bir başka ifadeyle demokratik bir sistemde herhangi bir durumda demokrasiyi sınırlamayı ya da askıya almayı gerektirecek koşullar oluşmayacaktır. Buna rağmen sağlıklı yürütülemeyen demokratik bir sistemde, bu tür olağanüstü durumlarda dezavantajlı durumlar ortaya çıkabilecek ve bu da demokrasiden taviz vermeye yol açacaktır. Örneğin K23 bu durumu aşağıdaki ifadelerle şöyle açıklamaktadır:

G: Peki mesela bu korona süreci nedeniyle sokağa çıkma yasağı, diğer yasaklar mesela bu tarz durumlardaki askıya alınmalarla ilgili ne düşünüyorsun?

K23: Eğer işte biz toplum olarak kendimizi gerçekleştirmiş bir toplum olsaydık, korona süreci dimi işte mükemmel örnek. Bilimsel olarak ne dediler işte birbirinizden uzak durun öpüşmeyin tokalaşmayın ellerinizi yıkayın, bitti. Eğer benim halkım bilinçli olsaydı, yasaklar olmayacak. Yani insanlar maskeyi doğru düzgün takabiliyor olsaydı işte saygınlık saygı eğitim seviyesi derken tam olarak bundan bahsediyorum çok güzel örnek oldu. İnsanlar birbirleriyle tokalaşmaması, öpüşmemesi, belli bir mesafede durması gerektiğini zaten bilseydi biz böyle çok öpüş kokuş bir millet olmasaydık kaba tabiriyle zaten bu yasaklar olmayacaktı. İşte yine toplum bu duruma getiriyor, ama toplum niye bu durumda çünkü beni iyi yönetemediler. Ben o yüzden cahil kaldı benim belli haklarımı elimden aldınız, yukarıda koltuk kavgası yaptınız, halkı hiç düşünmediniz, düşündüğünüzü dile getirip düşünmediniz e noldu olay yine ben bilinçli dahi olsam sokağa çıkamıyorum neden çünkü komşum cahil o yüzden ben sokağa çıkamıyorum. O yüzden evet şu an benim hakkım kısıtlanıyor neden çünkü komşum cahil (Katılımcı23, Kadın, 28, Lisans, Kemalist, Türk).

Demokrasinin hiçbir durumda taviz verilebilecek bir sistem olmamasının bir diğer sebebi, oluşabilecek her olumsuz durum ve koşul için içinde demokratik çözümler barındıran bir sistem olmasıdır. Her durumda, demokratik müdahalelerle sistem ideal şekilde işlemeye devam edecektir. Bu durum K13 tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Demokrasi zaten bir yönetim o güç anlarında lazım, onlarla mücadele etmek için demokrasi lazım zaten. Normal zamanda zaten herkes demokratik yönetim içinde bulunmakta bir sorun yaşamıyor. Pandemi döneminde zaten demokrasi bana burada lazım. Normal dönemde her şey rayında gidiyordu, işte bu dönemde o kararlar denetlenebilseydi hepimiz daha ferah bir toplum olurdu. Bu yardımlar sadece bir gruba değil, başka gruplara hak edenlere dağıtılırdı gibi geliyor bana. O yüzden demokrasi o bazen denilen riskli alanlarda ihtiyaç duyulan bir şey. O yüzden hiçbir zaman askıya alınmamalı (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

3.11. Evrensel/Kültürel Boyutta Değerlendirilen Demokrasi

Demokrasi dünyadaki bütün toplumlara ve kùltùrlere uygun evrensel bir sistem midir, yoksa farklı toplumlara, coğrafyalara göre farklı biçimler alması gereken bir sistem midir? Bir takım farklı gerekçelerle, demokrasi evrensel/ kùltùre özgü boyutlarda farklılaşan bir sistem olarak değerlendirilmektedir.

3.11.1. Evrensel Demokrasi

Demokrasi içeriği, prosedürleri, işleyişi ve sınırları çok net ve değişmez olan bir sistemdir. Toplamların dilleri, kùltùrleri, gelenekleri ve yaşadıkları coğrafyaları değişse bile demokrasinin standartları ve uygulamaları değişmez. İdeal olarak kabul edilen bu ilkeler değiştiğinde dezavantajlı durumlar ortaya çıkabilir veya o sistem demokrasi olmaktan tamamen uzaklaşır. Örneğin K30 için farklı türleri ya da uygulamaları olan sistemler demokrasi olarak bile ifade edilemez. Katılımcı tarafından bu durum şöyle açıklanmaktadır:

G: Sence farklı demokrasi türleri var mıdır, varsa mesela nasıl demokrasilerdir bunlar?

K30: Bu konuda bir fikrim yok ya ama bence iş farklılığa gidiyorsa başlık da değişiyor olabilir, başlık da değişmeli bence. Hani yani bunun şöyle bir sistemi diyorsak atıyorum, bir liderin bir cumhurbaşkanından atıyorum daha çok hükmü varsa o iş demokrasiden çıkıyor monarşie gidiyor bence. Sen istediğin kadar seçim yapmaya kalk hani işin içinde biraz şeffaflık gerekiyor ideal demokrasi için.

G: Bu farklı bir tür olduğu zaman aslında demokrasi olmuyor diyorsun dimi? Dolayısıyla yoktur diyebilir miyiz?

K30: Evet oradan çıkıyor. Bence yok iş başka yere gidiyor o zaman. Çünkü zaten sınırları duvarları çok net. Eğer bir duvarda bir delik açılırsa o çok başka yere gidebilir. O noktadan sonra bence artık sınırlar değişiyor artık (Katılımcı30, Kadın, 32, Yüksek Lisans, Sosyal Demokrat, Türk).

Demokrasi tüm bireylerin ve toplumların çıkarına ve faydasına olacak bir sistem olduğu için ve bunu gerçekleştirecek belirli prosedür ve standartlara da sahip olduğu için hem bir değişim gerektirmez hem de değişimler iyi sonuçlar vermez. K7

demokrasinin belirli somut temeller üzerine oturduğunu ve bunun toplumlara göre değişebilecek bir yanının olmadığını şu ifadelerle açıklamaktadır:

Ben biraz şöyle olduğunu düşünüyorum, farklı demokrasi anlayışlarından ziyade farklı, bence demokrasiden önce demokrasinin ne olduğuna karar verebilmek için. Çünkü bunun sana göre bana göre böyle olduğunu düşünmüyorum. Onlara göre demokrasi bir şey bene böyle bir şey yok çünkü bu çok bence oportünist bir yaklaşım. Ben şuna inanıyorum hani bu kadar bu meseleleri bu kadar kavramsal meselelerden konuşmanın bazı şeyleri engellediğini düşünüyorum. O yüzden daha somut gerçekliklerle ya İngiltere'nin demokrasi kavramı farklı demek yerine çok basit temeller üzerinde toplanmanın, düşüncelerini çok basit söyleyebilmenin altında toplanabilmenin, daha eşit daha adaletli bir dünyada yaşayabilmeyi konuşabildiğin, istediğin zaman baştakine devletin başında olanın fikrini rahatlıkla özgürce söyleyebildiğin bir sistem olması gerektiğini düşünüyorum. Bu kalem bence bu kadar zaten kısa değil elbette ki yanına başka kalemler eklenebilir ve elbette ki bunların Amerika'ya göre farklı bir demokrasi anlayışı bilmem kime göre çünkü ben tamamen sanatçı kimliğimle konuşup sanatta da aslında var olan kavramların tamamına zarar verdiğine tanıklık ediyorum kendi adıma (Katılımcı7, Kadın, 34, Lisans, Sosyalist, Melez- Çerkes).

Demokrasinin sırtını yasladığı bazı temeller evrensel kabul edildiği için de demokrasi evrensel bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Örneğin K24 demokrasinin eşitlik gibi evrensel kabul edilen ve ödün verilemeyecek bazı değerleri benimsemeyen toplumlara ya da kültürle uyarlanabilecek bir sistem olmadığını şu şekilde açıklamaktadır:

Yani değişebilir söylediğin şey mantıklı geliyor sosyolojik duruma göre coğrafi duruma göre kültürlere göre değişiklik gösterebilir. Ama çok oksimoron bir şey de söylüyor olabiliriz. Örneğin bir kültürde sosyolojik açıdan ele alıyoruz demokrasi, sadece varsayım bu arada olabilir diye cevap verirsem insanların kültürel sosyolojik durumlarına göre demokrasi başka bir biçimde var olabilir, ama peki o kültürde en basit bilinen şekliyle kadınlar hakları kısıtlanmış bir konumda ve demokrasiyi buna uyarlayacağız, çünkü kültürleri böyle o zaman oksimoron oluyor işte. Teknik olarak vardır, terim olarak vardır belki ama, yani

kulağa mantıksız geliyor açıkçası yani. Demin de söylediğim gibi demokrasiyi eşitlik olarak aldığımızda eğer ki toplumların sosyolojik coğrafi kodları değişkenlik gösteriyorsa ve demokrasi buna adapte olmak zorundaysa bu bizi yanlışlara da götürebilir. Örneğin Türkiye ele alalım Türkiye de nasıl anlatayım bizim referanslarımız bizim kodlarımız çoğunlukla İslam dinine referans eder, ya da Anadolu da kadına çocuğa olan yaklaşım hayvana olan yaklaşım bellidir, maldan kabul edilir hakları yoktur. Demokraside seçme seçilme hakkı şu bu falan verilmiş olsa da esasen demokrasinin başka bir biçimi var onu da biz görüyoruz işte İslami demokrasi olabilir onu da biz görüyoruz işte yorumlanmış bir demokrasi olabilir. Ama dediğim gibi oksimoron bir durum var kültürümüz böyle sosyolojik durumumuz böyle biz böyle gördük bir yandan da demokrasiyi benimsiyoruz ama şöyle olması gerekiyor demokrasinin eğer bize gelecekte. Biraz mantıksız gibi geliyor o yüzden zaten sanırım, kulağa garip geliyor temel olarak zaten toplumların kaynaşmaması da bundan olabilir (Katılımcı24, Erkek, 40, Lisans, Komünist, Türk).

3.11.2. Kültüre Özgü Demokrasi

Demokrasi her topluma ve kültüre uygun olabilecek evrensel içeriğe sahip bir sistem olarak değerlendirilemez. Toplumların farklı dinamikleri ve kültürel yapıları vardır; bu sebeple demokrasinin her yerde, herkes için aynı şekilde uygulanması mümkün olmayacaktır. Toplumların kendi yapılarına uygun hale getirilerek uygulanan bir sistem ise demokrasinin en ideal hali olacaktır. Örneğin K29 tarafından kültüre uygun demokrasi şu ifadelerle açıklanmaktadır:

G: Peki sence ideal bir demokrasi de neler vardır? Nasıl bir sistem bu sistem?

K29: İdeal demokrasi sistemi, ülkenin insanlarına uygun, kültürel gerekliliklerine uygun ve bağından özünden kopmayan...

G: Bağ, öz derken? Kültürel şeyler mi?

K29: Kültürel ve toplumun eski değerlerine uygun şekilde yaratılmış. Mesela Türk haklarına bakarsak kendi örf ve adetlerimiz var, bunlara uygun şekilde olmasını isterdim.

G: Peki o sistem nasıl olurdu? Bize uygun olan sistem.

K29: Bize uygun olan sistemle birlikte, bize uygun olan sistem şu an canlı olsaydı o sistemle aslında, şu an ki çektiğimiz sıkıntıların yani aslında, şu an farklı karşıt görüşlü eylemlerin gerçekleşmesine hiçbir şekilde gerek kalmazdı, hiçbir şekilde önünün de açılacağını düşünmüyorum (Katılımcı29, Erkek, 21, Lise, Siyasi görüş belirtmek istemiyor, Türk).

K29 bir başka ifadesinde demokrasinin uygulamalarını kültürlere veya toplumlara göre çeşitlendiren faktörün hukuk sistemindeki farklılıklar olduğunu söylemiştir. Katılımcı, bu durumu LGBT konusunda her toplumun kendi kültürüne göre farklılaşan bakış açıları üzerinden aşağıda şekilde açıklamaktadır:

G: Sence farklı demokrasi türleri var mıdır, olmalı mıdır, mesela nasıl demokrasiler olabilir?

K9: Nasıl demokrasiler olmalıdır, bence bu demokrasi bağlamının asıl temel taşı hukuk diye görüyorum ben. Bu hukuktaki verilen kararların ölçüleri ve hukukun ayırdığı suç ve suçsuzluk oranını, farklılığına göre demokrasiyi şekillendirdiğini düşünüyorum. Bunun ölçüsü, her ülke bazında farklı diye düşünüyorum. Evet, ortak kurallar var Avrupa'nın koyduğu fakat daha detaya indiğimiz zaman, örnek veriyorum LGBT konusu, her ülkenin farklı bir yaklaşımı, LGBT konusunda yapılanlara karşılıklı her ülkenin farklı bir karşı koyması veya farklı bir yönelimi var. Bunu bu konuda örnek gösterebilirim (Katılımcı29, Erkek, 21, Lise, Siyasi görüş belirtmek istemiyor, Türk).

Demokrasi uygulamaları, birtakım prosedürler üzerinden toplumlar arasında çeşitlense de demokrasinin kritik ve evrensel kabul edilen bazı temelleri toplumlara ya da kültürlere göre değiştirilemez. Örneğin K14 bu değişmeyen temellere vurgu yaparak kültüre uygun demokrasiyi aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Şöyle üzerinde durduk belki ama burada şöyle bir olay var şimdi baktığımızda biz, demokrasi anlamında başka bir ülkeyi baz alamayız. Çünkü bu mantıklı olmaz çok fazla parametre var bakın yani bir kültürümü var ya da daha farklı doğuya kaydığınızda orda çok farklı bir kültür var. Ya da tam tersi batıya kaydığınızda çok farklı bir kültür var. Tabi bence burada kopyalamaktansa içerde kültüre ve yapıya en uygun sistemi oluşturabilmek o yüzden şu an kendi içimizde de konuşurken birbirimizin söylediğine yakın olsa bile bir noktada bir

farklılık oluşabiliyor. O yüzden bu demokrasiyi oluşturacak böyle bir model vardır İsviçre de oluşturulan bir yöntem vardır diyebileceğimizi düşünmüyorum. Çünkü temelinde kültürün olduğu bir şeyden bahsediyoruz, yani kültürün üzerine inşa edilmeli. Ama tabi kritik taşları var bunların üzerinde duruyoruz başından beri, hukuk, adalet, eşitlik bunları kaçırmadan bu kritik taşlar üzerinde topluma uygun olarak inşa edilirse bence ülke için en ideali o olur. Burada başka bir yeri model almak uygun olmaz çünkü biz başka bir kültürle entegre değiliz ya da o kültür tamamen bize uyacak diye bir kaide de yok (Katılımcı14, Erkek, 32, Lisans, Milliyetçi, Türk).

Toplumlara uygun inşa edilmeyen bir demokratik sistem, o toplum tarafından da benimsenmeyecektir. Öte yandan bilimsellikten uzak ve daha önce denenmemiş yöntemlerle topluma uygun hale getirilmeye çalışılan bir demokratik sistem de olumlu sonuçlar vermeyecektir. Farklı toplumlar arasında değişimler gereklidir fakat değişimin de belirli standartları vardır. Bu standartlar dışında çeşitlenen bir demokrasi, yine halka uygun ve halkın faydasına olmayacaktır. Örneğin K13 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

İşin mantığı gereği zaten tek bir doğru olamaz yönetim biçimi adına da. Her coğrafyada her toplumun dinamikleri açısından farklı farklı uygulanma yöntemleri var. Tabi ki farklılıklar olacaktır olmalı da zaten. Biz alıp aynısını buraya getirip topluma enjekte etmeye çalışırsak zaten oturmaz toplum ikna olmaz. Demokrasi bir yandan da budur aslında, toplumun bir şeye ikna olması gerekiyor... O zaman bir dinamizm oluşturulur ve toplum ilerlemeye başlar ama siz toplumun kendi kodlarıyla hiç uymayan bir şey kurmaya çalışırsanız elbette ki hiç uymaz. Farklılıklar olacaktır olmalıdır ama ne olmalıdır tabi bu çok bir hukukçuların işi, hukuk burada konuşacak. Bir seçim yasasını mesela dünyada bunun örnekleri var, sen buradaki ülkeye göre seçim yasası yapıcam dersin ama bu çok denenmiş hani bilimsel de bir yöntem, ya siyaset bilimi sosyoloji bunların hepsi denenmiş, görülmüş, uygulaması olarak da toplumlar olarak gördüğümüz şey. Şimdi onu alıp ben buraya doğru uydurucam, Türk tipi bir başkanlık sistemi gibi bir şey getirmeye çalışırsanız, şu an da kakofonik durum bundan kaynaklı yani. Başkanlık sistemiye başkanlık sistemi uygulananlar var ve bunlar belli. Siz bunu kendime göre uyarlıycam diyip hiç denenmemiş bir şey yapmaya

çalışırsanız, tabii bilim insanı olarak söyleyeyim bilimin gittiği yola çok aykırı bir şey yapıyorsunuz. Denenmemiş bir şeyi seksen milyonla kendi başıma denemek istiyorum gibi bir şey oluyor. O yüzden tabii ki farklılıklar olacak ama dünyadaki örneklerine de bakın, hukukçuların toplumların bir konsensüsle karar vereceği bir demokrasi türü geliştirilebilir (Katılımcı13, Erkek, 40, Lisans, Sosyal Demokrat, Melez-Roman-Azeri).

Demokrasi toplumlara göre uyarlanması ve çeşitlenmesi gereken bir sistemken, aynı zamanda zamanın koşullarına göre de revize edilmesi gerekir. Mevcut çağın gereklilikleri zaman ve koşullara göre değişmekte ve bu durum kaçınılmaz olarak demokratik sistemin değişimini de gerektirecektir. Örneğin K27 bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

G: Peki şunu kastediyor olabilir misiniz, sanki farklı demokrasi türleri var mıdır buradan baktığımızda, olmalı mıdır? Yoksa bahsedilen o tek tip demokrasi biçimi mi her yerde uygulanmalıdır? Öyle mi olmalıdır?

K27: Aslında değişime açık olması lazım. Baktığımız zaman aslında şu an bize doğru gelen şeyler elli sene sonra gelmeyecek. Ondan kaynaklı tek tip bir demokrasi sistemiyle ilerleyemeyeceği açık. Burada deneme yanılma yöntemiyle ilerlemesi daha mantıklı gibi gözüküyor şu an için. Ondan tek tip olmasını istemezdim, sürekli bir şeyler eklensin, değişsin, tekrardan tekrardan belki başa dönmemiz gerekecektir işin sonunda gibi bir algı da oluşabilir. Ama denemeden göremeyiz bunu demek istiyorum (Katılımcı27, Erkek, 30, Yüksek Lisans, Liberal, Türk).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışma demokrasinin gündelik hayatta, sıradan insanlar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını sosyal temsiller kuramı temelinde incelemeyi amaçlamıştır. Sosyal temsiller kuramına göre politik, bilimsel, profesyonel ve ideolojik kavramlar günlük söylemlere yayıldığında, sosyal temsillere dönüşür veya onlarla bütünleşir (Moscovici, 1984). Bu sebeple daha çok politikanın ve politik bilimlerin bir konusu olarak değerlendirilen demokrasi de günlük söylemlere yayıldığında birtakım temsillerle anlamlandırılmaktadır. Bu kısımda, bu temsilleri açığa çıkarmak amacıyla yürütülen bu çalışmadan elde edilen bulgular kuramsal bağlamda değerlendirilecek; ardından çalışmanın sınırlılıklarına ve gelecek çalışmalara yönelik önerilere yer verilecektir.

4.1. Araştırmadan Elde Edilen Sosyal Temsiller

Yapılan görüşmelerde demokrasiye ilişkin çeşitli tarifler ortaya konmuştur. Katılımcıların bu tariflerine dayanarak 3 argüman belirlenmiştir. Bu argümanların ilkinde demokrasi modern dünyada ortaya çıkan liberal politik felsefe düşüncesinin üzerine kurulu bir sistemi ifade eder. Diğer bir argüman demokrasinin kötüye kullanıma açık ve bu sebeple avantajdan çok dezavantajlı olan bir sistem olmasıdır. Üçüncü argüman ise demokrasinin insan doğasına dair çeşitli özellikler ve günümüz koşulları sebebiyle gerçekleşmesinin mümkün olmadığı inancını içermektedir.

Bu argümanlara dayalı demokrasinin 3 ayrı temsili çıkartılmıştır. Bu temsiller ‘liberalizm temelli bir sistem olarak demokrasi’, ‘dezavantajlı bir sistem olarak demokrasi’ ve ‘mümkün olmayan bir sistem olarak demokrasi’ temsidir. Liberalizme temellendirilen demokrasi temsiline göre, özgürlük, eşitlik, adalet ve bireysel haklar gibi liberal değerler temelinde bir politik işleyiş ve toplumsal yapı demokrasinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Demokrasi insanlara bu değerleri sağlayan ve garanti altına alan kurumlara, düzenlemelere sahip bir sistemi ifade eder. Farklı ırk, din, dil vb. gibi özelliklere sahip bireylerden oluşan günümüzün çok kültürlü toplum yapılarında bahsedilen bu liberal değerlere çok daha fazla ihtiyacı olduğunun bilincinde olan bireyler için demokrasi en ideal sistem olarak değerlendirilmektedir. Bireyler yalnızca

politik anlamda eşit ve adil bir biçimde temsil edilebilmek için değil, demokratik mücadele için gerekli araçlara sahip olabilmek açısından ve günlük hayattaki bireysel karşılaşmalarda da liberal demokrasinin bileşenlerine ihtiyaç duymaktadır. İdeal biçimde işleyen bir demokrasi için demokrasinin politik bileşenlerinin tek başına yeterli olmadığı; bireysel ve toplumsal seviyede de demokrasi ideallerinin gerçekleştirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Bir başka ifadeyle demokrasinin eşitlik, özgürlük, haklar gibi ideallerinin toplum tarafından da içselleştirilmiş olması gerekmektedir.

Dezavantajlı bir sistem olarak demokrasi temsili, demokrasinin kötüye kullanıma açık bir sistem olduğu dolayısıyla, avantajdansa daha fazla dezavantaja sahip olduğu argümanına dayanmaktadır. Özellikle politik sistem içerisindeki aktörler tarafından kötüye kullanıma açık bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür bir kötüye kullanım ise kaçınılması zor bir durum olarak kabul edilse de birtakım önkoşulların sağlanmasıyla bunun önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Toplumun yüksek eğitim seviyesine sahip olması bireylerin doğası gereği manipülasyona yatkın olma eğiliminin önüne geçerek kötüye kullanımın da önüne geçebilecektir. Belirli kültürel ve toplumsal dinamikler demokrasiyi dezavantajlı konuma getirecek diğer sebeplerdir. Bir başka ifadeyle demokrasi her toplum ve kültür için uygun olan bir sistem değildir ve demokrasi için ülkelerin sahip olması gereken çeşitli önkoşullar vardır. Bu aynı zamanda demokrasinin evrensel olduğu fikrinin de karşıtı bir argümanı içermektedir.

Diğer bir demokrasi temsili ideal demokrasinin mümkün olmadığı argümanını içermektedir. İdeal bir demokrasi insanın doğasından kaynaklı çeşitli özellikler ve eğilimler nedeniyle insan için değildir ve neredeyse bir ütopyayı ifade etmektedir. Bu temsil içerisinde demokrasinin tarihin bir döneminde var olduğu fakat günümüz koşullarının elverişsizliği nedeniyle artık mümkün olmadığı argümanı da yer almaktadır. Dolayısıyla bu argüman ütöpik bir demokrasi yerine, artık mümkün olmayan bir demokrasiye işaret eder.

4.2. Araştırma Sonuçlarının Kuramsal Açıdan Değerlendirilmesi

Çalışmanın sonuçları Türkiye’de yaşayan bireylerin, uzmanlar ve araştırmacılar tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınan demokrasi konusunda bazı temsilleri

paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu temsillerin uzmanların bilgisinden bağımsız olmamakla birlikte, bilimsel bilgidен farklı olduğu görölmüştür. Bir başka ifadeyle temsiller kesin ve net tanımları içeren bilimsel bilgidен ziyade, pratik deneyimlere dayanan esnek yapıdaki gündelik bilgidен kaynaklanmaktadır.

Bizzat insanın inşa ettiği toplum gerçekliği, yine onun tarafından bilinmek ve anlaşılmaq ister. Tıpkı bir bilim adamının gerçeğe ulaşmak için bilimsel bilgi ve teknikleri kullanması gibi sıradan insanlar da sosyal gerçekliği anlamak ve açıklamak için sağduyu bilgisini kullanırlar (Paker, 2000). Moscovici'nin (1981, s. 181) ifade ettiği gibi sosyal temsiller sağduyunun çağdaş versiyonu gibidir. Farklı sosyal temsillere bağlı olarak çeşitli argümanlar ortaya çıkar ve bu temsil ve argümanlar gündelik düşünce evreninin, yine Moscovici'nin (1984) sosyal temsiller kuramının terimiyle, söz birliği evreninin parçasıdır. Bu çalışmada demokrasiye ilişkin çok çeşitli temsil ve argümanlar ortaya çıkmış; bu temsil ve argümanlar söz birliği evreninde benzerliklerinin yanında birbirinden farklı ve hatta birbirine karşıt şekilde var olabilmektedir. Temsil ve argümanlardaki bu farklılık, yani birbirini destekleyen veya karşıt olan değerlendirmeler, söz birliği evreninin çoğulcu karakterini yansıtarak Moscovici'nin (1984, 1988) görüşüne destek sunmaktadır.

Demokrasi bu çalışmada olumlu ve olumsuz temsillere sahiptir ve bu temsiller söz birliği evreninde bir arada bulunarak, demokrasiye yönelik sosyal gerçekliği birlikte inşa etmektedir. Aslında demokrasi Antik Yunan'dan beri olumlu, olumsuz ve tarafsız biçimlerde anlam kazanmıştır. Örneğin Aristo ve Platon demokrasinin anarşiyeye ve tiranlığa yol açacağını savunmuştur (Markova, 2004). Demokrasinin olumlu ya da olumsuz yani birbiriyle zıt temsilleri olsa da tüm katılımcılar için tercih edilen sistem olmaya devam etmektedir. Fakat onu ideal ya da tercih edilen bir sistem haline getiren argümanlar birbirinden farklılaşmakta, hatta olumsuz ifadeleri bile içerebilmektedir. Bir başka ifadeyle olumlu bir temsile dair argümanlar olumsuz bir içeriğe sahip olabilmektedir. Örneğin ideal demokrasi, mümkün olamayacak kadar mükemmel bir sistem olarak tarif edilmektedir. Bu idealize etme durumu bazen demokrasiyi ütöpik kılacak kadar mükemmelleştirmeyi içermektedir. Demokratik sistemdeki işleyiş o kadar mükemmel ve başarması zordur ki buna en uygun olduğu düşünölen toplumlarda ve devletlerde bile bu ideal gerçekleştirilememekte ve demokrasi ütöpik bir olguya dönüşmektedir. Dolayısıyla ideal demokrasi yeryüzüne ait olmayan bir olgudur. Bu

ütüpikliğe yönelik başka bir argüman demokrasinin insanın doğasına özgü dolayısıyla değiştirilemez ve ona içkin birtakım özellikleri (rasyonel davranamama, manipüle edilebilme gibi) sebebiyle uygulanması mümkün olmayan bir sistem olmasıdır. Bu tür olumsuz argümanlarla demokrasi kullanılamaz hale getirilmesine rağmen, hala iyi ve ideal bir sistem temsiline de sahip olmayı sürdürmektedir.

Temsil ve argümanların söz birliği evrenindeki bir aradalığı onların birbirlerini karşılıklı olarak etkileyebilmelerine, dönüştürebilmelerine ya da birlikte yeni argümanların üretilmesine yol açabilmektedir. Söz birliği evrenindeki demokrasi temsilleri gerçekliği birlikte inşa etmektedir. Örneğin demokrasinin yüksek eğitim seviyesine sahip bir toplum önkoşuluna bağlı olarak mümkün olabileceği argümanı, demokrasinin düşük eğitim seviyesine sahip bir toplumda dezavantajları olan bir sisteme dönüşeceği argümanı ile kolaylıkla bir arada kullanılarak, konuşma sırasında ortak bir temsile gönderme yapabilmektedir. Buna göre demokrasinin uygulanabilmesi ve avantajlı bir sistem olabilmesi için toplumun belirli bir eğitim seviyesine sahip olması, çocukluktan itibaren herhangi bir ideolojiye bağlı olmayan nesnel bir formel eğitimle ve aynı zamanda sosyal hayata dair meseleleri içeren ahlaki eğitimle donatılması, demokrasi için elzem kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu eğitim demokrasinin nasıl bir sistem olduğu, ne tür bileşenlere ve prosedürlere sahip olduğu, vatandaşın demokrasideki konumu ve önemi gibi konularda farkındalık kazandıracak bir içeriğe sahip olmalıdır. Bunun aksi durumda ise demokrasinin gerçekleşebilmesinin mümkün olmadığı ve hatta vatandaşların ve ülkelerin zararına olacak dezavantajlı bir sistem konumuna geleceği argümanı öne sürülmektedir. Dolayısıyla bu argüman, toplumdaki düşük eğitim seviyesi sebebiyle dezavantajlı bir sistem olarak değerlendirilen demokrasi argümanı ile kolaylıkla bir arada kullanılabilmektedir.

Söz birliği evreninde birbiriyle uyumlu ya da uyumsuz temsil ve argümanların bir arada bulunabileceği ve sosyal gerçekliği birlikte inşa ettiklerine dair bu çalışmadaki diğer bir kanıt liberal değerlere temelli bir sistem olan demokrasi temsili ile dezavantajlı demokrasi temsili ilişkisidir. Dezavantajlı demokrasi temsiliinde demokrasi ancak bir takım toplumsal koşullara bağlı olarak ortaya çıkabilecek; aksi durumda dezavantajlı olabilecek bir sistemdir. Buna göre örneğin sömürge olarak yaşayan ve özgür olmayan veya temel ihtiyaçlarını dahi gidermekte zorlanan toplumlarda demokrasi dezavantajlı bir sisteme dönüşecektir. Dahası bu özelliklere sahip toplumların demokrasiye ihtiyacı

olmadığı; temel ihtiyaçların giderilmesi ve özgürlük gibi farklı öncelikleri olduğu düşünülmektedir. Bu temsil, liberalizm temelli, yani bireylere özgürlük, eşitlik ve adalet sağlayan demokrasi temsiline farklılaşmaktadır. Çünkü bahsedilen bu temsilde bireylerin ihtiyaçlarını eşit ve adil bir biçimde karşılayacak ve onlara özgürlük sağlayacak sistem demokrasiyken ki bu bulgu alan yazında yürütülen çok sayıdaki çalışmanın bulgularıyla da uyumaktadır (bkz. Baviskar ve Malone, 2004; Bratton ve Mattes, 2001a; Bratton ve Mattes, 2001b; Canache, 2012b; Canache ve ark., 2001; Dalton ve ark., 2007), dezavantajlı demokrasi temsiline demokrasi böyle bir misyona sahip görünmemektedir.

Yine benzer biçimde, gündelik bilgede ‘liberal değerler temelli demokrasi’ temsili ile ‘dezavantajlı demokrasi temsili ‘demokrasi için anti-demokrasi’ paradoksu yaratmasına rağmen bir gerilim yaşatmadan gerektiğinde bir arada kullanılabilir. Liberal değerlere dayalı demokrasi temsiline demokrasi tüm bireylerin eşit bir biçimde bütün haklardan yararlandığı ve özgürce yaşadığı bir sistemi ifade ederken, dezavantajlı demokrasi temsiline demokrasinin bazı içeriklerinin çeşitli dezavantajlar yaratması sebebiyle yani demokrasinin iyiliği ve devamlılığı için gerektiğinde sınırlanabileceği ya da antidemokratik uygulamalarla demokratik sürecin askıya alınabileceği öne sürülmektedir. Örneğin bazı olağan olmayan durumlarda birtakım hak ve özgürlüklerin sınırlanması bunlardan biridir. Katılımcılar demokrasinin işleyebilmesi için devletin, bireylerin hak ve özgürlüklerini kısıtlayabilecek kurallar koymasının gerektiğini düşünmektedir. Odak noktası bireysel hak ve özgürlükler olduğundan demokrasi bu nedenle gayri meşru ve arzu edilmeyen bir şey olarak görülebilir (Dahl, 1989). Parker’ın (2002) modernliğin ve laikliğin temsillerini incelediği çalışmasında da çok benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ortaya çıkarılan ‘demokrasinin bir gereği olarak laiklik’ temsili ile demokrasinin korunması için anti-demokratik uygulamaları meşru bulan argümanlar bir arada kullanabilmiştir. Özgürlük ve demokrasi arasındaki ilişki ilk kez Atina’da açıkça dile getirilmiş olsa da orada bile bu ilişki her zaman olumlu karşılanmamıştır. Örneğin hem Platon hem de Aristoteles tüm vatandaşlar için demokrasi ve özgürlüğü onaylamamıştır çünkü bunun anarşiye ve zorbalığa yol açacağını düşünmüşlerdir (Davies, 1997’den akt. Moodie, 2005). Buradan hareketle demokrasinin vadettiği ve ona yönelik talebi açıklamada önemli faktörlerden biri olan hak ve özgürlüklere antik dönemlerden bugüne şüpheyle yaklaşan bir görüşün de hâkim

olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çalışmaya ilişkin bu örnekler Moscovici'nin (1984, 1988) önerdiği gündelik bilginin içerisinde yer aldığı söz birliği evreninin parçaları olan argümanların, farklı ve hatta birbirine karşıt olabilecekleri ve bir arada varlık gösterebilecekleri önermesine ve söz birliği evreninin çoğulcu ve kapsayıcı bir yapıya sahip olduğu görüşüne bir başka kanıt olarak değerlendirilebilir.

4.2.1. Temel Bir Düşünce Özelliği: İdeal-Gerçek Ayrımı

Katılımcılar demokrasiyi konuşurken genel olarak idealde olması gereken demokrasi ile mevcut demokratik sistemleri bir arada değerlendirmekte ve demokrasi idealdeki ve mevcuttaki hali arasındaki karşıtlıklar üzerinden açıklanmaktadır. Bir başka ifadeyle neredeyse tüm katılımcılar için ideal ve gerçek arasında hep bir kopukluk vardır.

Aşırı uçlara kayan bu diyalektik bakış açısı, demokrasi alan yazınında da kuramcılar tarafından sıkça değerlendirilen ve bazıları tarafından sakıncalı bulunan bir düşünme şekline işaret etmektedir (Örn., Dahl, 2001; Sartori, 1993). Örneğin Sartori (1993) demokraside makul olanın korunması gerektiğini, idealist ve realist anlamdaki okumaların demokrasiye zarar vereceğini iddia etmektedir. Ona göre demokrasiyi fazla realist bir yerden ele almak onu bir demagoji etkinliği olarak görmeye sebebiyet verirken; idealist bir bakış açısı da siyaseti somut içeriğinden uzaklaştırıp, onu işe yaramaz ve kullanılamaz hale getirmektedir. Bu çalışmada, demokrasiyi günümüz dünyasına hatta bazen de yeryüzüne ve insanlığa özgü olmayan bir ütopya olarak değerlendiren demokrasi temsili, bahsedilen bu idealist bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu temsil bu bağlamda değerlendirildiğinde onun demokrasiyi kullanılamaz bir sistem haline getirdiği açıkça görülecektir. Hatta aşırı idealist bir siyasi bakış dünyayı da sürekli olumsuz görmeye yol açacak ve bu da toplumsal ilişkileri bozacaktır. Bu durum, insan doğasının kötücül tarafı nedeniyle demokrasiyi ütopya olarak değerlendiren katılımcıların ifadelerinde de açık bir şekilde görülmektedir. İnsan doğasına yönelik bu olumsuz bakış açısı, insanın kendisi için kendi tarafından var edilen demokrasiyi bizzat kendisi sebebiyle mümkün kılmamayı içermektedir. Demokrasi bu katılımcılar için o kadar idealize edilen bir sistemdir ki bunun gerçekleşebildiği durumda bile insan için sağlıklı olacağı varsayılmakta ve ütopya olarak kalması daha yararlı bulunmaktadır. Mevcut sistemler üzerinden

değerlendirilen demokrasi temsilinin ise demokrasinin yalnızca dezavantajları üzerinden değerlendirilen bir sistem olduğunu ve onun olumlu yanlarını görmeyi ve mücadeleyi engelleyeceği söylenebilir. Dolayısıyla demokrasi mükemmel olacak kadar iyi bir sistem olarak değerlendirilse bile hem aşırı idealize etme sebebiyle hem de mevcut sistemlerdeki olumsuz deneyimler nedeniyle arzu edilen bir sistem olmaktan da çıkmaktadır.

Bu ikili düşünme biçimi, alan yazında sakıncalı bir durum olarak değerlendirilse de sosyal temsillerin içinde olduğu sosyal, politik ve kültürel bağlamın etkisini taşıyan düşünce şemaları olduğu düşünüldüğünde oldukça anlaşılır olduğu görülecektir. Araştırma sonuçları demokrasiyle ilişkili geçmişteki ve mevcuttaki deneyimlerin temsiller üzerinde belirleyici olduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin demokrasinin dezavantajlı sistem temsili, katılımcıların deneyimler üzerinden yaptıkları tarifleri içermektedir. Demokrasi iyi uygulanabildiğinde en avantajlı sistem, uygulanamadığı durumda dezavantajlı bir sistem olduğu çıkarımı sıklıkla tarihteki olumsuz demokrasi deneyimleri üzerinden yapılmaktadır. Almanya'daki Nazi dönemi ya da İtalya'daki Mussolini yönetimi demokrasinin imajını sarsan ve dezavantajlı bir sistem olarak değerlendirilmesine yol açan kötü tecrübelerdir. Benzer bir biçimde demokrasinin kendi içinde kötüye kullanıma sebebiyet verecek açıklara sahip olması dolayısıyla yani demokrasinin sağladığı özgürlüklerle ya da pozitif imajla, bunu kendi çıkarlarına kullanma potansiyeli taşıyan kötü aktörler halkı kandırarak, manipüle ederek ve yönlendirerek demokrasiyi kolayca alaşağı edebilecektir. Bu durum ise katılımcılar tarafından sıklıkla Jül Sezar, Adolf Hitler, Amerika'nın denizaşırı müdahaleleri ve darbeler ile sıkı yönetim uygulamaları gibi demokrasi karşıtı olarak kabul edilen çeşitli tarihsel örnekler ya da COVID19 pandemisi sürecindeki hak ve özgürlükleri kısıtlayan uygulamalar gibi içinde bulundukları mevcut demokratik işleyişteki örnekler referans gösterilerek açıklanmaktadır.

Sartori (1993) ideal ve gerçek arasındaki kutuplaşmayı ve aradaki kopukluğu önlemek için ahlaki demokratik sürece dahil etmek gerektiğini öne sürer. Ona göre modern düşünce geleneği ile beraber politikanın ve dolayısıyla da demokrasinin ahlaktan ve dinden ayrılarak seküler bir formda yeniden kurulması, onun tamamen gerçekliğe indirgenmesi ve ahlaki ilkeler ve ideallerden dışlanması sürecini başlatmıştır. İdeal ve gerçekliği bünyesinde taşıyan kendi demokrasi teorisini öne sürerek, ideal ve

gerçeklik arasında bağ kurmanın yöntemsel ve ahlaki biçimlerini inşa etmeye çalışmıştır. Çünkü bir yandan Dahl (2001) gibi Sartori de ideal ve gerçek arasındaki makul bir boşluğu değerli bulmaktadır. İdeal model, eylemlerimizi ona göre uyarlayarak kendimizi geliştirmemizi sağlayacak (Sartori, 1993); ideal ve gerçek arasındaki boşluk ise demokratik ülkeleri daha demokratik hale getirmenin yolları üzerine düşünmemizi sağlayacaktır (Dahl, 2001). Örneğin bu çalışmayla benzer bir şekilde, Magioglou'nun (2000) çalışmasında da Yunanistanlı katılımcıların büyük çoğunluğunun, ideal demokrasiyle günümüz demokrasileri arasında uçurum olduğunu ve ideal demokrasinin hiç var olmayacağını düşünmelerine rağmen, gerçeği ya da mevcut sistemi ideal üzerinden yargılamaya devam ettikleri görülmüştür. Tüm imkânsız idealler gibi ideal demokrasi de hiçbir zaman tam anlamıyla başarılamayacak olsa bile, olması gerekeni işaret ederek toplumlara ve bireylere yol gösterici olacaktır.

4.3. Alan yazındaki Demokrasi Kavramsallaştırmasına İlişkin Diğer Çalışmalar ve Yaklaşımlar

Alan yazında, demokrasinin sosyal temsilleri dikkate değer birkaç çalışma dışında çok fazla çalışılmamıştır. Bunun yanında dünyanın çeşitli yerlerinde demokrasiye ilişkin tutumları ve kavramsallaştırmaları inceleyen çok sayıda kamuoyu çalışması yürütülmüştür (örn., Akboğa ve Şahin, 2018; Alacapınar, 2020; Arensmeier, 2010; Baviskar ve Malone, 2004; Bratton ve Mattes, 2001a, 2001b; Dalton ve ark., 2007; Moodie, 2005; Ottemoeller 1998; Regt, 2013). Bu araştırmanın sonuçları, yürütülen bu çalışmaların sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Örneğin bu çalışmada elde edilen liberal değerler temelli demokrasi temsiliinde demokrasi eşitlik ilkesini temel alan ve insanlara bu eşitliği sağlamayı vadeden bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu eşitlik ideali, Dahl'ın (2001) demokrasinin en temel argümanı olarak değerlendirdiği ve özsel eşitlik olarak tarif ettiği inanca dayanmaktadır. Dahl özsel eşitliği, doğru olup olmadığı sorgusunu bir kenara bırakarak, ahlaki bir yargı olarak savunmamız gerektiğini öne sürer. Yani ahlaki bir yargı olarak bir insanın hayatının, özgürlüğünün ve iyiliğinin, başka bir insanın hayatından, özgürlüğünden ve iyiliğinden özsel olarak daha değerli ya da az değerli olmadığı konusunda ısrarcı olmamız gerektiğini vurgular. Bir yandan da aslında insanların yönetime katılımı, insanların eşitliğine ve kendi çıkarlarına olanı yargılama kapasitesine olan inancın tek mantıksal sonucudur (Arensmeier, 2010, s. 201). Eşitlik temsili bu çalışmada eşit

yurttaşlık hakkını içermektedir. Katılımcılar demokratik sistemdeki eşitliği, fırsatlardan eşit bir biçimde yararlanma, eşit muamele görme ya da hem sosyal hem de politik anlamda eşit haklara sahip olma şeklinde tanımlamaktadır. Öte yandan sadece insanların değil, tüm canlıların bu eşitliğe sahip olduğu da düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle, sahip oldukları özelliklerinden ve farklılıklardan bağımsız olarak tüm canlıların özsel olarak eşit oldukları; demokrasinin de bu eşitliğin deneyimlenebilmesine olanak tanıyan bir sistem olduğu varsayılmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı kültürlerden bireylerle yürütülen çok sayıda çalışmada eşitliğin, demokrasiyi tanımlamada öne çıkan bileşenlerden biri olduğu görülmüştür (örn., Akboğa ve Şahin, 2018; Alacapınar, 2020; Baviskar ve Malone, 2004; Bratton ve Mattes, 2001a, 2001b; Dalton ve ark., 2007; Moodie, 2005; Ottemoeller 1998; Regt, 2013).

Eşitliğin demokrasinin dayandığı temellerden biri olması argümanının yanı sıra eşitliğin hiç gerçekleşmeyecek bir ideal olması sebebiyle demokrasinin mümkün olmayacağı argümanı da çalışmanın diğer bulgularından biridir. Buna göre demokrasinin gerçekliği bireylerin birbiriyle eşit olmayışı gerçekliği üzerinden değerlendirilmekte ve bu eşitsizliğin kendisi demokrasiyi en baştan mümkün olmayacak bir sistem haline getirmektedir. Demokrasi kuramcılarında Schumpeter de (2013), benzer bir biçimde, demokrasinin üzerine kurulu olduğu düşünülen ortak iyi anlayışına, insanların çıkar ve değerlerinin birbirinden farklı olacağı bu sebeple de pratikte ortak iyi diye bir şey olamayacağı gerekçesiyle karşı çıkar. Dolayısıyla toplumdaki eşitsizlikler sebebiyle herkesi eşit şekilde etkileyecek ortak iyi ideali pek geçerli görünmemektedir. Bu anlamda alan yazındaki bu görüşle çalışmanın bu bulgusunun örtüştüğü söylenebilir.

Demokrasinin ancak birtakım önkoşullara bağlı olarak avantajlı bir sistem olacağı bulgusu kimi kuramcılar tarafından da dile getirilmektedir. Örneğin bu çalışmada, katılımcılar için demokrasinin uygulanabilmesi ve avantajlı bir sistem olabilmesi için toplumun belirli bir eğitim seviyesine sahip olması gereklidir. Papanikos (2022) eğitimin bireyleri ideal demokrasinin ideal vatandaşı haline getirdiğini öne sürer. Fakat bu çalışmada da ifade edildiği gibi eğitimin gerekli ama tek başına yeterli bir koşul olmadığını da ekler ve ahlaklı bir topluma da ihtiyacımız olduğunu söyler. Çünkü ‘beyaz yakalı suç’ kavramı eğitilmiş insanların da suçlu olabileceğini ve demokrasiye ilişkin süreçlerin altını kazabileceğini kanıtlar niteliktedir. Bu sebeple toplumun tamamı

yüksek bir eğitim seviyesine sahip olamasa da toplumsal olarak kabul edilmiş ahlak ve erdem normları tarafından kendi kendini yönetebilir olacaktır (s. 357). Kuçuradi (1998) demokrasinin ancak demokratik bilince sahip eğitilmiş bir toplumda mümkün olabileceğini; devletin, bütün yurttaşların temel haklarını eşit bir biçimde korumak için var olduğu bilincinde olmayan yurttaşlarla demokrasinin gerçekleştirilemeyeceğini ısrarla vurgular.

Bu çalışmada demokrasi için bir önkoşul olarak değerlendirilen diğer toplumsal seviyedeki unsur kişiler ve gruplar arası ilişkilerdir. Karşılıklı saygı, tolerans ve uyumu içeren ve demokratik kültürün bir ögesi olarak da adlandırılabilenimiz toplumsal ilişkiler, demokrasinin sağlıklı işleyişi için elzem kabul edilen diğer faktördür. Bu bulgu demokrasinin eşitlik, özgürlük, adalet gibi liberal kavramlarla ve çoğulculuk gibi kurumsal bileşenleriyle tanımlandığı çalışmadaki diğer bulguların toplumsal seviyedeki izdüşümü gibidir. Bu değerleri kendi hayatlarına ve ilişkilerine yansıtamayan bir toplumda bu kavramların da yüzeysel kalacağı, dolayısıyla demokrasi idealinin gerçekleşmeyeceği söylenebilir. Moscovici'nin (1991, s. 7) demokrasiyle ilgili, her ne kadar seçim ritüelleri ve değişim kurallarıyla ilgili olsa da şu sözü bu durumu açıklar niteliktedir: “onun özellikleri hayatın her alanına yayılıyor... bunu aile ilişkilerinde... eğitimde... günlük konuşmalarda ve tavırlarda görüyoruz. İnsanların tüm bakış açıları ve beklentileri, kamusal yaşamları, motivasyonları giderek daha fazla bu kurum tarafından çerçeveleniyor... bir kültür haline geldi... bilişsel yapının birliği... dünyayı temsil etme şeklimiz” (akt. Moodie, 2005).

Bu çalışmada demokrasi birtakım gerekçelerle evrensel/kültüre özgü boyutlarında farklılaşan bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Demokrasinin evrensel bir sistem mi yoksa kültürle ve toplumlara göre farklı türleri ve içeriği olan bir sistem mi olduğu bu çalışmanın katılımcılarının yanı sıra, alan yazındaki kuramcılar arasında da değişiklik göstermektedir. Örneğin Sartori'nin (1993) demokrasinin gerçek olabilecek tek bir temeli vardır ve bu asla değişmez önermesi evrensel bir demokrasi anlayışını ortaya koyarken; bu görüş diğer bazı araştırmacılar tarafından ideolojik bir önerme olarak değerlendirilmektedir (örn., Kaufman ve Stadelmaier, 2020; Montiel ve Wessells, 2001; Muhlberg, 1998). Örneğin Kaufman ve Stadelmaier (2020), Sartori'nin bu önermesini Avrupa merkezli olan, normatif bir şekilde fazla vurgulanan modernitenin başka bir yüzü olarak tanımlamaktadır. Moodie'ye (2005) göre de son dönemlerde Batı

ve Orta Avrupa halkları kendilerini Sovyet tarzı “halk demokrasisinden” daha batı tipi bir demokrasiye doğru dönüşüm sürecinde bulmuştur.

Demokrasinin Batı temelli etnomerkezci görüşü, bu sistemin ilk defa Batı’da ortaya çıktığı iddiasıyla paralellik göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Batı’da ortaya çıktığı haliyle tek bir görünüme sahip olduğu düşünülecektir. Fakat bu görüş bir bütün olarak insanlık tarihi düşünüldüğünde demokrasinin her yerde eşit derecede yeni veya eşit derecede eski olduğu gerçeğiyle çürütülebilecektir (Muhlberger, 1998). Örneğin arkeologların Atina efsanesiyle çelişen keşfine göre meclise dayalı demokrasinin ilk modelleri bugün Suriye, İran ve Irak olarak bilinen topraklarda ortaya çıkmış; daha sonra doğuya, Hint Yarımadasına doğru yayılarak oradan da batıya, Fenike şehirlerine ve Atina’ya doğru ilerlemiştir (Keane, 2022). Eski Hindistan’ın cumhuriyet deneyimi de demokrasinin batıya özgü bir konsept olduğu düşüncesinin kırılmasına yardım edecek başka bir tarihsel gerçek olarak değerlendirilebilir. Öte yandan demokrasi, adil ve etkili seçimler yetişkin direnişi altında ve fikirlerin özgürce tartışılabilmesine izin veren koşullar açısından düşünüldüğünde bu yüzyılın bir fenomeni olduğu ve demokrasi tarihinin yeni başladığı da söylenebilir (Muhlberger, 1998).

Modern dünyada ortaya çıkan demokratikleşme dalgaları, günümüzde çok farklı türde demokrasiler olduğu ve Asya’da, Afrika’da ve Doğu Avrupa’da yeni ortaya çıkan demokrasilerin bir diğerinden ve geleneksel batı demokrasilerinden çok farklı olabildiği fikrinin altını çizmektedir. Hatta batı demokrasileri arasında bile demokrasinin farklı görünümüne rastlamak mümkündür (Zimbardo ve ark., 2013). Bu sebeple Dallmayr (1997) gibi araştırmacılar demokrasi anlayışında kültürel çeşitlilikleri hesaba katmak gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Yine Dallmayr’e göre liberal evrenselcilik ve eşitlikçilik, kültürel heterojenliğe ve farklılık siyasetine daha fazla dikkat edilerek yumuşatılmalı ve düzeltilmelidir (2020, s. 282). Bu çalışmada elde edilen liberal demokrasi temsillerinin yanı sıra bu kültüre özgü farklı anlamlar da elde edilmiş ve bu bulgu da batının ötesinde demokrasi tartışmalarına bu anlamda destek sunmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların bire bir ifadelerinde belirttikleri gibi toplumların kendi yapılarına uygun hale getirilerek uygulanan bir sistemin demokrasinin en ideal hali olacağı; toplumlara uygun inşa edilmeyen bir demokratik sistemin ise o toplum tarafından benimsenmeme ihtimalini taşıyacağı söylenebilir.

Demokrasinin günümüz kültürlerindeki gündelik anlamlarına bakıldığında, örtülü olarak bulunan çeşitli demokrasi anlayışları ve sembolik temsiller mantıksal, sıralı veya pasif bir süreçle değil, rakip fikirler arasındaki yoğun mücadele ve çatışmanın yaşandığı uzun bir tarihsel dönem boyunca gelişmiştir. Farklı kültürlerden, farklı zaman dilimlerinde ve farklı kökenlerden gelen bireyler ve gruplar çeşitli gerilimleri ve fikir çatışmalarını yeni biçimlere entegre etmiştir. Bu diyalektik dönüşüm yoluyla hem kültürler hem de demokrasi değişime uğramaktadır (Kim, Helgesen ve Byung, 2002). Bu değişim bu çalışmanın katılımcıları tarafından da vurgulanmıştır. Buna göre demokrasi hem farklı toplumlara, kültürlere göre çeşitlenebilen bir sistemdir hem de zamanın koşullarına göre revize edilmesi gerekecektir. Çünkü dönemin ruhu zaman ve koşullara bağlı olarak değişmekte, bu da demokrasinin kaçınılmaz dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Öte yandan çalışmada elde edilen hem evrensel hem de kültüre özgü demokrasi temsili bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye toplumunda bahsedilen bu fikir çatışmalarının ve dönüşümün hala devam ettiği söylenebilecektir.

SONUÇ

Dünyanın birçok yerinde çoğu vatandaş demokrasiyi desteklerken veya memnuniyetini derecelendirirken, destekledikleri demokrasinin ne olduğu, türü ya da neyi ifade ettiği bireyler ve ülkeler arasında değişiklik göstermektedir ve bu çok sayıda çalışma tarafından ortaya konmuştur (Baviskar ve Malone, 2004; Canache, 2012a, 2012b; Carlin ve Singer 2011; Chu ve ark., 2008; Diamond ve Plattner 2008; Shin ve ark., 2007). Yani demokrasinin, alan yazındaki kuramcılar arasında evrensel bir görünüme mi yoksa kültürlere göre çeşitlilik gösteren görünümlere ve uygulamalara mı sahip bir sistem olduğu tartışmaları süre gelse de (Tan, 2008), dünyanın farklı bölgelerindeki vatandaşlar arasında hem ortak hem de farklı anlamları içerebildiği görülmektedir. Buradan hareketle, farklı kültürel ve coğrafik bağlamlarda bireylerin demokrasinin farklı bileşenlerini nasıl değerlendirdiklerine dair incelemeler yapma gereği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma da bu amaçla yola çıkarak Türkiye’de yaşayan katılımcıların demokrasiyi nasıl kavramsallaştırdığını ve demokrasiye yönelik ne tür temsillere sahip olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışma her ne kadar bu soruları cevaplama girişiminde nispeten mütevazı olsa da bazı sonuçlar önerebilir. Elde edilen bulgular alan yazında yürütülen çok sayıda çalışmanın bulgularıyla benzerlikler göstermesinin yanı sıra, bu çalışmaya özgü olarak değerlendirilebilecek farklı temsilleri ve değerlendirmeleri de açığa çıkarmıştır. Örneğin bu çalışmada genel olarak katılımcıların demokrasiye yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları görülse de demokrasiye yönelik çok boyutlu sorular sayesinde demokrasiye yönelik memnuniyetsizlik olarak yorumlanabilecek çeşitli temsiller de elde edilmiştir. Demokrasinin bireylerden ve yanlış uygulamalardan kaynaklı dezavantajları olduğu düşünülse de sistemin kendi içinde sahip olduğu bileşenlerden ve prosedürlerden kaynaklı dezavantajları olduğu da düşünülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların içinde yaşadıkları kültürel-politik bağlamın ve geçmişteki ve mevcut demokratik sistemlerindeki deneyimlerinin onların demokrasiye yönelik değerlendirmelerindeki etkilerini görmek mümkün olmuştur.

Bahsedilen bu sonuçların ve katkıların yanı sıra, bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları da vardır. Çalışmada demokrasi gibi karmaşık bir konu, sosyal temsillerin dinamik ve üretken doğasını ortaya koymayı kolaylaştıran derinlemesine görüşmeler aracılığıyla incelenmeye çalışmıştır. Fakat tam da sosyal temsillerin bu dinamik doğası

sebebiyle, bu çalışmanın veri toplama aşamasının tamamlanmasından bu yana geçen sürede Türkiye’de ve dünyada meydana gelen toplumsal ve politik gelişmelerin ve değişimlerin, demokrasi kavramının kamusal söylemlerinde de değişimler yaratmış olabileceğini akılda tutmak önemlidir.

Çalışma verileri ise tüm dünyada geniş ölçekte büyük değişimler ve etkiler yaratan COVID19 pandemisi sırasında elde edilmiştir. Bu dönem birçok ülkede özellikle bireysel hareketliliği kısıtlayan ve özel ve kamuya açık toplanmaları yasaklayan önlemler alınarak, bu kısıtlamaları ihlal eden vatandaşlara kamu güvenliğini tehdit ettikleri gerekçesiyle çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur. Bireysel, kişiler arası ve toplumsal seviyede etkileri olan böylesi bir bağlamda, katılımcıların demokrasiye yönelik değerlendirmelerinin farklılaşabileceği ve ortaya çıkan temsilleri etkileyebileceği açıktır. Bu tür bir farklılaştırıcı etkinin olası görünümünün anlaşılabilmesi ise oldukça zor olmakla birlikte, gelecek çalışmalarda bu çalışma ve pandemi öncesinde demokrasi temsillerini veya kavramsallaştırmalarını inceleyen diğer çalışmalar birlikte ele alınıp, değerlendirilebilir.

Bu çalışma tümevarımsal bir yaklaşım benimseyerek yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmelerin tematik analizini ve sosyal temsiller kuramının analiz basamaklarını içeren nitel bir yöntemle yürütülmüştür. Örneklemen farklı demografik özelliklere sahip bireylerden oluşması ve bu sayede daha kapsayıcı temsiller elde edilmesine olanak sağlanması açısından nitel analize uygun olabilecek maksimum sayıda katılımcıya ulaşılmaya çalışılmıştır. Örneklem Türkiye’nin her bölgesinden yoğun göç alan ve oldukça heterojen bir bölge olma özelliğine sahip İstanbul ilinde yaşayan katılımcılardan oluşmaktadır. Fakat buna rağmen, etnik köken ve politik yönelim gibi demografik değişkenler açısından dengeli bir dağılım sağlanmış olsa da katılımcılar özellikle eğitim seviyesi açısından birbirine yakın bireylerden oluşmaktadır. İleriki çalışmalarda Türkiye’nin her bir coğrafi bölgesinden mümkün olan maksimum çeşitlilikteki katılımcıların dahil edildiği bir örneklem tercih edilmesi yararlı olabilecektir.

Bu çalışma yukarıda da bahsedildiği gibi nitel bir yöntemle yürütülmüştür. Nitel araştırmalar bir olguya dair katılımcıların deneyimlerini ve bakış açılarını kendi ‘seslerine’ yer vererek keşfetme olanağı sağlamakta ve derinlemesine bir anlayış ortaya

ıkarmaktadır (Denzin ve Lincoln, 1996). Fakat geniş bir rneklemele, daha genellenebilir sonuçlar elde etmeye olanak tanıyan nicel analizlerin dahil edildiği karma bir desenle demokrasiye ilişkin çalışmalar yürütmek bu yöntemlerin tek başına yarattığı dezavantajların önüne geçip, demokrasi gibi karmaşık bir konuya yönelik daha iyi bir anlayış ortaya koyabilir.

KAYNAKÇA

- Akboğa, S. ve Şahin, O. (2018). Türkiye’de demokrasi algıları: Cinsiyet, etnik ve dini dinamikler. *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 1-28.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-105.
- Baviskar, S. ve Malone, M. F. T. (2004). What democracy means to citizens– and why it matters. *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, 76, 3–23.
- Bratton, M. ve Mattes, R. B. (2001a). Support for democracy in Africa: Intrinsic or instrumental. *British Journal of Political Science*, 31(3), 447-474.
- Bratton, M. ve Mattes, R. B. (2001b). How people view democracy: Africans’ surprising universalism. *Journal of Democracy*, 12, 107–121.
- Bratton, M., Mattes, R. B. ve Gyimah-Boadi, E. (2005). *Public opinion, democracy, and market reform in Africa*. Cambridge University Press.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Researches in Psychology*, 3, 77–101.
- Brym, R. ve Andersen. R. (2016). Democracy, women’s rights, and public opinion in Tunisia. *International Sociology*, 31(3), 253–267.
- Canache, D. (2012a). The meaning of democracy in Venezuela: Citizen perceptions and structural change. *Latin American Politics and Society*, 54(3), 95-122.
- Canache, D. (2012b). Citizens’ conceptualizations of democracy: Structural complexity, substantive content, and political significance. *Comparative Political Studies*, 45(9), 1132-1158.
- Canache, D., Mondak, J. J. ve Seligson, M. A. (2001). Meaning and measurement in cross-national research on satisfaction with democracy. *Public Opinion Quarterly*, 65(4), 506-528.

- Carlin, R.E. ve Singer, M.M. (2011). "Support for polyarchy in the Americas." *Comparative Political Studies*, 44(11), 1500-26.
- Chu, Y.H., Diamond, L., Nathan, A. J. ve Shin, D.C. (Ed.). (2008). *How east Asians view democracy*. Colombia University Press.
- Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi üzerine* (6. Baskı). (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix Yayınları. (Orjinal eserin basım tarihi 1998)
- Dallmayr, F. (1997). Introduction: Toward a comparative political theory. *The Review of Politics*, 59(3), 421-428.
- Dalton, R. J., Shin, D. C. ve Jou, W. (2007). Understanding democracy: Data from unlikely places. *Journal of Democracy*, 18(4), 142-156
- Daoust, J. F., Plescia, C. ve Blais, A. (2003). Are people more satisfied with democracy when they feel they won the election? No. *Political Studies Review*, 21(1), 162-171.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (1996). Handbook of qualitative research. *Journal of Leisure Research*, 28(2), 132.
- Diamond, L. ve Plattner, M. F. (Ed.). (2008). *How people view democracy*. John Hopkins University Press.
- Ferrín, M. (2012). *What is democracy to citizens? Understanding perceptions and evaluations of democratic systems in contemporary Europe* [Doktora Tezi]. European University Institute.
- Ferrín, M. ve Kriesi, H. (Ed.). (2016). *How Europeans view and evaluate democracy*. Oxford University Press.
- Glina, M. B. (2009). Democracy as morality: Using philosophical dialogue to cultivate safe learning communities. *Analytic Teaching and Philosophical Praxis*, 29(1), 31-38.
- Gülalp, H. (2017). *Laiklik, Vatandaşlık, Demokrasi*. Metis Yayınları.

- Hernández, E. (2016). Europeans' views of democracy: The core elements of democracy. Ferrín, M. ve Kriesi, H. (Ed.), *How Europeans view and evaluate democracy* içinde (s. 43-63). Oxford University Press.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset* (B.B. Özipek ve B. Şahin, Çev.). *Adres Yayınları* (Orjinal eserin basım tarihi 1997)
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton University Press
- Inglehart, R. (2000). Culture and democracy. L. E. Harrison ve S. P. Huntington (Ed.), *Culture matters: How values shape human progress* içinde (s. 80-97). Basics Books.
- Inglehart, R. ve Welzel, C. (2003). Political culture and democracy: Analyzing cross-level linkages. *Comparative Politics*, 36(1), 61-79.
- Jones, A. H. (1953). The Athenian democracy and its critics. *The Cambridge Historical Journal*, 11(1), 1-26.
- Kemahlıoğlu, Ö. ve Keyman, F. (2011). *Türkiye'de demokrasi algısı*. Istanbul Policy Center.
- Kim, U., Helgesen, E. ve Byung, M.A. (2002) Democracy, trust and political efficacy: A comparative analysis of Danish and Korean political culture. *Applied Psychology: An International Review*. 51 (2) 318-353.
- Kuçuradi, İ. (1998). Yirmibirinci yüzyılın eşiğinde demokrasi kavramı ve sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 21-27.
- Lijphart, A. (2007). *Thinking about democracy: Power sharing and majority rule in theory and practice*. Routledge.
- Mattes, R. ve Bratton, M. (2007). Learning about democracy in Africa: Awareness, performance and experience. *American Journal of Political Science*, 51, 192-217.

- Moghaddam, F. M. (2018). The road to actualized democracy: A psychological exploration. B. Wagoner, I. Bresco de Luna ve V. Glaveanu (Ed.), *The Road to Actualized Democracy: A Psychological Exploration* içinde (s. 3-23). Information Age Publishing.
- Montiel, C. ve Wessells, M. (2001). Democratization, psychology and the construction of cultures of peace. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 7(2), 119-129.
- Moscovici, S. (1981). On social representations. J. P. Forgas, (Ed.), *Social cognition: perspectives on everyday understanding* içinde (s. 181-210). Academic Press.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. R. M. Farr ve S. Moscovici, (Ed.), *Social representations* içinde (s. 3-69). Cambridge Press.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211-250.
- Moodie, E. (2005). *Different meanings of democracy in post-communist Europe*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Stirling Üniversitesi.
- Muhlberger, S. (1998). Democracy in ancient India. *Journal of World History*. Advance online publication. <https://uts.nipissingu.ca/muhlberger/HISTDEM/INDIADEM.HTM>
- Norris, P. (Ed.). (1999). *Critical citizens: Global support for democratic government*. OUP Oxford.
- Ober, J. (2008). What the ancient Greeks can tell us about democracy. *Annual Review of Political Science*, 11, 67-91.
- Ottemoeller, D. (1998). Popular perceptions of democracy: Elections and attitudes in Uganda. *Comparative Political Studies*, 31(1), 98-124.
- Paker, K. O. (2000). *Üniversite gençleri arasında modernliğin ve laikliğin sosyal temsilleri* [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Papanikos, G. T. (2022). The bright future of democracy Is in education. *Athens Journal of Education*, 9(2), 353-363.

- Pietsch, J. ve Clark, M. (2015). Critical citizens: Attitudes towards democracy in Indonesia and Malaysia. *Japanese Journal of Political Science*, 16(2), 195-209.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*. Princeton University Press.
- Rose, R., Mishler, W. ve Haerpfer, C. (1998) *Democracy and its alternatives: Understanding post-communist societies*. John Baltimore Press.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi teorisine geri dönüş*. (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). Türk Demokrasi Vakfı Yayınları (Orjinal eserin basım tarihi 1987).
- Schedler, A. ve Sarsfield, R. (2007). Democrats with adjectives: Linking direct and indirect measures of democratic support. *European Journal of Political Research*, 46(5), 637-659.
- Schmidt, Anfred G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş* (M. Emin Köktaş, Çev.). Vadi Yayınları.
- Shin, D.C., Dalton, R.J. ve Jou, W. (2007). ‘Popular Conceptions of Democracy’ *Political Concepts Committee on Concepts and Methods Working Paper Series*, 15. Erişim Adresi: <https://escholarship.org/uc/item/2j74b860>
- Sen, A. K. (1999). Democracy as a universal value. *Journal of Democracy*, 10(3), 3-17.
- Tan, S. H. ve Whalen-Bridge, J. (Ed.). (2008). *Democracy as culture: Deweyan pragmatism in a globalizing World*. SUNY Press.
- Tessler, M. ve Altinoglu, E. (2004). Political culture in Turkey: Connections among attitudes toward democracy, the military and Islam. *Democratization*, 11(1), 21–50.
- Tessler, M., Jamal, A. ve Robinson, M. (2012). New findings on Arabs and Democracy. *Journal of Democracy* 23(4), 89–103.
- Tilly, C. (2011). *Demokrasi* (E. Arıcan, Çev.) Phoenix Yayınları (Orjinal eserin basım tarihi 2007).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Basım). Seçkin Yayıncılık.

Yudkin, D. A., Goodwin, G., Reece, A. G., Gray, K. ve Bhatia, S. (2023). A Large-Scale Investigation of Everyday Moral Dilemmas.
<https://doi.org/10.31234/osf.io/5pcew>

EKLER

EK 1. Demografik Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu

1. Yaşınız:
2. Cinsiyetiniz:
3. Eğitim Durumunuz:
4. Mesleğiniz:
5. Çalışma durumunuzu belirtiniz:
 - ☐ Çalışıyorum
 - ☐ Çalışmıyorum
6. Medeni Durumunuz:
7. En uzun süre yaşadığınız yerleşim birimini belirtiniz:
 - ☐ Büyük şehir
 - ☐ Şehir
 - ☐ İlçe
 - ☐ Köy
8. Türkiye'deki diğer insanlara kıyasla sizin ya da ailenizin ekonomik durumunu nasıl tarif edersiniz?
 - ☐ Çok yoksul ☐ Kısmen yoksul ☐ Ortalamanın altında ☐ Ortalama
 - ☐ Ortalamanın üzerinde ☐ Kısmen zengin ☐ Çok zengin
9. Politik görüşünüz aşağıdaki kategorilerden hangisine daha yakındır?
(Lütfen sadece en yakın olduğunuz “**bir**” seçeneği işaretleyin)

- ☐Anarşist ☐Ülkücü ☐Sosyal Demokrat ☐Kemalist ☐Marksist ☐Muhafazakâr
Demokrat ☐Sosyalist ☐Komünist ☐Milliyetçi ☐Liberal ☐Şeriatçı ☐Apolitik
☐Diğer (lütfen belirtiniz)

10. Seçtiğiniz politik görüşünüzü nerede konumlandırırsınız?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Aşırı sol Orta Aşırı sağ

11. Aşağıdakilerden hangisi sizin dini/inanç sisteminizi en iyi ifade etmektedir?

- ☐Tanrı'ya inanmam (Ateistim)
☐Tanrı'ya inanıyor ama bir dini tercih etmiyorum
☐Müslümanım
☐Diğer.....

12. Kendinizi dindar/inanan biri olarak nitelendirir misiniz?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Hiç dindar değilim

Evet çok dindarım

13. Etnik kimlik:

- ☐Türk ☐Kürt ☐Ermeni ☐Rum ☐Arap ☐Diğer.....

EK 2. Pilot Görüşme Soruları

1. Demokrasi deyince aklınıza ne geliyor? Size göre demokrasi ne demektir?

2. Sizce demokrasi ideal bir yönetim şekli midir?

Sonda: Evetse neden?

Sonda: Değilse neden?

3. Sizin idealinizdeki demokrasi ya da politik sistem size göre mümkün mü?

Sonda: Evetse neden?

Sonda: Değilse neden?

4. Herkes için geçerli bir demokrasi anlayışı var mıdır?

Sonda: Belli toplumlara ve belli tarihsel gerçeklere bağlı farklı demokrasi türleri var mıdır? Olmalı mıdır?

5. Demokrasi bazı durumlarda askıya alınabilir mi? Evetse hangi durumlarda? Ve neden?

Sonda: Ülkenin güvenliğinin söz konusu olduğu durumlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sonda: Askeri ve ekonomik ve siyasi müdahaleler hakkında ne düşünüyorsunuz?

6. Demokratik bir toplumdaki vatandaşlar ne tür özelliklere sahiptir?

Sonda: Demokratik bir sistemdeki vatandaşlar gerçekte nasıl düşünmeli ve hareket etmelidir?

7. Demokratik haklar nelerdir? Ne düşünüyorsunuz? Bunlar neler olabilir?

8. Demokratik bir ülkede devletten beklentileriniz nedir? Demokratik bir toplumda devletin rolü nedir?

9. Demokratik bir ülkedeki yöneticilerin sahip olması gereken özellikler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

10. Demokrasi için mücadele denildiğinde ne anlıyorsunuz? Örnek verir misiniz?

Sonda: Demokrasinin işleyişi için neler yapılabilir, neler yapılmalıdır?

Sonda: Demokrasilerde seçim ve referandumlarda oy kullanmanın yeri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sonda: Örgütlenme, Protesto ve eylemlerin demokrasideki yeri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sonda: Bunların engellenmesi, sınırlandırılması ve özgürlüklerin kısıtlanması durumuna nasıl bakarsınız?

11. İnsanların kişisel özelliklerinin demokrasiye ilişkin görüşlerinde etkisi var mıdır? Örneğin sizin? (Kendi etnik kimliğinizin, dini görüşünüzün, cinsiyetinizin, gelir düzeyinizin, mezhebinizin, politik ideolojinizin, yaşınızın demokrasiye ilişkin görüşlerinizde bir etkisi var mıdır?)
12. Türkiye’de yaşayan herkes meclise dâhil olabilir mi? Bunun önünde engeller var mı?
13. Yakın dönemde tartışılan parlamenter demokrasi/ başkanlık sistemi ile ilgili düşünceleriniz nedir?
14. Türkiye’deki demokrasiyle ilgili ne düşünüyorsunuz?
15. Sizin demokrasi anlayışınız şu an içinde yaşadığınız sistemden farklı mı?

EK 3. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

1. Demokrasi deyince aklınıza ne geliyor? Size göre demokrasi ne anlama geliyor?
2. Sizce demokrasi nasıl bir yönetim şeklidir?
Sonda: Avantaj ve dezavantajları nelerdir?
3. Sizce ideal demokraside neler vardır, nasıl bir sistemdir?
4. Farklı demokrasi türleri var mıdır? Mesela nasıl demokrasiler olabilir sizce?
5. Demokratik bir toplumda yaşayan vatandaşların kişilik özellikleri nasıldır?
Sonda: Demokratik bir sistemdeki vatandaşlar idealde nasıl düşünmeli ve hareket etmelidir?
6. Demokratik haklar nelerdir? Ne düşünüyorsunuz? Bunlar neler olabilir?
7. Demokrasi bazı durumlarda askıya alınabilir mi? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
Sonda: Örneğin ülkenin güvenliğinin söz konusu olduğu durumlar hakkında ne düşünüyorsunuz?
Sonda: Askeri ve ekonomik ve siyasi müdahaleler hakkında ne düşünüyorsunuz?
Sonda: Örneğin, son dönemlerde korona süreci nedeniyle sokağa çıkma yasakları ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
8. Demokrasinin işleyişi için neler yapılabilir, neler yapılmalıdır?
9. Demokrasi için mücadele denildiğinde ne anlıyorsunuz? Örnek verir misiniz?
10. Örgütlenme (sendika-meslek odası üyeliği, parti üyeliği, sivil toplum kuruluşları üyeliği gibi) ile demokrasinin ilişkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
Sonda: Bunların engellenmesi veya sınırlandırılması durumuna nasıl bakarsınız?
11. Protesto ve eylemlerin demokrasideki yeri hakkında ne düşünüyorsunuz? (Örn., 8 Mart-1 Mayıs gösterileri veya Hrant Dink cinayeti sonrası yapılan tarzda bir gösteri veya Kahrolsun Amerika- İsrail gösterisi gibi)
Sonda: Bunların engellenmesi veya sınırlandırılması durumuna nasıl bakarsınız?
12. Günlük hayatınızda sizden farklı düşünen, farklı yaşayan veya farklı politik görüşe sahip insanlarla etkileşime girdiğinizde onlarla nasıl ilişkiler içinde olursunuz?
13. Genel olarak bu konuştuğumuz meselelerle ilgili Türkiye'deki demokratik sistemi değerlendirmeniz mümkün müdür, neler söyleyebilirsiniz?

EK 4. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

Sizi Canan Çelikadam tarafından yürütülen “Demokrasiye Yönelik Sosyal Temsillerin İncelenmesi” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı Türkiye’de yaşayan bireylerin demokrasiyi nasıl anlamlandırdıkları ve demokrasiye yönelik ne tür temsilere sahip olduklarını açıklamaya çalışmaktır. Araştırmada sizden tahminen 30 dk (süreyi saat veya dakika olarak belirtebilirsiniz) ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 29 kişi katılacaktır. Sizinle 13 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme yürütülecek ve bu esnada ses kaydı alınacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya e-posta adresi ve numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

☐ kabul ediyorum

ÖZGEÇMİŞ

CANAN ÇELİKADAM DUMAN

ARŞ.GÖR.

Öğrenim Bilgisi

Doktora	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji,
2018- 2024	Türkiye

Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal
2015- 2018	Psikoloji, Türkiye

Lisans	Hacettepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji,
2007- 2011	Türkiye

Yabancı Diller

İngilizce, C2 Ustalık

Yaptığı Tezler

- Doktora, Demokrasiye Yönelik Sosyal Temsiller, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 2024
- Yüksek Lisans, "Aldatmaya Yönelik Tutumların Bağlanma ve Ahlak Açısından Ele Alınması", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 2018

Akademik Unvanlar / Görevler

Araştırma Görevlisi

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

2015- Devam Ediyor

Desteklenen Projeler

1. Türkiye’de İlkokul Çocuklarının Ahlaka İlişkin Gündelik Kavramlarının İncelenmesi

CESUR S., ÇELİKADAM C., AYKAÇ B., AKTAŞ YILMAZ B., KARASU M., BALIM S.

Yükseköğretim Kurumları Destekli Proje, 2019-2023

Diğer Dergilerde Yayımlanan Makaleler

1. Demokrasinin Gündelik Kavramsallaştırması: Keşifsel Bir İnceleme

Çelikadam C., Cesur S.

4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, sa.22, ss.1-20, 2023 (Hakemli Dergi)

2. Çocukların Gözünden Ayıp Kavramsallaştırmasının ve İlgili Ahlaki Duyguların Sosyal Alan Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi

Çelikadam C., Balım S., Aktaş B., Aykaç B., Karasu M., Cesur S.

NESNE PSIKOLOJİ DERGİSİ, sa.28, ss.117-138, 2023 (Uluslararası Hakemli Dergi)

3. Okul Çağındaki Çocukların Ahlaka İlişkin Gündelik Kavramsallaştırmaları: Keşifsel Bir İnceleme

Karasu M., Aykaç B., **Çelikadam C.**, Balım S., Aktaş B., Cesur S.

NESNE PSIKOLOJİ DERGİSİ, cilt.9, sa.21, ss.535-554, 2021 (Uluslararası Hakemli Dergi)

Kitap & Kitap Bölümleri

1. Yakın İlişkiler ve Çekicilik

ERDOĞDU, F., **ÇELİKADAM C.**

Sosyal Psikolojiye Giriş II (e-kitap) içinde, Tekdemir G., Cesur S., Editör, İstanbul, 2024 (ISBN No: 978-605-07-1616-0)

2. Sosyal Psikolojide Göç

AZAK, Y., **ÇELİKADAM C.**

Sosyal Psikolojiye Giriş II (e-kitap) içinde, Tekdemir G., Cesur S., Editör, İstanbul, 2024 (ISBN No: 978-605-07-1616-0)

3. Sosyal Psikoloji ve Ahlak

Cesur, S., **ÇELİKADAM C.**

Sosyal Psikolojiye Giriş II (e-kitap) içinde, Tekdemir G., Cesur S., Editör, İstanbul, 2024 (ISBN No: 978-605-07-1616-0)

4. Kalıpyargılar ve Önyargı

ÇELİKADAM C.

Sosyal Psikoloji I (e-kitap) içinde, Tekdemir G., Cesur S., Editör, İstanbul, 2023 (ISBN No: 978-605-07-1545-3)

5. Özet: Sosyal Bir Eylem Olarak Dil (Çeviri)

ÇELİKADAM C., Alparslan B.

Sosyal Eylem Olarak Dil içinde, "Tekdemir G.", Editör, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.180-203, 2019

6. Sosyal Davranışın Genetiği (Çeviri)

ÇELİKADAM C.

Sosyal Psikolojide Kuram ve Açıklama içinde, Tekdemir G., Çoker Ç., Cesur S., Editör, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.205-223, 2018

7. Triplett' in Yarış Çalışmalarını Yeniden Değerlendirmek (Çeviri)

ÇELİKADAM C.

Sosyal Psikoloji- Klasik Çalışmaları Yeniden Değerlendirmek içinde, Çoker, Ç., Tekdemir Yurttaş, G., Cesur, S., Editör, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.11-26, 2016

1. Demokrasinin Sosyal Temsilleri: Cinsiyetler Arası Bir Karşılaştırma
Çelikadam, C.

III. International Cankaya Scientific Studies Congress, Ankara, Türkiye, 28-29 February 2024, ss. 236-237.

2. Çocuklarla Ahlak Çalışmak: Zorluklar, Etik Meseleler ve Öneriler

Karasu, M., Balım, S., **Çelikadam, C.**, Aktaş, B., Aykaç, B. ve Cesur, S.

II. Sosyal Psikolojide Ahlak Çalışmaları Ulusal Sempozyumu (SPAUS 2), İstanbul, Türkiye, 25-26 Kasım 2023

3. Çocukluk Döneminde Ahlak Kavramsallaştırmalarına İlişkin Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Ahlaki Çerçeve Ölçeği

Balım, S., Aktaş, B., Karasu, M., **Çelikadam, C.**, Aykaç, B. ve Cesur, S.

II. Sosyal Psikolojide Ahlak Çalışmaları Ulusal Sempozyumu (SPAUS 2), İstanbul, Türkiye, 25-26 Kasım 2023

4. Social Representations of Democracy: Associations of Democracy in İstanbul Sample

Çelikadam C., Cesur S.

18th European Congress of Psychology, Brighton, İngiltere, 3- 06 Temmuz 2023, ss.69

5. An Exploratory Study on Children's Experience of Moral Emotions: Turkey Sample

Çelikadam C., Aykaç B., Aktaş B., Karasu M., Balım S., Cesur S.

18th European Congress of Psychology, Brighton, İngiltere, 3- 06 Temmuz 2023, ss.70

6. Okul Çağındaki Çocukların Ahlakı Tanımlarken Yaptıkları Çevre Atıflarının İncelenmesi

Çelikadam C., Aykaç B., Aktaş B. E., Cesur S., Balım S., Karasu M.

Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu, Çanakkale, Türkiye, 26- 27 Kasım 2022, ss.17-18

7. Çocuklarından Gözünden "Ayıp" Kavramı: Ahlaki ve Uzlaşımsal Alanlarda Bir Değerlendirme"

Çelikadam C., Aykaç B., Aktaş B., Karasu M., Balım S., Cesur S.

Sosyal Psikolojide Ahlak Çalışmaları Ulusal Sempozyumu, Van, Türkiye, 26- 27 Kasım 2021, ss.33-40

8. Comprehensive Analysis of Political Orientations in Turkey: Differences and Similarities

Balım S., Aykaç B., Aktaş B., Cesur S., **Çelikadam C.**, Karasu M., Tekdemir G., Yavuz E. N., Albayrak Ş., Alparslan B.

International Society of Political Psychology (ISPP), 43rd Virtual Scientific Meeting, 14- 16 Temmuz 2020

9. Aldatmaya Yönelik Tutumların Ahlak ve Bağlanma Açısından İncelenmesi

Çelikadam C.

III. Sosyal Psikoloji Kongresi, İstanbul, Türkiye, 20 Aralık 2019, ss.87

10. İlkokul Çocuklarının Ahlaka İlişkin Gündelik Kavramlarının İncelenmesi

Aykaç B., Aktaş B., Balım S., **Çelikadam C.**, Karasu M., Cesur S.

3. Sosyal Psikoloji Kongresi, İstanbul, Türkiye, 20- 21 Aralık 2019, ss.101

11. Barışı Konuşmak: Ortaöğretim Öğrencilerinde Barışın Sosyal Temsilleri

Ertekin B., Aydemir İnönülü A., Derin D., Balım S., **ÇELİKADAM C.**, Gündüz T., ALPARSLAN B.

19. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir, Türkiye, 5-7 Eylül 2016, ss.82-83

Bilimsel Dergilerdeki Faaliyetler

Psikoloji Çalışmaları, Editörler Kurulu Üyesi, 2020- 2023

Kongre ve Sempozyum Katılımı Faaliyetleri

- Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Tez Sunumları, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, 2024
- Sosyal Psikolojide Ahlak Çalışmaları Sempozyumu II, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2023
- Avrupa Psikoloji Kongresi, Katılımcı, Brighton, UK, 2023
- Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Tez Sunumları, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, 2023
- Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2022.
- Sosyal Psikolojide Ahlak Çalışmaları Sempozyumu, Katılımcı, Van Yüzüncü yıl Üniversitesi, Van, 2021
- III. Sosyal Psikoloji Kongresi, Katılımcı, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2019
- II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Katılımcı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019
- Ahlak Üzerine Konuşmalar Sempozyumu, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018
- Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Tez Sunumları 2018, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018
- Psikoloji Sohbetleri- Dr. Meral Gezici Yalçın ile Göçe Sosyal Psikolojik Açidan Bakmak, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018

- Psikoloji Sohbetleri- Prof. Dr. Hale Bolak Boratav ile Psikoloji ve Feminizm, İstanbul Üniversitesi, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul, 10 Aralık 2018
- Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırmalar Sempozyumu, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2017
- Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Tez Sunumları 2017, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Şubat 2017
- I. Sosyal Psikoloji Kongresi, Katılımcı, Ankara, Türkiye, 2016
- Barış Üzerine Konuşmalar Sempozyumu, Düzenleme Kurulu Üyesi, İstanbul, Türkiye, 2016
- Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Tez Sunumları 2016, Düzenleme Kurulu Üyesi, TÜRKİYE, Nisan 2016
- Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Tez Sunumları 2015, Düzenleme Kurulu Üyesi, TÜRKİYE, Mayıs 2015